

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Charlotte Westerberg

HEDER OCH SAMVETE
Det svenska rättssystemets
hantering av hedersmord

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Professor Per Ole Träskman

Straffrätt

VT 2003

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	6
1 INLEDNING	8
1.1 Syfte och avgränsning	9
1.2 Material och metod	10
1.3 Disposition	10
2 HEDERSBEGREPPET	12
2.1 Definition	12
2.2 Vad innebär heder?	12
2.2.1 Allmänt	13
2.2.2 Hedersmord och Islam	14
2.2.3 Hedersmord i samband med våldtäkt och incest	14
2.2.4 Andra hedersrelaterade brott	15
2.3 En förklaringsmodell	15
2.4 Att återupprätta förlorad heder	16
2.5 Hederskulturen i Sverige	17
3 FALL I SVERIGE	19
3.1 Sara	19
3.1.1 Bakgrund	19
3.1.2 Tingsrättens bedömning	21
3.1.3 Hovrättens bedömning	23
3.2 Pele	25
3.2.1 Bakgrund	25
3.2.2 Tingsrättens bedömning	27
3.2.3 Hovrättens bedömning	29
3.3 Fadime	30
3.3.1 Bakgrund	30
3.3.2 Tingsrättens bedömning	32
3.3.3 Hovrättens bedömning	33
4 BROTTsutvecklingen	34
4.1 Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer	34

4.1.1	Allmänt	34
4.1.2	Relationen mellan gärningsmän och offer	36
4.1.3	Omständigheter vid brotten	37
4.1.4	Gärningsmän	39
4.1.5	Offer	41
4.1.6	Brottsrubriceringar och påföljder	42
4.2	Prognos för 2002	44
4.2.1	Misshandel av barn	44
4.2.2	Misshandel av kvinnor	44
4.2.3	Olaga hot och ofredande	44
5	GÄLLANDE RÄTT	45
5.1	Gällande rätt mord och dråp	45
5.2	Gällande rätt brottsrubricering och påföljdsbestämning	46
5.2.1	Brottsrubricering	46
5.2.2	Omständigheter som har betydelse vid brottsrubricering	54
5.2.3	Hedersmorden	56
5.2.4	Påföljdsbestämning	60
5.2.5	Omständigheter som har betydelse vid påföljdsval och straffmätning	64
5.2.6	Hedersmorden	66
5.3	Internationellt	68
5.3.1	Internationella avtal	68
5.3.2	Mänskliga rättigheter i Sverige	71
6	NY LAGSTIFTNING	72
6.1	Allmänt	72
6.2	Lagstiftningsåtgärder	73
6.3	Ds 2001:73	74
6.3.1	Tidigare åtgärder	74
6.3.2	Förslag till åtgärder	74
6.4	SOU 2002:71	78
6.4.1	Allmänt	78
6.4.2	Problem med den nuvarande ordningen	78
6.4.3	Förslag till ytterligare åtgärder	79
7	AVSLUTANDE KOMMENTARER	80
7.1	Allmänt om våld mot kvinnor i nära relationer	80
7.2	Allmänt om uppsåtligt dödande	81
7.3	Domstolarnas behandling av hedersmord	82
7.3.1	Brottsrubricering	83
7.3.2	Straffmätning	83
7.4	Behövs det förändringar i lagstiftningen?	84
7.4.1	Domstolarnas inställning	84

7.4.2	Hur skulle en förändring se ut?	84
7.4.3	Vad skulle en förändring tjäna för syfte?	84
7.5	Frågeställningarna	85
7.5.1	Vilka kriterier ser domstolarna på vid straffmätningen?	85
7.5.2	Är kulturella aspekter en försvarande eller förmildrande omständighet?	85
	Litteratur	95
BILAGA A		87
BILAGA B		91
BILAGA C		94
LITTERATURFÖRTECKNING		95
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		97
SLUTNOTER		98

Sammanfattning

Varje år mördas tusentals kvinnor och flickor världen över i hederns namn. Enligt FN:s särskilda rapportörer om utomrättsliga, summariska och godtyckliga avrättningar rör det sig om runt 5000 kvinnor per år som dödas av sina manliga släktingar för att återupprätta familjens heder. Enligt Amnesty International handlar det om 1000 fall per år, enbart i Pakistan.

Hedersmord förekommer i många olika samhällen. Enligt en rapport från 2000 fick FN ta emot rapporter om hedersmord i Bangladesh, Brasilien, Ecuador, Egypten, Indien, Israel, Italien, Jordanien, Kina, Pakistan, Marocko, Storbritannien, Sverige, Turkiet och Uganda.

Våld mot kvinnor utgör en grov kränkning av de mänskliga fri- och rättigheterna. Flera internationella konventioner har antagits som ger staten skyldighet att skydda kvinnor, oavsett om kränkningen sker i den offentliga eller privata sfären.

Hedersrelaterat våld har sina rötter i kvinnans lägre sociala ställning som samverkar med normer och uppfattningar i patriarkaliska strukturer. Det är kulmen på det problem som årligen drabbar miljontals kvinnor över världen: fysiskt, psykiskt och sexuellt våld utövat av män i deras direkta närhet.

När Fadime Sahindal sköts till döds av sin far i sin lillasysters trappuppgång i Uppsala i januari 2001 gav det eko över hela landet. Det var inte det första så kallade hedersmordet i Sverige, minst två gånger tidigare har unga invandrarflickor mördats därför att deras manliga släktingar ansåg att de vanhedrat familjen. Fallet Fadime blev ändå någonting speciellt. Under begravningen var Uppsala Domkyrka fylld till bristningsgränsen av kungligheter, Fadimes släkt (eller i alla fall delar av den), hennes vänner och människor som kommit för att uttrycka sin avsky inför det kvinnoförtryck Fadime blev offer för. Hon blev, kanske beroende på att hon kämpat för invandrar kvinnors rättigheter och offentligt talat om sin rädsla och sina problem med familjen, en martyr. Hon kom att symbolisera kvinnoförtryck, mäns våld mot kvinnor, patriarkala värderingar och unga flickor som slits mellan familjen och viljan att leva sitt eget liv.

Debatten om hedersmorden var igång. Pressen på regeringen att göra något blev enorm och satte igång en reaktion från statens håll. Dels delades det ut öronmärkta pengar, dels startades utredningar som skall kartlägga situationen samt komma med förslag till åtgärder. För vad som verkligen framkom i och med mordet på Fadime var att vi vet oerhört lite om dessa utsatta flickor. Vi vet inte hur många som drabbas, vi vet inte vilka som drabbas, vi vet inte hur de drabbas, vi förstår knappt varför de drabbas och vi vet inte vad vi skall göra åt det. Sakkunniga, mer eller mindre insatta, har uttalat sig och krävt olika åtgärder, mer eller mindre ingripande. De muslimska männen har försvarat sig offentligt. Många menar att det inte har något med tradition eller kultur att göra, utan helt enkelt handlar om störda

människor som begår vansinniga handlingar som alla fördömer. Många unga invandrarkvinnor har känt sig utpekade som offer och varit tvungna att förklara sig offentligt. De har naturligtvis en poäng, många muslimska män stöder inte hedersmord, eller ens de patriarkala värderingarna. Tyvärr finns det dock några som gör det, vilket räcker för att vi måste reagera på problemet.

Den svenska rättsvisan står då inför ett helt nytt problem: män som är beredda att gå hur långt som helst för att försvara sin heder. Det är alltid förbjudet att döda någon annan. Frågan är om vi skall se det som en förmildrande omständighet att de vuxit upp med andra värderingar än våra svenska, att de faktiskt ser det som sin självklara rätt försvara sin heder på det här viset, eller som en försvårande omständighet att de dödar en kvinna p.g.a. hennes levnadssätt, så som vi ser rasism som en försvårande omständighet. Eller skall vi se det som ett uppsåtligt dödande vilket som helst och inte alls dra in de kulturella aspekterna?

För många människor som vuxit upp utan patriarkala värderingar är det ofattbart att det kan ligga heder i att döda en annan människa, särskilt någon i sin egen familj. I våra ögon är det ett onaturligt och sjukt beteende. Vårt samvetsbegrepp krockar med deras hedersbegrepp.

Det här examensarbetet gör ett försök att svara på hur det svenska rättssystemet behandlar hedersmord. Vilka kriterier som allmänt gäller vid bedömningen av ett uppsåtligt dödande samt hur man resonerat i hedersmorden speciellt. Förhoppningsvis ger det läsaren en insikt i hur systemet fungerar och uppmanar till en stunds eftertanke.

För att vi överhuvudtaget skall kunna förstå vad det handlar om inleds arbetet med en kort sammanställning av vad hedersbegreppet egentligen är. Patriarkala värderingar och hedern dominerar många av de muslimska ländernas samhällsstruktur. Samhället vilar på tanken om individen som en del av en grupp snarare än en självständig person. Det är därför individens skyldighet att följa sina plikter gentemot gruppen. Den grupp som är starkast är familjen. Familjens ställning vilar på mäns heder. Mäns heder vilar på kvinnornas kyskhet. Därför blir denna central. Förloras hedern, förloras också männen och därmed familjen, sin ställning. Därför måste förlorad heder återupprättas, och det görs genom att man straffar den som vanhederat familjen. I extrema fall sker det genom att man mördar kvinnan.

Härefter följer en sammanställning av hedersmord i Sverige och svenska domstolars behandling av dessa. Det finns tre fall av klara hedersmord i Sverige: Sara, som ströps till döds av sin bror och kusin som stördes av hennes livsstil. Pojkarna, som bägge var minderåriga, hade med stor sannolikhet blivit uppmanade av äldre manliga släktingar. Pele, som lurades till Irak i tron att hon skulle gifta sig, men istället mördades av en farbror. Fadern, farbröderna och deras far upprördes av att Pele levde ett svensk tonårsliv och dessutom vid flera tillfällen rymt hemifrån. Slutligen också Fadime, som sköts till döds av sin far inför ögonen på sin mamma och

två systrar. Fadern upplevde att Fadime skämde ut honom, inte bara genom sitt svenska leverne, utan också därför att hon offentligt tog ställning mot förtryck av invandrarkvinnor.

I alla tre fallen har det varit frågan om familjer med svåra problem. Saras och hennes bror kom från en splittrad familj där mamman inte orkade lösa problemen med sina barn. Peles pappa hade av allt att döma varit utsatt för tortyr i hemlandet och hade psykiska problem. Fadime hade brutit all kontakt med fadern och en bror, som bägge var dömda tidigare för hot och misshandel av henne.

I samtliga fall har domstolarna valt att rubricera gärningarna som mord, och i fallen med vuxna gärningsmän har påföljden blivit livstids fängelse. Även i fallet med de minderåriga gärningsmännen väljer hovrätten att döma till fängelse, något som är ovanligt. Högsta domstolen har valt att inte ge prövningstillstånd i något av fallen.

För att förstå hur stort problemet med mäns våld mot kvinnor i nära relationer är görs en genomgång av brottsutvecklingen under senare år. Någon liknande information om kvinnor som trakasseras av manliga släktingar finns inte, varför detta kriminologiska avsnitt vilar på siffror om kvinnor som dödas av en nuvarande eller före detta partner. Under 1990-talet dödades i genomsnitt 16 kvinnor om året av en nuvarande eller före detta partner. Den vanligaste brottsplatsen är en bostad, offrets eller parternas gemensamma. I 40 % av fallen används vapen, kniv är det vanligaste. Den största kategorin av motiv är svartsjuka och problem vid separationer, tillsammans utgör de motivet i 60 % av fallen. Vittnen är ovanliga, däremot är det vanligt med självmord i samband med mordet.

Utlandsfödda män är överrepresenterade i brottsstatistiken i förhållande till sin andel av befolkningen. De utgör 40 % av gärningsmännen vid våld i nära relationer, men bara 10 % av befolkningen. Missbruk är mindre vanligt än vid dödligt våld generellt, knappt hälften var alkoholpåverkade vid gärningstillfället. Däremot är det vanligt att gärningsmannen är kriminellt belastad, ungefär 60 % har tidigare begått brott. Gärningsmännen bedöms i mycket stor utsträckning vara psykiskt sjuka, 95 % av de gärningsmän som genomgick en rättspsykiatrisk undersökning erhöll en psykiatrisk diagnos. Ser man på alla gärningsmän och inkluderar de som tagit sitt liv i samband med gärningen är siffran 80 %. Män som slår ihjäl en kvinna de har eller haft en nära relation till är således, föga förvånande, mycket ofta psykiskt störda. Det är dock inte lika många som är så sjuka att de inte kan dömas till fängelse.

Även bland offren är de utlandsfödda överrepresenterade. De utgör 30 % av offren i förhållande till 10 % av befolkningen. Nästan samtliga dödades av en gärningsman från samma land. Många gånger var de utlandsfödda offren och gärningsmännen gifta med varandra redan innan de kom till Sverige. Lite drygt en tredjedel av offren hade ett alkoholmissbruk.

Mord är en vanligare brottsrubricering vid dödligt våld i nära relationer än vid dödligt våld generellt. 88 % dömdes för ett uppsåtsbrott, mord eller dråp, och endast 12 % för vållande till annans död. Fler gärningsmän än vid dödligt våld generellt döms till rättspsykiatrisk vård. De

som döms till fängelse får längre fängelsestraff än vid dödligt våld generellt. Gärningsmännen i nära relationer dömdes i genomsnitt till nio och ett halvt års fängelse. 62 % av de utlandsfödda utvisades ur landet.

Därefter följer huvudavsnittet, om gällande rätt. De aktuella lagparagraferna om mord och dråp finns i brottsbalken 3:1 och 3:2. Där stadgas att den som uppsåtligen berövar annan livet skall dömas för mord till fängelse i tio år eller på livstid, om det inte finns förmildrande omständigheter, då skall dömas för dråp till fängelse lägst sex högst tio år. I brottsbalken kap. 30 finns reglerna om påföljdsvalet. Vid uppsåtligt dödande finns dock inga andra påföljder än fängelse varför dessa blir relativt ointressanta i detta arbete.

Gärningsmän som är utländska medborgare kan utvisas ur landet och gärningsmän som lider av en allvarlig psykisk störning skall överlämnas till rättspsykiatrisk vård, men detta är undantagsfall och behandlas inte här. Efter påföljdsvalet skall domstolen göra en straffmätning, dvs. välja var på straffskalan man skall lägga sig. Man har då att ta hänsyn till alla omständigheter vid gärningen. För att fastställa det s.k. straffvärdet använder domstolen de försvårande och förmildrande omständigheterna som finns i BrB 29:2 och 29:3. När man gjort det skall man beakta om det finns några s.k. billighetsskäl, dvs. förmildrande omständigheter som har med gärningsmannens person och agerande att göra.

Domstolarna vänder sig också ofta till andra rättskällor än bara lagtexten. Man studerar förarbetena, som är utförligare än lagtexten, för att förstå vad lagstiftarens mening varit. Man ser också på praxis, domar från liknade fall och kan vända sig till doktrinen, den litteratur som finns på området för att se hur andra tolkat lagtexten.

Inte i något av fallen har domstolarna markerat att det varit fråga om hedersmord, de har behandlats som vilket annat fall som helst av uppsåtligt dödande skulle ha gjorts.

Slutligen betraktas de förslag till åtgärder och ny lagstiftning som är aktuella. Några förändringar i brottsbalken är inte föreslagna, utan i den mån det handlar om lagstiftningsåtgärder är det frågan om t. ex. att höja gränsen för äktenskap till 18 år även för utländska medborgare samt att utöka besöksförbudslagen. Många av förslagen från regeringen handlar dock om andra åtgärder än lagändringar. Man talar mycket om ökad kunskap och att avsätta pengar. Många av utredningarna är dock inte färdiga ännu, och det är naturligtvis viktigt att man gör genomtänkta och fungerande lagändringar i de fall där detta kan bli aktuellt.

Förord

Jag vill rikta ett stort och varmt tack till alla jag känner, och alla som varit snälla, förstående, uppmuntrande och förlåtande. Särskilt vill jag tacka:

Mamma och Pappa- för kärlek, stöd och uppmuntran. För korrekturläsning och ovärderliga tips. Pappa för att han alltid trott på mig och stöttat mig och dessutom gjort mina studier möjliga rent ekonomiskt, och Mamma för att hon numera alltid försöker.

Sophie och Rikard- för att de står ut

Kicki och Lisa- för att de lyssnar och försöker förstå, förlåter och är så goda vänner

Micke- för att han har lärt mig att hur orättvist och jobbigt livet än är kan man alltid vara glad

Markus- för att han har sett till att jag får lagad mat ibland

Jessan- för alla glada skratt

Ullis- för förankring i verkligheten, bitter humor, för att hon tvingar mig till Workhouse under böteshot när jag inte är sugen, håller reda på våra kursare, alltid lånar ut sina anteckningar, inspirerar en att plugga, för alla tentafilmer, fuskpauser, vanliga pauser, och framförallt för fem fantastiska år som kursare

Emma- för att hon med sina 150 cm är en fantastisk förebild som visar att storleken inte har någon betydelse

Micke och David- för alla fotbollsmatcher

Louise- som har lärt mig att vänskap är tjockare än skor i trapphuset

Fredrik Ekstrand- för att han visat att lika barn inte alltid leker bäst

Fröknarna på Workhouse- för att de alltid är lika uppmuntrande och glada och käcka

Mina marskalkar, Anna, Niklas och Micke- för ett fantastiskt GA

Flickorna i Sororis-bubblan- för allt roligt och för att de sätter HDS på plats

Eva Ivarsson- för att hon hjälpte mig när det var som värst

Barmästarna på Kajutan- för fantastisk avkoppling

Nationen, och alla på den- för att ni gjort Lundatiden till så mycket mer än bara studier

Pizzeria Ugglan- för alla inbakade Funghi utan vilka jag knappast överlevt

Stella- för kärlek, lojalitet och sällskap

Och sist, men mest, Fredrik- för att han är mitt bollplank och min slagpåse. Min dröm och min verklighet. För att han inspirerar mig och uppmuntrar mig när jag inte tror att jag kan, och vågar säga ifrån när det behövs. För att förlåter mina dumheter och bevarar mina hemligheter. För att han tar mig som jag är. För att han ger mig styrka, får mig att skratta och leva och för att han vill vara min vän.

Studiemässigt vill jag tacka Juridicum, alla mina föreläsare för inspiration och vägledning och kunskap.

Jättetack till den fantastiska receptionen och alla som jobbar där.

Tack till alla modiga flickor som vägrar att ge upp rätten till ett drägligt liv

Och till sist Per Ole, som tagit sig tid, lånat ut materiel och gett mig hjälp och handledning.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Ds	Departementsserien
EU	Europeiska Unionen
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta Domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, del II
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RH	Rättsfall från Hovrätten
ROKS	Riksförbundet för Kvinnojourer I Sverige
RPS	Rikspolisstyrelsen
RPU	Rättspsykiatrisk undersökning
SFS	Svensk författningssamling
SkL	Skadeståndslagen
SOU	Statens offentliga utredningar
UtlL	Utlänningslagen

1 INLEDNING

De senaste åren har vi fått ett helt nytt begrepp i svenska språket: Hedersmord. Det är inte bara språket som fått ett nytt inslag, utan också rättssystemet. Vi står inför något helt nytt i svenska domstolar: män som dödar sina döttrar, systrar, kusiner eller andra kvinnliga släktingar för att återupprätta vad de upplever som förlorad heder.

Det är nästan omöjligt för någon som inte vuxit upp i en patriarkal samhällskultur att förstå hur dessa män tänker. Dels är hedersbegreppet, i den betydelse det har för dessa män, svårt att förstå, då vi inte har någon motsvarighet i vår kultur. Ännu svårare är det att förstå hur heder kan vara så viktigt att man är beredd att döda en person som står en nära.

Traditionen att mörda en kvinna som har, eller misstänks ha, brutit mot samhällets regler är en oerhört gammal i de muslimska länderna. I ett samhälle som vilar på hierarkiska och patriarkala värderingar blir det ett sätt att återupprätta balansen då man känner sig utskämd. I många länder är det ett naturligt inslag i kulturen och man ser inte brottet som särskilt svårt, om man alls ser det som ett brott. Maktbalansen mellan familjerna och männens heder är viktigare än kvinnans rätt att leva. Traditioner och släktband är viktigare än domstolar och lagar.

De senaste decennierna, i takt med att folk lämnat sina hemländer och bosatt sig i andra delar av världen, har fenomenet börjat förekomma också utanför den muslimska världen. I Sverige reagerar vi med förvåning, ilska och vanmakt när svenska tonårsflickor blir utsatta för patriarkalt förtryck. Vi har i Sverige haft tre fall av dokumenterade hedersmord, vilka alla varit slutet på familjetragedier som bottnat i flickornas önskan att leva som andra tonåringar i Sverige:

15-åriga **Sara** dödades av sin bror och kusin, eftersom de tyckte att hon uppförde sig som en "hora". Sannolikt blev de inspirerade och uppmuntrade av äldre manliga släktingar. 20-åriga **Pele** lurades av sin far och dennes bröder till Irak under förevändning att hon skulle gifta sig. Istället sköts hon till döds, eftersom hon skämt ut familjen genom att rymma hemifrån och skaffa pojkvän. 27-åriga **Fadime** är antagligen den som fått störst uppmärksamhet i media. När hon dödades av sin pappa, som tidigare hotat och misshandlat henne, blev hon en symbol. Denna unga, starka, modiga kvinna som slogs för invandrarflickors rättigheter fick personifiera allt det kvinnoförtryck som finns i patriarkala samhällsstrukturer. Hur många fler flickor som bragts om livet av vanärade manliga släktingar har vi ingen aning om.

Män som hotar, misshandlar och t.o.m. dödar kvinnor de lever i nära relationer med är ingenting nytt. Det har alltid förekommit. Det nya är motivet: män som dödar för att skydda sin heder. Hur det kan vara hedervärt att döda en annan människa är mycket svårt att förstå om man vuxit upp i Sverige, eftersom vi ser det som det svåraste brott en människa kan begå.

Naturligtvis finns det många muslimska män som aldrig skulle komma på tanken att döda en kvinna som står dem nära, och debatten har kommit att handla mycket om huruvida det handlar om ”vanligt” kvinnovåld: mäns kontrollbehov över kvinnor, eller om det är ett nytt fenomen. Oavsett vad man anser om detta, är det ett faktum att det svenska samhället står inför stora problem: hur skall vi förhindra att detta inträffar fler gånger? Lagstiftningen är naturligtvis en viktig del av svaret på den frågan.

I och med mordet på Fadime tog debatten om invandrarflickornas situation fart. Vi har sett rader av debattprogram på TV, det har demonstrerats, regeringen har lovat åtgärder, sakkunniga har uttalat sig i media och muslimska män har fått försvara sig och skyllt problemet på galenskap snarare än religion. Ändå har relativt lite hänt.

Det är naturligtvis svårt att veta vad vi skall göra, det är samtidigt som vi måste skydda dessa unga flickor viktigt att vi bevarar religionsfriheten och undviker hetsjakt på muslimska män. Många olika förslag har framlagts, t. ex. att förbjuda slöja för barn och att skärpa lagstiftningen för män som begår brott i hederns namn.

Ur rättslig synpunkt är det intressanta hur våra domstolar skall behandla dessa fall. Skall vi se det som en förmildrande omständighet att dessa män har vuxit upp med andra värderingar, att de upplever flickornas beteende som provocerande? Eller skall vi se det som en försvårande omständighet, i likhet med rasistiska motiv? Trots den livliga debatten och föreslagna ändringar på andra håll i lagstiftningen, har domstolarna valt att döma i fallen av hedersmord som i vilket annat mordfall som helst. Man har inte tagit upp debatten om kulturella aspekter som motiv annat än mycket kortfattat. Istället har man valt att hålla sig till vedertagna grunder vid straffmätningen, såsom att gärningsmannen varit närstående till offret. Högsta Domstolen har inte beviljat prövningstillstånd i något av fallen, varför det egentligen inte finns något tydligt prejudikat på området.

1.1 Syfte och avgränsning

Rättsystemet vilar naturligtvis på lagstiftningen, men det som är av verkligt intresse är att se hur domstolarna använder denna, dvs. hur de faktiskt dömer.

Som utgångspunkt har följande frågor ställts:

- Vilka kriterier ser domstolen på vid straffmätningen? Vilka är de förmildrande och försvårande omständigheterna vid fastställandet av straffvärdet och vilka är billighetshänsynen?
- Är kulturella aspekter en försvårande eller förmildrande omständighet? Gör det någon skillnad att motivet varit heder vid uppsåtligt dödande?

Syftet med examensarbetet är att se hur det svenska rättsystemet hanterar hedersmord. Först görs en genomgång av de faktiska lagreglerna och dess tillkomst. Genom förarbetena kan vi se vad syftet med

utformningen av lagparagraferna var och hur lagstiftaren tänkt sig att de skulle tillämpas. Därefter följer prejudicerande fall där vi närmare kan studera hur domstolarna tolkar lagen, och hur de resonerar kring frågorna om brottsrubricering och påföljdsbestämning. Vikten har lagts vid straffmätningen, det då vid uppsåtligt dödande inte finns några andra påföljder än fängelse.

Det är endast de aktuella paragraferna om uppsåtligt dödande samt straffmätning och påföljdsval som behandlas, undantagsreglerna om överlämnande till rättspsykiatrisk vård och utvisning har lämnats åt sidan. Arbetet inbegriper endast den svenska lagstiftningen, och gör endast ett kort nedslag i internationell rätt för att klargöra att svenska domstolar är bundna också av de internationella konventioner Sverige undertecknat.

1.2 Material och metod

Brottsrubricering, dvs. gränsdragningen för mord och dråp behandlas både i själva lagtexten och i litteraturen. Av utrymmesskäl har fokus lagts på lagtext och förarbeten, medan doktrinen fått stå tillbaka. Förarbetena är utförliga, och torde täcka de flesta frågor som uppstår i sammanhanget. Praxis har använts för att visa hur domstolen i praktiken resonerar. Frågorna om straffmätning följer samma upplägg.

I den specifika frågan om hedersmord har de tre vederlagda fallen använts för att följa domstolarnas resonemang, då det inte finns någon juridisk litteratur att tala om på området.

BRÅ-rapporter har använts för att få fram tillförlitliga siffror om det dödliga våldet. Tidningsartiklar, debattinlägg och skönlitteratur har använts i syfte att klarlägga hederskulturerna och dess värderingar. Även en del Internet-sidor har använts för att finna information som är aktuell. Dock endast från vedertagna källor, såsom Amnesty och Socialstyrelsen, varför de kan ses som tillförlitliga.

Propositioner samt faktablad från regeringen har studerats för att ge en bild av framtida åtgärder.

1.3 Disposition

Då uppsatsen behandlar hedersmord inleds den med ett avsnitt om hedersbegreppet och dess betydelse i de patriarkala samhällena. Tanken är att läsaren bättre skall kunna förstå varför hedersmord förekommer, och hur man i stora delar av världen ser på detta.

Som en fortsättning på detta ges därefter en utförlig beskrivning av de fall som skett i Sverige, och domstolarnas behandling av dessa.

Därefter lämnar uppsatsen hederskulturella frågor för att övergå till lagstiftningsbiten och den svenska lagstiftningens behandling av problemet. För att ge en bakgrund till det dödliga våld som drabbar kvinnor i Sverige följer en kartläggning av situationen idag och under de senaste åren.

Avsnittet innehåller mycket statistik, som är nödvändig för att få en bild av hur vanligt det är med dödligt våld mot kvinnor i nära relationer och hur detta ser ut.

Avsnittet därefter handlar om den gällande rätten och dess tillkomst. Det görs en genomgång av domstolsarbetet och hur lagstiftning och andra rättskällor används. Därefter implementeras kunskapen på hedersmorden.

I det näst sista avsnittet behandlas framtiden, de förslag till reformer och förändringar som finns och hur dessa skall genomföras.

Slutligen följer ett avsnitt med analys, egna åsikter samt svar på de inledande frågorna.

2 HEDERSBEGREPPET

Vad är det som gör att en människa kan trotsa alla instinkter och döda någon som står dem nära, en familjemedlem? Varifrån kommer den starka tradition som kretsar kring hedersbegreppet? I vad bottnar detta beteende, som i vår kultur ter sig så fränstötande, medan det i andra delar av världen är en naturlig och självklar del av livet? Varför präglar den det muslimska samhället men inte det kristna? Frågorna kring hedersmord är många, och nedan görs ett försök att kortfattat besvara några av dessa.

2.1 Definition

Hedersmord kan definieras som:

”mord på en kvinna, utfört av hennes far, bror, make eller annan manlig släkting, för att hon haft en påstådd eller verklig sexuell relation innan hon ingått äktenskap eller utanför äktenskapet”.¹

I patriarkaliska strukturer och samhällen betraktas den ogifta kvinnans eller den gifta kvinnans utomäktenskapliga sexuella förbindelser som ett hot mot mannens heder. Hedersbegreppet hänger samman med kvinnans (otillåtna) bruk av sin sexualitet. Det finns starka föreställningar om vad som är ett accepterat, moraliskt beteende av en kvinna. Bryter hon mot dessa anses hon ha vanhelgat familjens, och dess mäns, heder. Om kvinnans beteende är verkligt eller påhittat är av underordnad betydelse, vad som är viktigt är att återupprätta den förlorade hedern. Drar en kvinna skam över familjen drar hon också i förlängningen skam över hela samhället.

Även andra beteenden kan avvika från hur en kvinna förväntas uppföra sig och på så sätt vanära familjen: kvinnor mördas för att de själva väljer make, flirtar, vägrar ingå tvångsgifte, skiljer sig från män som misshandlat dem, visar brist på lydnad eller ”låter sig själva bli våldtagna”.

När en kvinna vanhelgat familjens heder åligger det de manliga medlemmarna att återupprätta denna. En man som försvarar sin heder upprätthåller också hela samhällets moral.

2.2 Vad innebär heder?

Det är svårt att ge en generell bild av vad heder egentligen innebär, eftersom det står för olika saker i olika kulturer. Begreppet är omtvistat, och ändrar sig inte bara mellan olika länder utan också över tiden. Många forskare menar dock att begreppet är centralt, och kretsar kring

¹ Svenska Amnesty.

kravet på kvinnlig kyskhet, inte bara i det s.k. kyskhetsbältet (Mellanöstern/Nordafrika), utan i stora delar av Medelhavsområdet.

2.2.1 Allmänt

Hedern är relaterad till patriarkala familje- och släktrationer. I de flesta länder ses familjen som ett fundamentalt element i samhället, men i de patriarkala kulturerna har det en mer central roll än hos oss. I patriarkala kulturer är familjen hierarkiskt uppbyggd, de yngre är underordnade de äldre, kvinnorna är underordnade männen. Familjens status hänger ihop med dess heder. Mannens värde hänger på faktorer såsom ägande och klantillhörighet, men också på familjehedern. Detta tänkande gäller inte bara den enskilde individen, utan även samhället tilldelar mannen ett värde baserat på dessa faktorer. Individen betraktas i första hand som en del av gruppen, inte som en enskild person.

Hedersbegreppet, som används för att rättfärdiga mäns våld mot kvinnor, bygger på idén att mannens heder är beroende av de andra familjemedlemmarnas uppförande. När hedern är ett centralt begrepp i samhället, blir således kvinnornas uppförande oerhört viktigt. Särskilt viktig är de kvinnliga familjemedlemmarnas kyskhet. Den utgör gränsen mellan ställning och skam, och kvinnorna bär därför mannens och hela släktens heder. Tänkandet bygger på att kvinnan har en skyldighet att skydda familjehedern samtidigt som hon inte är kapabel att värna om sin egen kyskhet. Kvinnans kärleksliv är inte hennes privata angelägenhet utan hålls under sträng övervakning av de andra familjemedlemmarna. Dessa värderingar kommer ofta att prägla hela samhället, och hederskulturer innefattar ofta könsdiskriminerande lagar och normer. Kvinnans rörelsefrihet begränsas till den privata sfären. Kvinnor kontrolleras hårt, både av familjemedlemmar och utomstående, både av män och av andra kvinnor. Några misstag tolereras inte, och blotta misstanken om en otillåten sexuell relation räcker för att hedern skall anses ha gått förlorad. En undersökning gjord i Jordanien visar att de flesta unga kvinnor som dödas av hedersmotiv är unga och ogifta. Obduktioner visar att mellan 90-95 % av dessa flickor var oskulder.

En ung kvinnas värde är direkt relaterat till hennes oskuld. Familjen vakar över henne och ofta begränsas hennes rörelsefrihet helt när hon blir tonåring. Att låta (eller tvinga) flickorna ingå äktenskap vid mycket ung ålder blir ett sätt att undvika utomäktenskapliga förbindelser. En kvinnas oskuld ägs av männen omkring henne, först av fadern, sedan av maken, som får den i gåva av flickans far. Traditionellt tillmäts kvinnan värde genom moders- och hustrurollen. Den goda gifta kvinnan är den som underordnar sig mannen, som bevarar hans heder genom att uppföra sig socialt accepterat. Om en gift kvinna begår äktenskapsbrott har hon visat på mannens oförmåga att skydda henne, vilket är hans plikt. En viktig del av kvinnans ansvar är att uppfostra sina döttrar till att följa de regler och normer som finns.

2.2.2 Hedersmord och Islam

De allra flesta hedersmord begås i muslimska länder. Detta kan dock inte förklaras av Islam eller Koranen. Det är en tradition som troligen funnits sedan förislamisk tid, och något stöd för hedersmord finns inte i Islam. Däremot finns strikta regler för vad som är tillåtet (halal) och vad som är förbjudet (haram). Otrohet och utomäktenskapliga sexuella förbindelser (zina) är förbjudna handlingar. Den muslimska lagen, Shari'a, som baseras på Koranen, föreskriver dödsstraff genom stening för både kvinnor och män, om det finns minst fyra vittnen till den sexuella akten. Motsvarande straff för ogifta personer är 100 piskrapp. Islam godkänner inte att personer tar lagen i egna händer och själva straffar gärningsmännen. Många muslimer menar att Islam och Shari'a feltolkas, och därför används som stöd för hedersmord. Muslimska feminister menar att detta beror på att Islam alltid uttolkats av män. Ett annat problem är att många muslimska ledare inte tar avstånd från hedersmord, vilket ger dem en viss legitimitet.

Många forskare menar att hedersmord är något som förekommer i alla kulturer, och att mäns våld mot kvinnor alltid handlar om mannens kontroll av kvinnan. Ett bakomliggande motiv är ofta att mannen känner sig kränkt, att hans heder skadats, menar dessa forskare. Attityderna finns i alla samhällen, dels uppfattningen om hur en kvinna "skall" uppföra sig, dels mannens äganderätt över kvinnan.

2.2.3 Hedersmord i samband med våldtäkt och incest

Flera exempel från muslimska länder visar att en kvinna som våldtas riskeras att utsättas för hedersmord. Våldtäkt ses som ett brott mot kollektivet snarare än som en kränkning av en enskild individ. Balansen rubbas när sexuella övergrepp blir allmänt kända. I värsta fall kan kvinnan anses ha dragit skam över familjen och samhället i stort. Om kvinnan överhuvudtaget vågar berätta om övergreppet, försöker familjen ofta tysta ner det hela. Det händer att man tar till medicinska metoder för att återställa mödomshinnan och på så sätt dölja "skandalen". Söker kvinnan hjälp utanför familjen ses det som ett tecken på att familjen inte kan skydda henne, vilket undergräver familjens auktoritet och kan leda till hot från den.

I flera länder i mellanöstern undgår gärningsmannen straff om han gifter sig med offret. Kvinnan blir då dömd till att resten av livet leva med en man som förgripit sig på henne. För offrets familj innebär det att hedern räddas. Olika versioner av den här typen av lagstiftning återfinns bl.a. i Libanon, Syrien, Jordanien, de palestinska områdena, men även i flera länder i Central- och Sydamerika såsom Guatemala, Ecuador och Mexiko. Liknande lagar avskaffades i Argentina och Costa Rica så sent som 1999.

Hedersmord används också för att skylla över sexuella övergrepp inom familjen. Speciellt akut blir problemet om övergreppen leder till graviditet. I en del sådana fall har myndigheterna försökt skydda kvinnan från en gärningsman som anklagar henne för en relation med en utomstående man genom att hålla henne i fängelse. Det är lätt att inse det

vansinniga i att offer för sexuella övergrepp spärras in för att slippa undan förövaren.

2.2.4 Andra hedersrelaterade brott

Även andra brott än mord begås i hederns namn. Det kan röra sig om tvångsäktenskap, misshandel, hot, syraattacker eller trakasserier. Blotta misstankar om ett opassande uppförande räcker i de berörda kulturerna för att anklaga kvinnor i alla åldrar och samhällsklasser för att ha vanhedrat familjen.ⁱ

2.3 En förklaringsmodell

Flera av de flickor som drabbats i Sverige har haft kurdisk bakgrund. Jag använder därför den kurdiska kulturen som förklaringsmodell i ett försök att förstå vad begreppet heder står för, utan att peka ut den som den enda, eller den värsta, kulturen med liknande värderingar. Texten är hämtad från Pele Atroshis lillasyster Breens berättelse. Den kommer från en ung kvinna som vuxit upp med dessa värderingar, och trots att hon naturligtvis fördömer mordet på sin storasyster, inte tar avstånd från kulturen som helhet. Hon vill vara en lydlig dotter, och senare i livet vill hon bli en lydlig hustru. Hon vill, precis som alla andra tonåringar, förstå sin kultur och passa in i den.

Breens berättelse

Den kurdiska kulturen är mycket gammal och har genomgått många och stora förändringar under århundradena. Kurderna är ett folk utan eget land, något som gjort att familjeband och patriarkaliska strukturer blivit viktiga, helt enkelt av praktiska skäl.

För inte länge sedan hade den kurdiska kvinnan en lika stark ställning som mannen. Kvinnorna bar inte slöja, och kunde t.o.m. vara klanledare. Vartefter de kristna och muslimska kulturerna påverkade den kurdiska försvagades dock kvinnans ställning. Kurderna anpassade sig efter de länder de införlivades med efter det ottomanska rikets fall, och undan för undan kom kvinnan att ses som en lägre stående varelse. Det är detta som vi idag ser som den traditionella kurdiska kulturen. Traditioner är centrala. Det som händer ens släktingar för länge sen präglar dem som lever idag. Det är de efterlevandes plikt att hämnas om någon släkting behandlats fel. Gud är en viktig del av tänkandet och har en central roll i den kurdiska kulturen. Man håller hårt på en slags motsvarighet till det bibliska ”öga för öga, tand för tand”, men man kallar det blodshämnd. Släkt och familjeband är oerhört viktiga för kurder ”Kanske för att vi lever spridda och har olika medborgarskap, så vi får hålla reda på varandra på andra sätt”. Blodshämnd är ett sätt att lösa konflikter som uppstår mellan två familjer. Även i Irak är blodshämnd förbjuden numera, men traditionen är starkare än

lagen. Blodshämnd handlar nästan alltid om mäns rättigheter. Varje man har ett värde, och alla vet vilket värde en viss man har genom hans placering i släkten.

Det finns ett mönster för män och ett annat för kvinnor. Kvinnor är mindre viktiga än män, för de flyttar ju mellan olika familjer när de gifter sig. Om en kvinna dödas, är det oftast ett mord inom släkten. En kvinna får aldrig skada sin familjs heder. Gör hon det måste hon straffas. Även i Irak är det dock nya tider. Man kan lösa problem med en dotter genom att gifta bort henne. Antingen gifter hon sig inom släkten, och då talar man inte mer om saken, eller så gifts hon bort till någon utanför släkten, och då övergår problemet till hennes nya familj. Blodshämnd mellan män kan lösas ekonomiskt. Tankesättet finns kvar, men i praktiken löses problemen allt oftare på andra sätt än genom blodshämnd. Det är tankesättet och att traditionen finns kvar som är det viktiga. Traditionen bjuder t.ex. att ett brudpar morgonen efter bröllopsnatten skall visa upp ett blodigt lakan, men eftersom alla nu vet att oskulder inte alls alltid blöder, tar brudgummen med lite blod istället. Moderna lösningar på urgamla traditioner.

I den kurdiska kulturen är det vanligt att man gifter sig inom släkten. Detta har många fördelar. En kurdisk kvinna kan räkna med större respekt och större hänsynstagande om hon tillhör sin mans släkt från början. Släktband betyder trygghet. Det är vanligt att flickor gifter sig mycket unga, vid 12-13 års ålder. Kvinnor har en lägre ställning än män. De får inte gå ut själva. De får inte tilltala män hur som helst, det är att visa bristande respekt. De skall utföra sina plikter. De skall vara där deras män och barn är. Sedan den stund hon gift sig tillhör kvinnan sin man och hans familj. Flickor ses som svåra och känsliga. Pojkar däremot är starka och bestämmer själva reglerna. Därför önskar man sig naturligtvis pojkar. Det är den äldste mannen som bestämmer, och sedan rättar sig resten av familjen efter hans önskingar. Gör pojkar fel gör det inte så mycket, gör flickor fel måste de straffas.ⁱⁱ

2.4 Att återupprätta förlorad heder

I hederskulturen finns begreppet heder i hela samhället, men med olika betydelse, och med olika konsekvenser för olika flickor. En fattig flicka på landsbygden i Irak löper stor risk att bli mördad om hon har en sexuell förbindelse, en flicka från medelklassen inne i storstäderna får sannolikt husarrest för samma ”brott”. Generellt verkar hedersmord vara vanligare på landsbygden. Därmed inte sagt att de som lever i storstäder tar avstånd från dem, hedersmord förekommer överallt och i alla samhällsklasser.

Hedersmord föregås ofta av att familjen försökt att på andra sätt få kvinnan att anpassa sig efter normer och idéer. Detta sker genom hot, trakasserier och misshandel. Flickor sätts ofta i husarrest. En del forskare menar att kvinnors risk att utsättas för hedersmord är mycket liten så länge hennes, verkliga eller påstådda, relation inte är allmänt känd. Familjen kan

då välja att straffa henne på annat sätt, eller att inte straffa henne alls. Det ligger nära till hands att dra slutsatsen att hederskulturer bygger på en oro för vad andra skall tycka, snarare än en personlig övertygelse. Blir situationen allmänt känd måste familjen agera för att behålla sin sociala status. Hur och om man agerar blir därför beroende av vad man anser sig ha att förlora. Det är männens plikt att rena familjen. Detta inte bara accepteras av omgivningen, utan är ofta ett krav. Den man som inte agerar utsätts för omgivningens hån och påtryckningar, då han har förlorat omvärldens respekt. En man som däremot visar handlingskraft genom att lösa situation, genom att mörda ”problemet”, hyllas som en hjälte. Därför sker många hedersmord i det öppna. Mordet kan t.o.m. höja familjens status.

Undersökningar från Jordanien visar att det oftast är bröder, följt av fäder, som mördar kvinnliga familjemedlemmar. Ibland utses en minderårig till gärningsman, eftersom deras låga ålder medför ett lindrigare straff. Förövaren blir då också något av ett offer för de patriarkala strukturerna. En del bedömare menar att man har underskattat kvinnors roll vid hedersmord. Det är klarlagt att de sällan deltar i själva mordet, men ofta är det deras ryktesspridning som ligger till grund för det. Kvinnor kan också hjälpa till genom att delta i förberedelserna, undanhålla planer på hedersmord eller skydda gärningsmännen på andra sätt. En anledning till att kvinnor deltar i hedersmord torde vara att familjens ekonomiska situation, eller andra kvinnliga familjemedlemmars äktenskap, hotas. Många kvinnor är dessutom direkt beroende av familjen för sin försörjning. Man måste hålla i minnet att hederskulturens sociala regler och normer finns hos kvinnorna också, inte bara hos männen. Hedersetiken bygger visserligen på, och framhäver männens villkor, men de kvinnor som opponerar sig riskerar att förlora social ställning eller kastas i fängelse.ⁱⁱⁱ

2.5 Hederskulturen i Sverige

När man läser Breen Atroshis berättelse är det inte svårt att föreställa sig de problem som uppstår när dessa värderingar krockar med våra svenska. Förutom de problem som alla som flyttar till ett främmande land går igenom: ett nytt språk, ny bostad, nya vänner etc. skall man dessutom få sin kultur att fungera vid sidan av vår. Lägg till det att barn oftare har lättare att anpassa sig, något som isolerar föräldrarna än mer. Det är naturligtvis frustrerande för en man som är van att vara familjens överhuvud att bli beroende av sina barn eller andra familjemedlemmar. Det går inte heller att bortse från att de så kallade hedersmorden ofta begås av män som ställts utanför det svenska samhället och därför lider av svår psykisk press, eller män som blivit torterade i sina hemländer och lider men av detta etc. När hans manlighet och ställning så hotas, är det inte ovanligt att han för att hålla kvar kontrollen skärper reglerna, och kräver saker han aldrig tidigare trott på eller eftersträvat. Kulturkrockarna blir stora, och problemen många.

Inte heller är det konstigt att dessa kvinnor, som kanske redan tidigare motsatte sig förtrycket, blir inspirerade och vill leva som alla andra i

Sverige. Samtidigt vill de naturligtvis fortsätta att vara en del av sin familj och få dess godkännande. De unga invandrarflickorna hamnar då i en situation där de blir tvungna att välja mellan ett eget liv och familjens värderingar. Situationen är komplicerad eftersom äldre släktingar ofta inte alls kan förstå det svenska samhällets värderingar, lika lite som kompisarna kan förstå varför invandrarflickan inte får gå ensam på diskotek. Det är inte ovanligt att flickorna försöker lösa det hela genom att leva dubbelliv. De lever ett liv i skolan och ett annat hemma. I längden blir det naturligtvis oerhört jobbigt, även om inte familjen ”upptäcker” henne.

Hur många flickor som varje år drabbas av detta är nästan omöjligt att uttala sig om. ”Säkert 80 % av alla invandrarkvinnor från vissa länder i Mellanöstern och Afrika utsätts för hedersrelaterat förtryck i någon form”, tror Sara Mohammad, ordförande i föreningen Glöm aldrig Fadime och Pela^{iv}. Några säkra siffror finns inte, och mörkertalet är naturligtvis stort. Inte heller är det lätt att veta hur vi skall lösa problemet. Naturligtvis är integrering och en effektiv invandringspolitik en del av svaret, men lagändringar kommer sannolikt också att behövas. Det är om inte annat viktigt att det inte råder någon tvivel om att samhället och lagstiftaren står på de utsatta kvinnornas sida.

Man kan naturligtvis hävda att det inte rör sig om en kulturell inställning, utan handlar om kvinnovåld, ett problem som förekommer i alla kulturer. ROKS² vill kalla det ”kvinnohat”, inte ”hedersmord”, eller ”svartsjukedrama”. Man framhåller att problemet är detsamma: män som hotar, slår eller t.o.m. dödar kvinnor- men att vi väljer att sätta olika epitet på det, beroende på vilken del av världen gärningsmannen härstammar från^v.

Det går dock inte heller att bortse från en tydlig skillnad mellan kulturerna- svenska män som terroriserar kvinnor får inte lägre straff eller större förståelse i våra domstolar därför att kvinnan inte levt så som mannen önskat.

² Riksförbundet för Kvinnojourer i Sverige.

3 FALL I SVERIGE

Tre fall av klara hedersmord har dömts i svenska domstolar. Nedan följer en genomgång av fallen, dels deras bakgrund, dels domstolarnas resonemang och slutsatser.

3.1 Sara³

Natten mot den 16 december 1996 ströps 15-åriga Sara till döds med en livrem av sin bror och kusin, 16 respektive 17 år gamla, i ett bostadsområde i Umeå. Pojkarna var upprörda över Sara svenska livsstil, som de inte tyckte var passande. De har erkänt gärningen, men hävdar att det var ett bråk som spårade ur, inte ett planerat uppsåtligt dödande.

3.1.1 Bakgrund

Bakgrunden till mordet är dock betydligt mer komplicerad än så. Förutom en avsky för Saras ”svenska” uppförande, finns en rad andra faktorer som till slut kom att leda fram till den tragiska händelsen. Det framgår av utredningen att både brodern, nedan kallad X, och kusinen, nedan kallad Y, var svårt känslomässigt störda. Även Sara var något av ett ”problembarn”. Sara och brodern kom från trassliga familjeförhållanden. Av utredningen att döma har de inte fått någon trygghet, och ingen eller mycket lite kärlek hemma. Syskonens föräldrar är skilda, och modern skall ha känt sig hotad av sin före detta make. I samband med överflyttning av vårdnaden för barnen vid midsommar 1996 skulle fadern per telefon hotat att döda Sara.

Sara lämnade i juni 1996 hemmet och blev frivilligt fosterhemsplacerad på Gotland. Den 30 november återvände hon för att göra sin två veckor långa PRAO⁴ samt fira jul. X, som tyckte illa om Sara vägrade då att bo hemma, och sov istället över hos kamrater. Anledningen till att han var arg på sin syster var enligt egen utsago att hon bråkade och slagit modern innan hon rymde hemifrån. Modern bekräftar att hon haft problem med bägge barnen. X har varit kriminell sedan 13 års ålder, något som modern tycks känna till.

Redan 10 dagar innan mordet gjorde Sara en polisanmälan om olaga hot mot brodern i samband med att hon fick skjuts hem av polisen efter ett ungdomsdisco eftersom hon var rädd för brodern och kusinen, som uppehöll sig utanför discot.

Såväl brodern och kusinen förnekar bestämt både att de hotat Sara, något som flera vittnen påstår sig ha hört, och att de haft uppsåt att

³ RH 1998:8.

⁴ Praktisk arbetslivsorientering.

döda henne. Hoten, i den mån de förekommit, förklarar pojkarna med att det är vanligt bland invandrarungdomar att säga saker som "Jag ska döda dig" utan att mena något med det (en uppgift som i någon mån stärks av att syskonens moder uppger att hon själv brukar säga så till sina barn, dock utan att mena det). Syskonens moder uppger att X vid upprepade tillfällen sagt att han skulle slå eller döda Sara. Hon har vädjat till honom att inte göra system illa och även försökt tala med honom om vad följden skulle bli om han begick ett brott. X var dock övertygad om att polisen inte skulle kunna göra något eftersom han inte var myndig.

Även andra vittnen säger att de upplevt att Sara kände sig hotad och var rädd. Alla menar att orsaken skulle ha varit att manliga släktingar inte gillat att Sara valde att leva ett svenskt tonårsliv. Brodern upplevde att Sara var en "hora". Vittnesuppgifter tyder också på att äldre manliga släktingar försökt få X att döda Sara. Y skulle ha sagt att han och X inte kunde vara kompisar förrän X dödat Sara. De uppgifterna förnekas också bestämt av pojkarna. I övrigt framkommer i vittnesmålen om Y att han hade kort stubin och lätt blev provocerad och arg, särskilt när han druckit alkohol. Huruvida pojkarna druckit alkohol den aktuella kvällen är inte klarlagt, pojkarna själva uppger att de var berusade, medan vittnen inte upplevt dem som påverkade av alkohol.

Klart är i alla fall att alla tre ungdomarna på kvällen den 14 december var på en irakisk fest inne i centrala Umeå. Efter festens slut åkte alla tre med samma nattbuss och klev av vid samma hållplats. Pojkarna hade dessutom en tredje kamrat i sällskap. Efter att de klivit av bussen gick Sara före pojkarna in bland husen i kvarteret Snipan. De ropade efter henne, men hon fortsatte att gå. Efter en stund vände hon sig om och frågade vad de ville. Till slut stannade hon till och blev upphunnen av pojkarna. De började tala med varandra, och bägge pojkarna upplevde Saras beteende som provocerande. Sara spottade efter Y och gav X en örfil. Y bad då kamraten att lämna platsen, och denne gick bort till busshållplatsen och satte sig att vänta på X och Y. Han tyckte det var en familjeangelägenhet och vågade inte riktigt säga emot. Handgemäng uppstod, och Sara föll till marken. Efter att hon och Y brottats ett tag på marken, under vilket X hjälpte sin kusin genom att sparka Sara i magen, fick han övertaget och höll fast Sara medan hon låg på rygg. På något sätt tillkommer sedan en strypsnara av X livrem, och pojkarna hjälps åt att dra åt den kring Saras hals. Hon fortsatte dock att göra motstånd och skrika, och pojkarna drog åt livremmen tills hon blev liggande helt livlös. Då hon tystnat helt ömsom bar, ömsom släpade pojkarna iväg kroppen en bit och täckte över den med snö. Därefter återvände de till busshållplatsen där kamraten väntade och tog första morgonbussen till Skellefteå. Senare samma dag gick de in på polisstationen i Skellefteå och berättade om händelsen.

Pojkarna påstår att de inte under kvällen planerat eller talat om att döda Sara. De har inte haft någon kontakt med henne i inne på discot. Y påstår att han inte ens visste att Sara var kvar i Umeå förrän han såg henne inne på festen, och att det bara var en ren slump att de tre ungdomarna hamnade på samma nattbuss. Andra vittnen menar dock att de sett X och Y

sitta och viska med varandra, titta och peka mot Sara, ”hålla koll” på henne och att de fått intrycket att ”något var på gång”. Flera uppger också att de hört Y uttala konkreta hot mot Sara. Y:s flickvän uppger att han istället för att följa med henne när hon gick hem istället gett sig iväg med X för att leta reda på Sara. Detta motsägs av Y. X och Y förnekar att de haft uppsåt att döda Sara. Det hela var ett slagsmål som gick över styr. När Sara gjorde motstånd och skrek under handgemänet greps de av panik och drog till snaran runt halsen på henne för att tysta ner henne. Obduktionen visar, förutom hur Sara dött, att det krävts avsevärd kraft för att utföra dådet. Y ringde dagen efter till flickvännen och efter att först ha uppgett att han inte visste vad som hänt Sara sagt: ”Du får absolut inte tro att det var meningen för det var det inte”.

3.1.2 Tingsrättens bedömning

Ansvarsdelen: Tingsrätten menar det med hjälp av vittnesmål och teknisk bevisning i målet vara utrett att X och Y gemensamt berövat Sara livet genom att strypa henne med livremmen. Den omständighet att de gemensamt färdigställt en effektiv strypsnara, att de använt sig av avsevärd kraft, samt vittnesuppgifter om vad som hände efter de klivit av bussen tyder enligt tingsrätten på att deras avsikt varit att döda, och inte som de själva uppgett att bara tysta, Sara. Tingsrätten anser det således ställt utom rimligt tvivel att både X och Y:s avsikt när de drog åt snaran kring Saras hals var att döda henne. Det framgår i målet enligt tingsrätten, av både Y:s egen berättelse samt den övriga bevisningen att Y varit den mest aktive på brottsplatsen. X deltagande har dock varit sådant att han skall dömas som gärningsman, konstaterar tingsrätten.

Redan helgen innan har de uttalat hotelser mot Sara, och efter det har hotbilden enligt vittnesmål stärkts, så pass att både syskonens mor och socialtjänsten velat skicka tillbaka Sara till Gotland. Vittnesuppgifter om vad som hände under festen tidigare på kvällen talar för att X och Y beslutat att döda Sara så fort tillfälle gavs. Tingsrätten anser det således uteslutet att de dödat Sara i hastigt mod. Istället anser tingsrätten det verkliga motivet vara Sara en längre tid retat X och Y, och sannolikt även andra manliga släktingar, genom att bryta mot det kulturella mönster hon förväntades följa.

Påföljdsfrågorna: Bägge pojkarna omhändertogs direkt enligt Lagen om Vård av Unga och placerades i så kallade. § 12-hem. Det gjordes sedan rättspsykiatriska undersökningar och särskilda utredningar av hemmen i frågan om fortsatt omhändertagande av pojkarna inom socialtjänsten.

X förekommer inte i kriminalregistret, men greps första gången redan när han var 13 år och har dömts i tingsrätten för bl.a. misshandel till överlämnande till socialtjänsten. Den rättspsykiatriska undersökningen fastslår att det inte finns skäl att överlämna X till rättspsykiatrisk vård enligt BrB 31:3. Läkaren konstaterar dock att X har psykiska problem och uttalade beteendestörningar. Han har brist på empati och kränker lätt andras

rättigheter och grundläggande sociala normer och värderingar. Han visar brist på ångerkänslor. Han har lätt att bli arg och är impulsiv och oförmögen till långsiktig planering. Dessutom lider X av en misstänkt hjärnskada. Läkaren kan konstatera att denna svåra uppförandestörning om X varit över 18 år skulle ha rubricerats som beteendestörning. Det är dock inte någon allvarlig psykisk störning i lagens mening. Läkaren menar att, om inte X får långvarigt psykosocialt stöd och behandling är risken stor, att störningarna kvarstår under lång tid. Man skall vid sidan av hans ungdom ta hänsyn till X:s nedsatta förmåga att kontrollera sitt handlande vid bedömningen av straffvärdet.

Socialtjänsten uttalar att X:s kaotiska sociala situation, hans psykiska skörhet och utagerande beteende gör att han får anses vara i behov av långvarig vård vid ett § 12-hem där hans särskilda behov kan tillgodoses.

Y förekommer inte heller i kriminalregistret och har inte tidigare gjort sig skyldig till några kända brott. Den rättspsykiatriska undersökningen visar att det inte finns förutsättningar för att överlämna Y till rättspsykiatrisk vård. Läkaren konstaterar att Y inte i sitt allmänna uppträdande avviker från en vanlig 17-åring mer än situationen betingar. Den formella kontakten är fullgod, den emotionella något sämre, dock inte i närheten av patologisk. Y uppger själv att han lätt blir provocerad när hans självkänsla blir hotad, när han inte får respekt, och att han har kort stubin. Y är normalbegåvad och ytligt sett normalfungerande. Psykologen betonar dock den bristande tilliten till vuxna och behovet av positiva förebilder för att en kriminell identitet inte skall utvecklas. Y uppfyller kriterierna för alkoholmissbruk, hans drickande har bl.a. lett till skolk och misskötsel av skolarbetet. Psykologen konstaterar att någon personlighetsstörning inte diagnostiseras eftersom Y inte fyllt 18 år, men att det även om han gjort det skulle ha varit tveksamt om han uppfyllt kriterierna. Det är helt klart att det inte föreligger någon allvarlig psykisk störning. Dock förekommer vissa avvikande drag, om än i lindrigare form. Y befinner sig, på grund av de tidigare separationerna och kultur- och språkbytet, i försenad mognadsutveckling med svag jagkänsla.

Läkaren betonar de goda faktorer som finns: ett gott intellekt, stöd från den närmaste kretsen av anhöriga och någon form av grundläggande moraliska normer. Läkaren menar att fängelse ter sig som ett helt otjänligt alternativ ur individualpreventiv, utvecklingspsykologisk och brottspreventiv synvinkel.

Socialtjänsten kommer fram till att Y behöver lära sig att fungera tillsammans med andra människor. Han behöver till detta professionell hjälp och hållas borta från situationer där hans brott ger honom en känsla av status. Socialtjänsten vill därför bereda Y plats på en sluten avdelning på ett §12-hem under en period av 1-3 år.

Tingsrätten konstaterar att straffvärdet av det brott X och Y begått är mycket högt. Påföljden för en vuxen gärningsman skulle ha varit fängelse på livstid. Vid tiden för brottet hade X ännu inte fyllt 17 år och Y var 17 år och 7 månader. Det betyder att bestämmelserna i BrB 30:5 och 29:7 är tillämpliga. Dessa innebär att gärningsmannens ungdom särskilt skall beaktas vid valet av påföljd och vid straffmätningen, att fängelse på

livstid inte får utdömas och att straffet i övrigt får sättas lägre än vad som är föreskrivet för brottet. Tingsrätten tar också upp FN-konventionen om barns rättigheter som stadgar att den som är under 18 år endast får frihetsberövas som sista utväg och för kortast möjliga tid.

Eftersom rättspsykiatrisk vård inte är aktuellt och skyddstillsyn inte kan komma i fråga enligt tingsrätten står valet mellan ett mycket ingripande men noga reglerat fängelsestraff och en för den unges återanpassning betydligt lämpligare påföljd. Tingsrätten jämför med det så kallade Klippan-fallet⁵ och konstaterar att det vid överlämnande till socialtjänsten inte finns någon möjlighet för domstolen att påverka innehållet i och längden av behandlingen. Det är därför mycket svårt för domstolen att i det konkreta fallet bedöma påföljden. Trots att utredningen ger vid handen att ett överlämnande till vård inom socialtjänsten skulle vara den ur individualpreventiv synpunkt bästa påföljden, menar tingsrätten att detta inte är en tillräckligt ingripande åtgärd från samhällets sida.. Tingsrätten anser därför att sådana synnerliga skäl som avses i BrB 30:5 föreligger, och man således kan döma X och Y till fängelse trots deras låga ålder.

Med hänsyn till de tidigare refererade lagrummen skall dock X och Y dömas till betydligt kortare fängelsestraff än de tio år som är minimistraff för mord. X döms med hänsyn till sin ålder och den påtalade hjärnskadans till fängelse 3 år och 6 månader. Y, som är något äldre och som varit den mest aktive på brottsplatsen, döms till 4 års fängelse. Tingsrätten poängterar att man förutsätter att pojkarnas särskilda behov av vård och behandling tillgodoses i största möjliga utsträckning vid straffverkställigheten.

3.1.3 Hovrättens bedömning

Ansvarsdelen: Hovrätten börjar med att konstatera att det genom tingsrättens dom är fastställt att X och Y bragt Sara om livet på det sätt som åklagaren menat, eftersom de tilltalade bara har överklagat brottsrubriceringen, och man därför inte behöver gå in på bevisningen. Något som skulle föranleda en annan bedömning än den tingsrätten gjort att pojkarna berövade Sara livet avsiktligt har inte framkommit enligt hovrätten. X och Y framhåller dock att mordet var en olyckshändelse och att den utlösande faktorn till slagsmålet var att Sara uppträdde provocerande, bl.a. genom att spotta mot X, inte hennes livsstil eller påtryckningar från manliga släktingar.

Hovrätten gör samma bedömning som tingsrätten av att Y varit den mest aktive på brottsplatsen. Hovrätten finner vidare, i likhet med tingsrätten att det är uteslutet att det skulle ha varit en tillfällighet att pojkarna hamnat på samma buss som Sara. Hovrätten påtalar dock att det finns omständigheter som tyder på att deras avsikt då inte varit att döda Sara. En sådan omständighet är att dådet skedde mitt inne i ett tättbebyggt

⁵ NJA 1996 s.509.

bostadsområde mycket nära syskonens hem samt att det faktum att de haft ännu en kamrat i sällskap. Hovrätten anser därför vid en samlad bedömning att det inte är visat att X och Y haft något uppsåt att döda Sara före den tidpunkt då de placerade livremmen kring hennes hals.

Hovrätten går därefter in på frågan om brottsrubricering. Enligt BrB 3:1 döms den som uppsåtligt berövar annan livet för mord. Är handlingen med hänsyn till omständigheterna att anse som mindre grov, döms istället för dråp enligt BrB 3:2. Med hänsyn till det sätt på vilket stryningen utförts samt den omständighet att de var två gör att Hovrätten tycker att Sara befann sig i en mycket utsatt och skyddslös situation. Detta samt att gärningen begåtts av två till Sara närstående personer, talar enligt hovrätten starkt för att brottet skall bedömas som mord. Inga andra omständigheter talar heller för att brottet är att se som mindre grovt. X och Y skall därför fällas till ansvar för mord.

Påföljdsfrågan: Socialtjänsten i Umeå har i en vårdplan angett att det bl.a. på grund av dennes komplexa problembild, är ytterst osannolikt att vård av X skulle understiga 2,5-3 år. Hovrätten delar tingsrättens mening att det ur individualpreventiv synpunkt skulle vara absolut lämpligast med ett överlämnande till vård inom socialtjänsten, både vad gäller X och Y. Frågan blir då enligt hovrätten om detta kan ses som en tillräcklig reaktion från samhällets sida. Hovrätten menar att två intressen ställs mot varandra. Även hovrätten går här in på Klippanfallet, som liknar det aktuella såtillvida att gärningsmannen bara var 16 år och att hans personliga förhållanden starkt talade för att ett överlämnande till socialtjänsten vore den bästa påföljden. HD lät dock intresset att välja en påföljd som framstod som en tillräckligt ingripande reaktion på brottet väga tyngst och bestämde påföljden till fängelse. Hovrätten menar att förhållandena i detta mål är så lika den prejudicerande domen från HD att avvägningen måste utfalla på samma sätt. Hovrätten finner inga skäl att frångå tingsrättens bedömning i fråga om fängelsestraffens längd.

Två av nämndemännen var dock skiljeaktiga och menade bl. a. det är ytterst viktigt att alla möjligheter tillvaratas för att ge X och Y den vård de behöver för att inte fortsätta utvecklas i negativ riktning. Nämndemännen menar ett steg i rätt riktning redan tagits med de åtgärder som vidtagits av de sociala myndigheterna. Det finns ingen anledning att betvivla att vårdtiden kommer att understiga den i vårdplanerna angivna. Ett fängelsestraff skulle inte ge samma möjligheter till vård utan snarare förvärra pojkarnas problem. Den reducering av fängelsestraffet som skall göras med hänsyn till de tilltalades låga ålder medför dessutom att det med beaktande av reglerna om villkorlig frigivning blir frågan om fängelsestraff på 2-3 år, vilket i stort motsvarar den planerade behandlingstiden. Nämndemännen menar därför att ett fängelsestraff i det här fallet i realiteten inte framstår som mer ingripande än ett överlämnande till vård inom socialtjänsten. Mot bakgrund av deras vårdbehov talar övervägande skäl för att de därför skall överlämnas till socialtjänsten för vård på § 12-hem

3.2 Pele⁶

Den 24 juni 1999 sköts Pele Atroshi till döds av en av sina farbröder i Kurdistan i norra Irak. Han hade fått i uppdrag av Peles far, övriga farbröder och farfar att oskadliggöra Pele eftersom hon förstörde familjens heder genom att leva efter det svenska samhällets värderingar. Fadern och farbröderna ställdes inför rätta i Irak och dömdes till 1 års fängelse. Domen blev dock villkorlig och bröderna försattes på fri fot. Fadern valde att stanna i Kurdistan medan gärningsmannen och ytterligare en bror återvände till Sverige. De greps av svensk polis, och trots invändningar om Res Judicata⁷ togs fallet upp i svensk domstol. Bägge de tilltalade förnekade gärningen.

3.2.1 Bakgrund

Pele kom från en stor familj som härstammade från norra Irak. 1995 kom familjen till Sverige sedan fadern förföljts och misshandlats i hemlandet. I Sverige fanns även två av Peles farbröder. Fadern var sträng och särskilt sträng var han mot Pele. Han kontrollerade henne genom att bestämma vad hon skulle ha på sig, förbjuda henne att tala i telefon med vem hon ville eller prata fritt med folk. Döttrarna fick inte se på TV, med undantag för nyhetsprogram och sport. Han hade synpunkter på hur de klädde sig och ogillade att de sminkade sig. När de skulle gå ut på helgerna var de tvungna att ha sin mamma med sig. Detta ledde till konflikter mellan Pele och föräldrarna.

Familjerelationerna var komplicerade. Vissa uppgifter säger att fadern, Agid Atroshi, blivit torterad i Irak och led av svåra men av detta. Han hade dessutom andra medicinska problem och åt mediciner. Föräldrarna bråkade dessutom mycket, främst om ekonomiska frågor men även om barnens uppfostran, och även modern hade psykiska problem och gick hos psykolog. Agid A var arbetslös, men jobbade ibland hos sin bror i en bilverkstad. Familjen fick socialbidrag (som fadern tog hand om och sedan gav ca 500 kr i månaden till modern). Allt detta, i kombination med de tidigare psykiska problemen, gjorde att Agid A befann sig i mycket dålig psykisk kondition.

Till slut rymde Pele hemifrån. Detta orsakade stor uppståndelse i familjen, inte minst bland farbröderna, Dakhaz och Rezkar Atroshi. Enligt Peles syster Breen ringde pappan till sina två i Sverige bosatta bröder redan samma dag som Pele försvann och berättade vad som hänt. Bröderna kom över och man diskuterade vad man skulle göra. Under de följande dagarna höll bröderna täta sammanträden om vad de skulle göra med Pele som de ansåg bryta mot familjens levnadsregler. Pappan förklarade att ”Om en av våra döttrar sover ute en natt måste hon mördas”.

⁶ Stockholms Tingsrätt, mål nr B 338-00.

Svea Hovrätt, mål nr B 715-01.

⁷ RH 2000:84.

Först därefter, på Dakhaz A:s initiativ, gjorde modern en polisanmälan om att dottern försvunnit. Pappan och farbröderna var oroliga och träffades enligt Breen nästan varje dag då Pele var borta. Farbröderna ansåg att Agid A inte orkade med problemen med döttrarna, och han överlämnade därför till Dakhaz A att bestämma över dem.

Fadern stördes av att Pele skämt ut familjen och ville absolut ha en lösning på problemet. Fadern hotade med att skjuta Pele eftersom hon inte lyssnade på vad han sade och att detta inte var bra för familjens rykte. Fadern berättade att han och bröderna köpt vapen för att mörda Pele, men inte fått tag i henne. Han talade också om att han betalat 40 000 kronor för att någon skulle mörda Pele.

Efter att ha varit borta i fyra veckor återvände Pele till hemmet. Hon var då ångerfull och lovade sin far att hon skulle gifta sig med den man han utsåg. Fadern ville också att hon skulle be sina farbröder om ursäkt, men Pele vägrade, enligt systemen därför att hon inte litade på dem och inte ville att de skulle komma hem till familjen. Pele visste att Rezkar hade bråkat med sin fru och troligen även misshandlat henne. Han skall även ha sagt till frun att han inte tänkte låta Pele leva. Enligt systemen litade Pele inte heller på fadern, och misstänkte att något skulle hända.

I slutet av maj 1999 reste Pele med sin mor till staden Dhok som ligger i Kurdistan i norra Irak, i tron att hon skulle gifta sig. I staden bor bl.a. en av Peles mostrar. Även Agid A har ett hus i staden, där familjen skulle bo. Hemma i Sverige hölls ett möte hemma hos Rezkar A med de tre i Sverige bosatta bröderna samt deras far, som kommit till Sverige tillsammans med den fjärde brodern i början på juni. Under detta möte bestämdes troligen slutgiltigt att man skulle döda Pele. Den 15 juni 1999 reste Peles far och hennes syster Breen till Irak. Enligt Breen kom resan inte på tal förrän ett par dagar innan man reste. Fadern var väldigt angelägen att komma iväg, trots att det var problem med biljetterna, som beställts av Rezkar A. Farbröderna kom till Dhok den 23 juni och flyttade in hos sin syster. De hade inte sina familjer med sig, och ingen visste att de skulle komma.

Morddagen, den 24 juni, lämnade Agid A huset på förmiddagen. Vid 11-tiden återvände han i sällskap med sina bröder. Det blev ett glatt återseende, Pele hade ju inte träffat farbrodern Shivan på ett tag. Efter en stund gick Pele tillbaka upp på övervåningen för att fortsätta att städa. Efter en kort stund hördes två skott från övervåningen. Breen försökte då springa upp för trappan, men vägen spärrades av fadern. Dakhaz A tog tag i modern och slog henne och höll fast henne så att inte heller hon skulle kunna komma upp till Pele. Därefter kom Rezkar A nedför trappan med en pistol i handen. Han berättade att Pele tagit livet av sig. Breen som då rusade ut ur huset för att tillkalla hjälp blev effektivt stoppad av fadern och Dakhaz A, som slet in henne i huset igen. I ett obehövt ögonblick lyckades Breen smita upp på övervåningen. Där fann hon systemen svårt skottskadad men vid liv. Breen och modern lyckades få ner Pele för trapporna, och när de kom ned till bottenvåningen upptäckte Rezkar A och Shivan A att Pele fortfarande levde. Rezkar A gick då fram till Pele, som efter att modern slitits undan sjunkit ihop på golvet, och riktade en pistol mot henne. Breen

lyckades ett par gånger hindra farbrodern från att skjuta genom att knuffa till honom. Till slut lyckades han dock knuffa undan henne och skjuta Pele i huvudet. De fyra bröderna lämnade sedan omedelbart huset. Polis anlände till platsen efter ungefär en kvart och en brottsplatsundersökning genomfördes. Pele begravdes i enlighet med muslimsk tradition redan samma kväll. Inget namn står ingraverat på gravstenen.

System Breen larmade samma dag polisen i Sverige. Hon talade med två kriminalinspektörer vid Interpol i Stockholm och sökte dessutom hjälp hos en svensk biståndsarbetande. Hon fick sin historia nedtecknad och alla tre vittnena har uppgivit att de tyckte hon var trovärdig och sammanhängande. Redan då pekade hon ut Rezkar A som gärningsman. Peles mor Fatima A gjorde en polisanmälan i Dhouk mot sin man och hans tre bröder. De fyra befann sig dock på fri fot under tre-fyra veckor efter mordet. De häktades efter detta, men frigavs senare. Därefter häktades de igen och den 9 oktober 1999 genomfördes en förhandling vid en kriminaldomstol.

Domstolen dömde Agid A och Rezkar A till ett års fängelse. Domstolen konstaterar att eftersom motivet till mordet varit hedersamt och att brottet begåtts i syfte att tvätta bort den skam som drabbat familjen (vilket det finns särskilda lagparagrafer om), och eftersom Agid A var offrets far och Rezkar A offrets farbror har familjerna förlåtit varandra. Eftersom de dömda inte varit straffade tidigare och dessutom är "obildade bybor som inte förstår ansvaret för sina brottsliga handlingar", beslutade domstolen att inhibera straffet i tre år från domens avkunnande under förutsättning "att de dömda förpliktar sig till ett hedersamt leverne och uppförande och inte begår något annat brott". Övriga anklagade, Dakhaz A och Shivan A, frikändes och försattes på fri fot eftersom domstolen tyckte att deras närvaro vid brottstillfället inte räckte för att de skulle anses skyldiga till brott.

Dakhaz A och Rezkar A återvände till Sverige under senhösten eller vintern 1999 och greps av polis den 18 januari 2000. Peles föräldrar, Agid och Fatima A, befinner sig så vitt man vet fortfarande i Kurdistan. Breen, som efter mordet på system hamnade i en mycket svår situation, lyckades i mars 2000 med hjälp av svensk polis ta sig tillbaka till Sverige. Hon har sedan dess levt gömd, bl.a. på skyddade boenden eftersom hon är hotat till livet efter att ha lämnat Irak och vittnat mot farbröderna.

3.2.2 Tingsrättens bedömning

Tingsrätten finner det klarlagt att Pele A den 24 juni 1999 sköts till döds i sin fars hus i staden Dhouk i norra Irak. Vidare är det enligt domstolen klarlagt att farbröderna Rezkar A och Dakhaz A samt system Breen befann sig i huset vid tillfället för brottet. De tilltalade, Rezkar A och Dakhaz A, har gjort gällande att det var deras bror Agid A, Peles far, som dödade henne. Åklagaren däremot, menar att det var Rezkar A som sköt och att Dakhaz A varit medgärningsman. Anledningen till att farbröderna pekade ut Agid A som gärningsman var inte bara att undkomma straff, utan

också att det var viktigt för Agid A:s återupprättade heder att det var han "löst" problemet med dottern.

Ansvarsfrågan: Ansvarspåståendena bygger helt på Breens uppgifter, eftersom någon teknisk bevisning inte finns i målet, och några andra vittnesuppgifter inte har åberopats av åklagaren. Tingsrätten anser dock att bevisningen ändå kan vara tillräckligt stark för en fällande dom. Det räcker dock inte med att konstatera att Breen är mer trovärdig i sin berättelse än de tilltalade. Hennes historia skall prövas i ljuset av vad som i övrigt framkommit i målet, för att domstolen sedan skall bedöma om det är ställt utom allt rimligt tvivel att de tilltalade gjort sig skyldiga till vad som lagts dem till last.

Vad gäller Breens trovärdighet anser tingsrätten att hennes berättelse är utförlig, sammanhängande och klar. Den är rik på detaljer och ger intryck av att vara självupplevd. Även den sinnesrörelse som hon visat under förhören tyder enligt tingsrätten på detta. Hon har dessutom hela tiden, från att hon direkt efter mordet tog kontakt med svensk polis, hållit fast vid samma berättelse. Detta trots att hon varit utsatt för pressande motförhör. Inte någon gång har hennes uppgifter framstått som svårförklarliga eller tvivelaktiga. Sammanfattningsvis kan konstateras att Breen gjort ett mycket trovärdigt och tillförlitligt intryck på tingsrätten.

De tilltalade har i förhören i tingsrätten hävdats att de inte tog illa vid sig av Peles sätt att leva. Detta överensstämmer inte alls med de berättelser de enligt förhørsprotokollen lämnat då de förhöres av polis i Kurdistan. Dessa berättelser menar istället att de upplevt Peles levnadssätt i Sverige som omoraliskt, avvikande och mycket kränkande för familjen. Som förklaring till skillnaderna har de tilltalade uppgivit att deras vittnesmål i Kurdistan inte är korrekt återgivna och att förhørsledarna redovisat sina egna sociala värderingar istället för att återge vad de berättat. Enligt tingsrätten finns det anledning att bedöma de nedtecknade utsagorna från Kurdistan med mycket stor försiktighet. Det kan inte uteslutas att de påverkats av förhørsledarnas värderingar. Förhören innehåller dock uppgifter som förhørsledarna inte kunnat känna till utan att de tilltalade berättat det för dem.

Enligt tingsrätten tyder dessa uppgifter på att farbröderna engagerat sig i Peles sätt att leva på ett sätt som de förnekade i förhören i Sverige. De upplevde enligt tingsrätten Peles sätt att leva som mycket kränkande för familjen. De tilltalade har inte kunnat lämna någon godtagbar förklaring till att de ändrat sina uppgifter, vilket enligt tingsrätten minskar deras trovärdighet. Tingsrätten menar att förhören i Kurdistan stöder Breens beskrivning av vad fadern och dennes bröder tyckte om Peles levnadssätt.

Tingsrätten finner efter vad Breen berättat om faderns hot mot Peles samt av de täta möten bröderna haft och uttalanden som gjorts i samband med att Pele försvann från hemmet, och med stöd av de irakiska förhören att Agid A och hans bröder haft motiv att beröva Pele livet samt att de inte varit främmande för att genomföra ett mord. Bröderna begav sig dessutom med kort varsel av till Dhok, utan att meddela några släktingar att de skulle komma. Mordet skedde dessutom efter att bröderna befunnit sig i Irak i bara 16 timmar. Tingsrätten har även vägt in att ingen av de tilltalade

visade något som helst intresse för hur svårt skadad Pele var eller vidtog några åtgärder för att tillkalla hjälp. På grund av detta finner tingsrätten att beslutet att döda Pele fattats i Sverige, att de tilltalade varit delaktiga i beslutet samt i de förberedelser av mordet som därefter ägt rum i Sverige.

Breen har uppgett dels att hon då hon kom upp till systemen efter de två första skotten frågat Pele vem som skjutit henne och att Pele då svarat att det var Rezkar A, dels att hon sett Rezkar A avlossa det tredje och dödande skottet. De tilltalade har uppgett att de befann sig i huset när det tredje skottet avlossades men att det var Agid A som sköt. De övriga vittnesuppgifter som finns i frågan består av videoinspelningar av förhör som hållits med vittnen på den svenska ambassaden i Ankara. Tingsrätten poängterar dock att bevisvärdet av dessa inte får samma styrka som förhör som kunnat hållas under huvudförhandlingen. Dessutom har vittnena låg trovärdighet, och de videoinspelade förhören försvagar inte på något sätt Breen As historia.

Tingsrättens slutsats i skuldfrågan blir att det är ställt utom allt rimligt tvivel att Rezkar A har gjort sig skyldig till mord på Pele A. Tingsrätten anser att då Dakhaz A varit närvarande vid planeringen av mordet och dessutom på själva mordplatsen och därigenom stöttat Rezkar A psykiskt, och även hjälpt till t.ex. att hålla fast Fatima A har hans medverkan varit sådan att han skall betraktas som medgärningsman.

Påföljdsfrågan: Tingsrätten inleder med att konstatera att straffet för mord är fängelse i tio år eller på livstid. Tingsrätten tycker att de brott som Rezkar A och Dakhaz A gjort sig skyldiga till präglas av mycket stor grymhet. Det har varit frågan om ett utdraget förfarande under vilken Pele A rimligen måste ha utsatts för dödsångest och svårt lidande. Det dödande skottet har avlossats mot huvudet på mycket nära håll, och dessutom i närvaro av offrets syster och mor. Tingsrätten finner därför att de tilltalade skall dömas till fängelse på livstid.

3.2.3 Hovrättens bedömning

Bevisningen i hovrätten var i allt väsentligt densamma som i tingsrätten. Vittnesmål från flickornas mor Fatima A tillkom, men endast i form av videoinspelade förhör från Irak. Modern vågade inte vittna i svensk domstol då hon inte fått tillstånd att göra så av någon av sina manliga släktingar. Däremot har hon bekräftat att uppgifterna i vittnesförhören var riktiga. Moderns vittnesmål stämmer överens med vad som tidigare berättats av Breen.

Ansvarsfrågan: Med instämmande av tingsrättens resonemang anser hovrätten det ställt utom allt rimligt tvivel att det var Rezkar A som avlossade det dödande skottet med uppsåt att beröva Pele livet. Man instämmer också i bedömningen av Dakhaz A delaktighet i mordet och att han skall betraktas som medgärningsman.

Påföljdsfrågan: Inte heller finner hovrätten att det finns skäl att frångå tingsrättens val av påföljd. Tingsrättens dom i skall därför fastställas.

3.3 Fadime⁸

Den 21 januari 2002 sköts 27-åriga Fadime Sahindal till döds av sin far. Mordet skedde utanför Fadimes systers lägenhet, och hon, ytterligare en syster samt modern blev vittnen till mordet. Fadern stod och väntade i trappuppgången då Fadime skulle lämna sin systers lägenhet, och när hon kom ut genom dörren avlossade han tre skott. Efter mordet sprang fadern ut ur huset och gömde sig i ett buskage. Därifrån ringde han till en kusin och berättade att han skjutit ihjäl sin dotter. Då han greps senare under natten erkände han direkt.

3.3.1 Bakgrund

Bakom mordet låg en långvarig konflikt i familjen som bottnade i att Fadime valt att leva ett ”svenskt” liv. Hon träffade svenska män, hade egen lägenhet, utbildade sig och hade många svenska vänner. Dessutom engagerade hon sig aktivt i frågor kring unga invandrarkvinnor, och uttalade sig offentligt, bl.a. i media och föredrag. Att Fadime på levde på detta sätt och dessutom öppet kritiserade familjen och de kurdiska traditionerna, kunde fadern inte acceptera. Fadern ansåg att Fadime förstört hans och hans familjs liv. Att hon lämnade ut dem till massmedia och hela världsoptionen. Dessutom ansåg han att hon ljög och baktalade dem. Vidare upplevde fadern att det var Fadimes fel att hans 17-årige son hamnat i fängelse. Fadern poängterar i sitt vittnesmål att han hade sin heder och sina släktingar att tänka på. Han upplevde uppenbarligen att han blivit utskämd, att svenskar spottade på honom och kallade honom ”jävla svartskalle”.

En stor del av faderns ilska utlöstes av att Fadime ett par år tidigare träffat en svensk man. De levde ihop och planerade att gifta sig. Pojkvännens far och farmor uppsökte t.o.m. Fadimes familj för att fria för ungdomarnas räkning. Hur familjen reagerade är inte helt klarlagt. Fadern menar att han inte hade något emot pojkvännen, men att han ville att de skulle gifta sig i kyrkan, medan bl.a. en av Fadimes systrar vittnar om att det blev stort ståhej i familjen, att hela släkten blev indragen, och att man ringde ner till Turkiet och att det hela slutade med att man på intet sätt kunde acceptera giftermålet. Man var orolig att om man lät Fadime gifta sig med en svensk man skulle även andra flickor i släkten vilja göra det. Säkert är att Fadime bröt helt med sin far efter det som inträffade. Hon tog sina saker och flyttade till Sundsvall. Hon upprätthöll endast kontakten med systemen Songül och några kusiner. Pojkvännen omkom senare i en tragisk bilolycka.

⁸ Uppsala tingsrätt, mål nr B 237-02.
Svea Hovrätt, mål nr B 4651-02.

Efter det träffade Fadime andra män. Fadern ansåg då att hon provocerade honom med sitt beteende, att hon förolämpade och förödmjukade honom.. Att Fadime lämnat Uppsala sågs av fadern som någonting positivt, men han blev upprörd när en av de andra döttrarna, Songül, flyttade efter henne. Songül hade flyttat hemifrån när Fadime lämnade Uppsala, men trots detta var släkten på henne och ville att hon skulle gifta sig.

Fadern menar att han sedan, under två års tid, bett Fadime att lämna resten av familjen i fred. Men hon höll sig ”inte lugn”. Fadern påstår bl.a. att hon ringt och provocerat och hotat honom, något som förnekas av systemen. Hon uppger däremot att hon hört fadern hota Fadime till livet. Enligt systemen var Fadime ledsen att inte kunna träffa modern och resten av sina systrar, men tyckte ändå att hon gjorde något bra, som hon stod för.

Det var inte första gången konflikten ledde till våldsamma konfrontationer, både fadern och en broder var tidigare dömda för misshandel och olaga hot mot Fadime. Att fadern sköt henne var dock enligt honom själv en handling som skedde därför att han var ”sjuk i sitt huvud”. Han ångrar sig och menar dessutom att han kunde ha träffat sin familj med skotten. Men hans tankar ”försvann” när han såg Fadime. Att det skulle vara frågan om något hedersmord förnekar fadern dock bestämt. Han menar att sådana förekom i den kurdiska kulturen för 50-100 år sen. Dessutom påstår han att han inte i förväg planerat att skjuta Fadime, han förnekade i tingsrätten att han ens visste att hon befann sig i Uppsala. Vid tidigare polisförhör har han dock uppgett att han visste att Fadime skulle komma till Uppsala, och att han räknat ut att hon skulle befinna sig i systemens lägenhet, och därför tog med sig vapnet dit. Han uppgav då att han sedan fem-sex månader lekt med tanken att skjuta Fadime då han förstod att han aldrig skulle bli kvitt henne, att det inte fanns någon annan lösning. Därför sköt han helt enkelt sin äldsta dotter i huvudet, och sen var ”alla problem lösta, Fadime var problemet”.

Fadime, som skulle åka till Kenya på en studieresa, kom till Uppsala den 21 januari vid 16 tiden för att ta farväl av modern och systrarna innan hon for. Songül ringde då till modern som kom hem till henne. De tre kvinnorna åt middag, tittade på TV och umgicks. Enligt systemens vittnesmål ringde fadern på dörren en stund efter att modern anlät. De vågade dock inte öppna dörren, men eftersom de hade lamporna tända och ljudet på TV-apparaten var uppskruvat förstod fadern antagligen att de var därinne. Fadime skall då ha uttalat att hon tyckte synd om fadern. Lite senare på kvällen anslöt sig ytterligare en syster, Nebile, till sällskapet. En kusin till flickorna hade lovat att skjutsa Fadime till en väninna där hon skulle sova över.

Fadime och Nebile, som skulle promenera hem, tog på sig sina ytterkläder och öppnade ytterdörren för att lämna lägenheten. Utanför dörren stod fadern med ett vapen i handen. Han riktade vapnet mot Fadime. Songül stod bakom Fadime, och även modern och Nebile befann sig i hallen. Fadern klev in i lägenheten och avlossade ett skott. Fadime trillade då ihop på golvet. Modern och Nebile föste undan fadern, men han tog sig loss och kom in i lägenheten igen. Därefter böjde han sig ner och sköt Fadime i

huvudet ännu en gång, på mycket nära håll. Han sköt sedan ytterligare ett skott, som missade. Både före och efter skotten sade fadern enligt systemen på turkiska till Fadime: ”Jävla hora. Varför kommer du in i min familj?” Efter det sista skottet sprang fadern ut ur huset och Songül ringde då till SOS Alarm och meddelade att hennes far skjutit ihjäl hennes syster. Fadern greps senare under natten och har erkänt att han berövat Fadime livet.

Systemen Songül uppger att hon efter mordet blivit uppmanad av släktingar att inte berätta vad som hänt. De har sagt att de inte vill veta av henne om hon gör det. Systemen menar att det är fler i slakten som ligger bakom den tragiska händelsen, även om fadern var den som utförde själva dådet. Man har pressat fadern att göra det, eftersom släktens heder då skulle återupprättas.

3.3.2 Tingsrättens bedömning

Ansvarsdelen: Systemen Songül berättelse är enligt tingsrätten trovärdig. Hon har berättat på ett eftertänksamt och återhållet sätt och verkat bemöda sig om att endast berätta sådant hon är säker på. Berättelsen har varit detaljrik, och Songüls uppträdande har visat en önskan hos henne att berätta sanningen trots att hon varit utsatt för påtryckningar av närstående. Dessutom stöds hennes berättelse till fullo av den tekniska bevisningen i målet. Tingsrätten säger därför att Songül berättelse skall ligga till grund för bedömningen, tillsammans med den skriftliga bevisningen i målet.

Det är således styrkt att Rahmi Sahindal uppsåtligt berövat sin dotter Fadime livet genom att med pistol skjuta henne i huvudet.

Brottsrubricering och straffmätning: Tingsrätten anser att de uppgifter fadern lämnat i polisförhör om att han under fem-sex månader ”lekt med tanken” att döda Fadime, de uppgifter han lämnat vid huvudförhandlingen om att det var ”enda sättet” samt tillvägagångssättet före och vid dödsskjutningen visar att handlingen varit överlagd och planerad. Vidare konstaterar tingsrätten att de uppgifter om familjeförhållandena som fadern lämnat inte på något sätt är förmildrande. Inte heller finner tingsrätten några andra skäl att betrakta gärningen som mindre grov. Rahmi Sahindal skall därför dömas för mord.

Den rättspsykiatriska undersökningen i målet visade att det inte fanns några förutsättningar att döma fadern till rättspsykiatrisk vård. Dessutom har han vid tidigare dömts för två fall av olaga hot mot Fadime.

Straffet för mord är fängelse i tio år eller på livstid. Av såväl förarbeten som rättspraxis framgår att bedömningen skall göras med hänsyn till samtliga relevanta faktorer. Tingsrätten menar att tillvägagångssättet, att överrumpla dottern och skjuta henne två gånger i huvudet trots att hans hustru och ena dotter försökte hindra honom, kan liknas vid en ren avrättning. Därtill kommer att Rahmi och Fadime Sahindal var närstående samt att dödandet skedde inför Fadimes mor och två systrar, varav den ena (Nebile) endast var tretton år. Någon annan påföljd än fängelse på livstid kan inte komma på fråga, menar tingsrätten.

3.3.3 Hovrättens bedömning

I Hovrätten kommer saken i ett nytt läge när pappan plötsligt påstår att han är oskyldig och att en annan man utfört mordet och därefter tvingat honom att ta på sig skulden. Han uppger att han känner den man som skulle ha dödat Fadime, men inte kan tala om vem det är. Mannen skulle ha kommit till faderns bostad efter mordet, berättat exakt för honom hur mordet gått till och vad han skulle säga till polisen. Enligt fadern tvingade mannen honom dessutom att ringa till en släkting och säga att det var han som skjutit Fadime. Slutligen bytte de kläder och skor med varandra, innan mannen stoppade en pistol i hans ficka. Mannen hotade hela tiden fadern, han sade både att han skulle skjuta fadern själv, och hotade alla hans familjemedlemmar. Fadern menar att han inte har något med mordet att göra. Visst har de haft en del problem med Fadime, men de var inte särskilt allvarliga. Han skulle aldrig kunnat skjuta sin dotter.

Hustrun, som inte vittnade i tingsrätten, uppger i hovrätten att även hon blivit hotad av mannen, och att det var därför hon påstod i polisförhör att det var hennes make som skjutit dottern. Hon uppger också att hon sa till döttrarna Songül och Nebile att säga att det var fadern som skjutit Fadime.

Ansvarsdelen: Hovrätten anser att faderns första berättelse innehåller mer detaljer och ger intryck av att vara självupplevd. Dessutom stämmer den nya berättelsen om en annan gärningsman inte överens med den tekniska bevisningen i målet. Hovrätten finner därför att de nya uppgifterna kan lämnas utan avseende. I likhet med tingsrätten finner hovrätten istället att Songül Sahindals berättelse skall ligga till grund för bedömningen. Det är således styrkt att det är Rahmi Sahindal som är gärningsmannen, och han skall dömas för att ha berövat Fadime Sahindal livet.

Brottsrubricering och Straffmätning: Hovrätten instämmer i alla de överväganden som tingsrätten gjort och fastställer straffet till livstids fängelse.

4 BROTTsutVECKLINGEN

Dödligt våld är en extrem form av brottslighet som är relativt ovanlig i Sverige. Ungefär 100 personer per år faller offer för dödligt kriminellt våld. En tredjedel av dessa är kvinnor. De kvinnliga offren dödas nästan uteslutande av någon de känner eller är släkt med, i många fall en man de har eller haft en nära relation till. Nedan följer en sammanfattning av det dödliga våldet där offret levde i ett nära förhållande med gärningsmannen.

4.1 Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer

En kvinna som dödas av en nuvarande eller tidigare partner utsätts för en extrem form av dödligt våld. Problemet har diskuterats livligt under det senaste decenniet, och nya metoder för att minska våldet har provats. Ny lagstiftning har införts, och man har tagit fram praktiska åtgärder, så som larpaketet. Under åren 1990-1999 dödades 164 kvinnor i Sverige av en man de hade eller hade haft en nära relation till. Nedan följer en närmare redogörelse för dessa fall. Med nära relation avses här en nuvarande eller före detta make, sambo, fästman eller pojkvän.

4.1.1 Allmänt

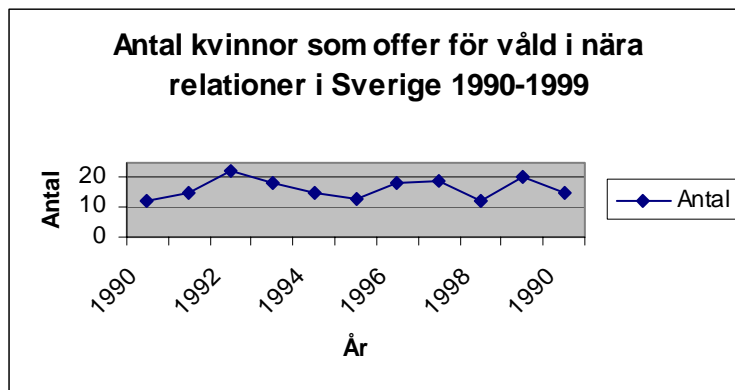
Uppklaringsfrekvens

Dödligt våld mot kvinnor klaras upp i större utsträckning än dödligt våld generellt. Förklaringen torde vara att dödligt våld som inte klaras upp ofta är fall som sker på allmän plats, och där relationen mellan de inblandade är oklar. I dessa fall är offret mycket sällan en kvinna.

Det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer minskar

164 kvinnor dödades under 1990-talet av en man de hade eller hade haft en nära relation till. Det innebär ett genomsnitt på 16 kvinnor om året. Det utgör knappt en femtedel av det dödliga våldet totalt, men hälften av fallen med kvinnliga offer. Någon minskning eller ökning av antalet fall kan inte ses som påtaglig under 10-års-perioden.

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
12	15	22	18	15	13	18	19	12	20

Källa: BRÅ

Däremot har antalet fall minskat kraftigt jämfört med 1970-talet, då genomsnittet låg på 21 fall per år. Sätter man siffrorna i relation till antalet kvinnor i landet, blir minskningen än mer påtaglig, det handlar då om en nedgång med 30 %. Vad nedgången beror på är svårt att avgöra. Forskning från USA, som sett samma trend, visar att sociala förändringar i samhället är en bidragande orsak. Det finns anledning att tro att så också är fallet i Sverige. Tre orsaker dominerar teorierna om vad nedgången beror på:

Ökad uppmärksamhet av problemet: En form av social kontroll har växt fram i samhället, t.ex. genom en ökad medvetenhet från allmänheten. Massmedia har uppmärksammat problemet på ett annat sätt än tidigare, ett privat problem har blivit offentligt. Flera kvinnorörelser har vuxit sig starkare, och kvinnojourer har etablerats. Även på andra sätt har möjligheterna till skydd för utsatta kvinnor ökat. Kvinnorörelserna för också kontinuerligt fram problemet i samhällsdebatten och pekar på omfattningen av det.

Lagändringar: 1982 ändrades lagen så att alla fall av misshandel kom att falla under allmänt åtal. Detta har inneburit en viss ökning i antalet fall av anmälda misshandelsbrott mot kvinnor. Förhoppningsvis har detta i sin tur lett till att samhället reagerat tidigare på våldssituationer som annars skulle ha lett till kvinnans död. 1989 kom besöksförbudslagen⁹, som huvudsakligen är tänkt att skydda kvinnor mot våldsamma män i deras närhet. 1998 kom lagstiftningen om kvinnofridschränkning¹⁰ som fokuserar på mäns våld mot kvinnor. Det är dock fortfarande för tidigt att uttala sig om vilken effekt denna lagstiftning kommer att ha på det dödliga våldet mot kvinnor.

Framsteg inom sjukvården: Fler våldsoffer kan helt enkelt räddas idag än vad som var fallet för 30 år sedan.

⁹ Lag 1988:688.

¹⁰ Lag 1999:845.

Tidigare förekomst av hot och våld

Forskningen visar att det dödliga våldet ofta är kulmen på en längre tids våld mot kvinnan. Av fallen under 1990-talet hade minst 42 % av kvinnorna tidigare blivit utsatta för hot och minst 36 % hade blivit utsatta för våld av gärningsmannen tidigare. I ungefär hälften av dessa fall hade polisanmälan gjorts. I de flesta fallen var det kvinnan själv som gjort anmälan. En majoritet av fallen hade svartsjuka som motiv. Resultatet får ses som en miniminivå, då endast polisens uppgifter ligger till grund för undersökningen, inte de siffror som eventuellt kan finnas hos sociala myndigheter eller sjukvården.

Siffrorna visar att samhället i många fall haft kännedom om situationen men ändå inte kunnat förhindra det dödliga våldet. Ofta blir sådana fall uppmärksammade i media, och krav på åtgärder framförs. En åtgärd som diskuterats är att polisen alltid skall häkta mannen vid skälig misstanke, dels för att grundligt utreda brotten, dels för att skydda kvinnan. Det är mycket ovanligt att det finns ett beslut om besöksförbud. Endast i fem fall av 120 (4 %), fanns ett sådant. Ser man enbart på de fall där samhället känt till våldet stiger siffran till 18 %. Frågan blir då varför besöksförbud utfärdats i endast knappt en femtedel av fallen. Man kan också fråga sig om detta juridiska beslut egentligen har någon praktisk betydelse för kvinnan. För att det skall vara effektivt behövs antagligen en kombination av andra åtgärder tillsammans med besöksförbudet. Problematiken försvåras av att gärningsmännen dels ofta är psykiskt sjuka, dels kriminellt belastade sedan tidigare, och därför inte kan förväntas följa besöksförbudet.^{vi}

4.1.2 Relationen mellan gärningsmän och offer

Under 1990-talet inträffade 326 fall av dödligt våld mot kvinnor, 35 % av det totala antalet av kriminellt dödligt våld. I 86 % av fallen kände kvinnan gärningsmannen. Om man bortser från de fall som inte lösts, stiger siffran till 93 %. Drygt hälften av det dödliga våldet mot kvinnor begicks av en man de har eller haft en nära relation till.

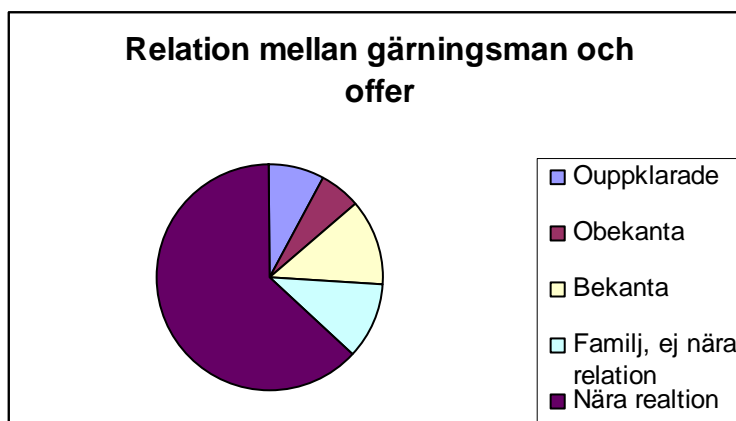
Ouppklarade fall: I de fall med kvinnliga offer som är ouppklarade (26 st.) talar ofta mycket för att de har dödats av en bekant. Flertalet skedde i en bostad, och i de få fall som skedde på allmän plats hade endast tre karaktären av överfall, så som sexualmord.

Fall mellan obekanta: Endast 20 kvinnor föll under perioden offer för en obekant gärningsman, och det är en siffra som dras upp av dödsskjutningarna i Falun och Stureplansmorden, med fem respektive tre kvinnliga offer. Förutom denna ”massmordskategori”, där kvinnorna fallit offer endast för att de befann sig på brottsplatsen vid brottstillfället, finns två typer av motiv. Den ena är sexualbrott, vilket är oerhört ovanligt. Endast ett sådant brott per år inträffar i Sverige. Den tredje kategorin är de fall där en kvinna fallit offer vid t.ex. rån. Då är det ofta en äldre kvinna som rånas och

mördas i sitt hem. Andelen kvinnor som faller offer för en obekant gärningsman är betydligt lägre än motsvarande siffra för män.

Fall mellan bekanta: Under 1990-talet dödades 40 kvinnor av en man som var bekant, men inte familjemedlem eller någon kvinnan hade eller hade haft en nära relation till. I fyra av fallen begicks brottet av en kvinna. (Två fall skedde på psykiatriska kliniker, av medpatienter till offret.) En fjärdedel av fallen begicks av en psykisk störd man.

Fall inom familjen: 36 kvinnor dödades av en annan familjemedlem än en man de hade eller haft en nära relation till. I över 60 % av fallen var gärningsmannen ett vuxet barn till offren. Det är nästan alltid en man som i vuxen ålder dödar sina föräldrar. I mer sällsynta fall var gärningsmannen förälder, syskon eller annan släkting. Alkoholmissbruk är mycket ovanligt hos offren, något vanligare hos förövaren. Gärningsmännen var ofta unga, hälften var 30 år eller yngre, och led ofta av psykisk störning. Våldsmetoderna, som domineras av kniv och hugg/slagvapen tyder på att våldet begåtts i stark affekt.^{vii}

Källa: BRÅ

4.1.3 Omständigheter vid brotten

Brottsplats

De allra flesta fallen begås i en bostad, antingen någon av de inblandades eller den gemensamma, 85 %. Det är en betydligt större andel än vid dödligt våld generellt, där samma siffra är 70 %. Förklaringen är naturligtvis den "privata natur" dessa brott har. Karakteristisk blir då bristen på insyn från utomstående. Det är svårt att ingripa och förhindra brotten. Dessutom hindrar den känslomässiga bindningen offret från att söka hjälp utifrån. I bostadsmiljön finns också knivar, det vanligaste vapnet, lätt tillgängliga. Vissa forskare menar att risken att brottet sker utomhus ökar om paret hunnit separera, eller om de inte bott tillsammans. En del av förklaringen torde vara att gärningsmannen då inte har lika lätt tillgång till offrets bostad. Flera sådana fall har inträffat i Sverige bara de senaste åren. Ibland har också en ny partner till kvinnan blivit dödad. I en del fall "lurpassar" mannen på kvinnan och överfaller henne utanför hemmet, varför

brottet kommer att begås i kvinnans närmiljö. De få fallen på andra allmänna platser har bl.a. skett i parker eller på torg där gärningsmannen kan ha stämt träff med offret. Gärningsmannen kan också ha följt efter kvinnan och sedan överfallit henne. I flera av dessa fall har det funnits gott om vittnen och det har inte varit några svårigheter att binda mannen till brottet.

Vapen

De våldsmetoder som används är i princip desamma som vid dödligt våld generellt. Även mot kvinnor i nära relationer är kniv det vanligaste vapnet. Undersökningar visar att användandet har gått upp från 29 % på 1970-talet till 40 % under 1990-talet. Fall utan vapen är något vanligare än vid dödligt våld generellt. I dessa fall är strypning den vanligaste dödsorsaken. Död som följd av ”ren” misshandel, dvs. sparkar och slag, är relativt ovanligt, i genomsnitt ett fall om året. Däremot är det vanligt med misshandel i kombination med strypning. Skjutvapen används inte oftare än vid dödligt våld generellt, och har dessutom sjunkit med 30 procent sedan 1970-talet. När skjutvapen används hade gärningsmannen licens för vapnet i två fall av tre. Själv mord är vanligt vid fall med skjutvapen, i två tredjedelar av fallen tog gärningsmannen sitt liv i samband med brottet. Det är också i dessa fall det är vanligast att andra dödsoffer krävdes samtidigt, i huvudsak de inblandades barn. Storstadslänen är kraftigt underrepresenterade vad gäller fall med skjutvapen, sannolikt beroende på att det är vanligare på landsbygden att man har vapen, i varje fall legala vapen. I de fall med vapen som förekommer i storstäder är det vanligare att det handlar om illegala vapen. Den höga frekvensen av själv mord i samband med brottet gör det troligt att fallen med skjutvapen ofta är planerade.

Motiv

De största enskilda kategorierna är svartsjuka och separationsproblem. Drygt 40 % av kvinnorna som dödas, dödas i samband med en separation från mannen. Inkluderar man svartsjuka utgör kategorin 60 % av fallen. Gärningsmannens kontrollbehov över kvinnan är alltså det dominerande motivet. Undersökningar visar att en tredjedel av de kvinnor som misshandlas av sin partner stannar kvar hos mannen just av rädsla för att bli dödade om de lämnar relationen. Rädslan för att detta skall inträffa förstärks antagligen av att de fall där detta inträffar ofta blir mycket uppmärksammade. I 20 % av fallen är den utlösande orsaken psykisk sjukdom. I sju fall begick gärningsmannen själv mord i samband med brottet, och i ytterligare fyra försökte han ta sitt liv. I dessa fall antas depression vara den bakomliggande orsaken till brottet. De fall som begåtts av till synes bagatellartade skäl sker huvudsakligen i missbruksrelaterade fall. När motivet är ekonomiskt, kan det röra sig om bråk om tillgångar efter en separation. Tre av fallen var ”dubbelsjälv mord”, där gamla par kommit överens om att mannen först skall döda kvinnan och sedan ta sitt eget liv på grund av sviktande hälsa. I 22 % av fallen har det inte gått att fastställa något motiv.

Själv mord

Själv mord är relativt sett vanligt. I nästan en fjärdedel av fallen tar gärningsmannen sitt eget liv tillsammans med offrets. Det är dubbelt så hög nivå som vid dödligt våld generellt, 12 %. Inkluderar man försök till själv mord ökar andelen till 30 %. Själv morden i samband med dödligt våld har ökat sedan 1970-talet. Internationell forskning har visat att andelen själv mord sjunker när relationen mellan gärningsman och offer blir mer avlägsen. Även i Sverige är det så, 90 % av fallen som inkluderade själv mord var dödligt våld inom familjen. De gärningsmän som begick själv mord i samband med brottet visar olikheter mot de gärningsmän som inte gjorde det. Såväl offer som gärningsmän är i själv mordsfallen i genomsnitt tio år äldre än de som inte begick själv mord. Det är nästan uteslutande svenska gärningsmän och offer som ingår i själv mordsfallen. Andelen som har arbete är klart högre än bland de som inte tar sitt liv. Vidare förekommer missbruk och alkohol betydligt mer sällan. Slutligen är andelen fall där det förekommit tidigare hot eller våld betydligt mindre än vid det totala antalet fall. Däremot var psykiska problem anledningen till brottet i dubbelt så stor utsträckning. Väldigt många av de gärningsmän som försökte ta sitt liv bedömdes också som sjuka vid den rättspsykiatriska undersökningen.^{viii}

4.1.4 Gärningsmän

Ålder

Medelåldern låg på 44 år bland gärningsmännen. Att gärningsmannen begår själv mord blir vanligare med stigande ålder. En del av förklaringen till detta torde vara de fall där gärningsmannen och offret kommit överens om att dö tillsammans, på grund av sjukdom eller liknande.

Födelseland

De utlandsfödda gärningsmännen är överrepresenterade i förhållande till sin andel av befolkningen. Utlandsfödda utgör ungefär 10 % av befolkningen, men 40 % av gärningsmännen vid våld i nära relationer. Majoriteten av de utlandsfödda, ca 60 %, är födda i Europa. En dryg tredjedel av dessa är från Norden. I denna grupp dominerar män födda i Finland, medan resten av Europa domineras av män födda i före detta Jugoslavien. Övriga är till stor del födda i Asien (ca 30 %), och av dessa kommer nästan samtliga från Mellanöstern. Utvecklingen visar att andelen svensk- respektive utlandsfödda gärningsmän ändras från år till år. De svenskfödda dominerar dock alla år utom 1995. Någon trend åt vare sig det ena eller det andra hållet går dock inte att se.

Missbruk

Vid dödligt våld mot kvinnor i nära relationer spelar alkoholen en något mindre roll än vid dödligt våld generellt. Knappt hälften av gärningsmännen, 44 %, var alkoholpåverkade vid brottstillfället, jämfört med 61 % vid dödligt våld generellt. De gärningsmän som var alkoholpåverkade var också mer socialt marginaliserade än gärningsmännen generellt. En majoritet av de alkoholpåverkade var klassade som alkoholmissbrukare.

Tidigare brottslighet

Gärningsmännen vid dödligt våld i nära relationer är något mindre ofta än vid dödligt våld generellt kriminellt belastade. Ungefär 60 % av gärningsmännen har tidigare begått brott. De dominerande brottstyperna är trafikbrott, olaga hot, stöldbrott och våldsbrott. Det är stora skillnader mellan gärningsmän med och utan alkoholproblem. Gärningsmän med alkoholproblem är i betydligt större utsträckning tidigare kriminellt belastade.

Psykisk sjukdom

En stor andel av gärningsmännen, 79 %, genomgick en rättspsykiatrisk undersökning, RPU. Vid dödligt våld generellt är det bara 60 % som genomgår en sådan. Frågan om det skall göras en sådan undersökning eller ej är viktig av flera skäl, dels för att en psykisk sjuk person inte kan dömas till fängelse, dels för att kriminalvården om han döms till fängelse skall vara medvetna om eventuella psykiska avvikelser. I lagtexten finns inte några kriterier för vem som skall bli föremål för rättspsykiatrisk undersökning. Eftersom det är domstolen som avgör frågan, är det lekmän inom området psykiatri. Ju allvarigare brott, ju vanligare är det att man beslutar om en undersökning. Däremot finns inget samband med faktorer som ålder och födelseland.

Gärningsmännen bedöms i mycket stor utsträckning vara psykiskt sjuka. Av de gärningsmän som genomgick rättspsykiatrisk undersökning erhöll 95 % en psykiatrisk diagnos. Det är framförallt två diagnosgrupper som dominerar: psykosjukdomar och personlighetsstörningar. Deras sammanlagda andel av de undersökta är 74 %. De personlighetsstörda gärningsmännen kan många gånger sägas lida av impuls kontrollstörningar och avsaknad av/bristande empati, något som kan leda till våld. Inom psykosgruppen (det som tidigare kallades sinnessjukdomar) skiljer sig symptomen kraftigt åt, men gemensamt är att verklighetsuppfattningen är störd. Detta kan leda till missförstånd och vanföreställningar som i sin tur kan leda till våld. Generellt kan man säga att de gärningsmän som är psykosjuka har en mindre socialt marginaliserad profil jämfört med de personlighetsstörda, och framförallt jämfört med dem som inte genomgått rättspsykiatrisk undersökning. Alkohol verkar spela mindre roll för de psykosjuka, och de är betydligt mer sällan registrerade

för tidigare brott. Tidigare hot och våld förekommer i mycket stor utsträckning i de fall där rättspsykiatrisk undersökning inte genomförts. Även motiven skiljer sig tydligt åt. Svartsjuka/separation dominerar för samtliga grupper, men övervikten är mest påtaglig för de personlighetsstörda. För psykossjuka är just den psykiska sjukdomen ofta motivet, medan de som inte genomgick rättspsykiatrisk undersökning ofta dödade i samband med så kallade fyllebråk.

De män som slår ihjäl en kvinna de har eller har haft en nära relation till är således ofta psykiskt sjuka. Räknar man in de gärningsmän som tar sitt liv i samband med brottet uppgår andelen till 80 %.

Social status

De män som begår dödligt våld mot kvinnor har ofta låg social status i samhället. I nära hälften av fallen är gärningsmännen antingen arbetslösa, har beredskapsarbete eller är förtidspensionerade. Hälften av gärningsmännen med låg social status har bedömts som alkoholmissbrukare. Andelen män med ordnad sysselsättning är dock större när det gäller våld mot kvinnor i nära relationer än vid dödligt våld generellt. Detta stöder att män i alla samhällsklasser misshandlar kvinnor. Påpekas skall dock, att ingen av gärningsmännen under 1990-talet kan betecknas tillhöra det övre samhällskiktet.^{ix}

4.1.5 Offer

Ålder

Medelåldern bland offren var 42 år. Offrets ålder varierar mellan 17 och 86 år, med en koncentration på intervallet 30-50 år. Två omständigheter har ett samband med offrets ålder, dels motivet, dels förekomsten av självmord. Motiven svartsjuka och separation minskar med stigande ålder hos offret, i stort sett samtliga under 30 mördas av dessa skäl, medan det är ovanligt hos offer över 50. För äldre offer är motivet betydligt mer skiftande. Självmord blir vanligare med stigande ålder.

Födelseland

De utlandsfödda är överrepresenterade även bland offren. De utgör 30 % av offren men bara 10 % av befolkningen. Samma trend gäller för födelseland som bland gärningsmännen. Nästan alla offer dödades av en gärningsman från samma land eller, i några fall, ett närliggande land. Många gånger var de utlandsfödda gärningsmännen och offren gifta med varandra redan innan de kom till Sverige. Inte sällan har de gemensamma barn. Dessutom är det ofta fråga om familjer som lämnat sina hemländer av flyktingskäl.

Missbruk

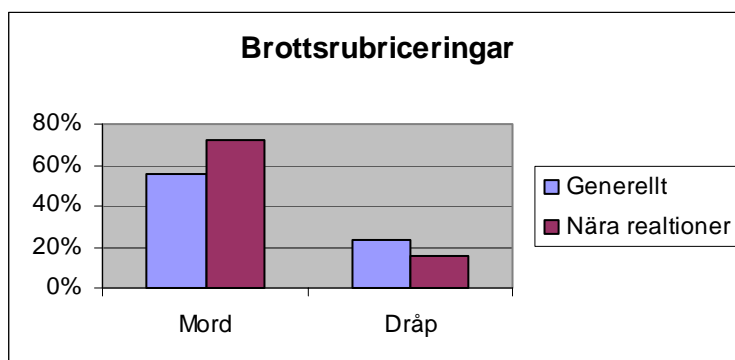
De kvinnliga offrens alkoholmissbruk var betydligt mindre än vid dödligt våld generellt, 37 % jämfört med 51 %.^x

4.1.6 Brottsrubriceringar och påföljder

Brottsrubriceringar

Vid dödligt våld mot kvinnor i nära relationer döms gärningsmännen i mycket stor utsträckning för mord. I 72 % av fallen under 1990-talet ansågs gärningen utgöra det grövsta brottet. Det är en betydligt större andel än vid det dödliga våldet generellt där 56 % av gärningsmännen dömdes för mord. Sammantaget dömdes 88 % i nära relationer för uppsåtsbrott (mord eller dråp), mot 79 % generellt sett.

Denna skillnad kan möjligen förklaras utifrån domstolarnas syn på de specifika brottsrubriceringarna och dess innehåll. Hänsyn skall tas till samtliga föreliggande omständigheter vid brottsrubriceringen. Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer har mer sällan en koppling till missbruk, och ofta kan motivet bestämmas till någon form av kontrollbehov över offret. Det kan vara faktorer som gör att domstolarna bedömer att gärningsmännen dödar kvinnor i nära relationer med uppsåt i större utsträckning än vid andra fall. En annan förklaring kan vara att gärningsmännen i så stor utsträckning är psykiskt sjuka. Enligt Stockholmsundersökningen¹¹ dominerar brottsrubriceringen mord för de psykiskt sjuka gärningsmännen. Så är också fallet här.

Källa: BRÅ

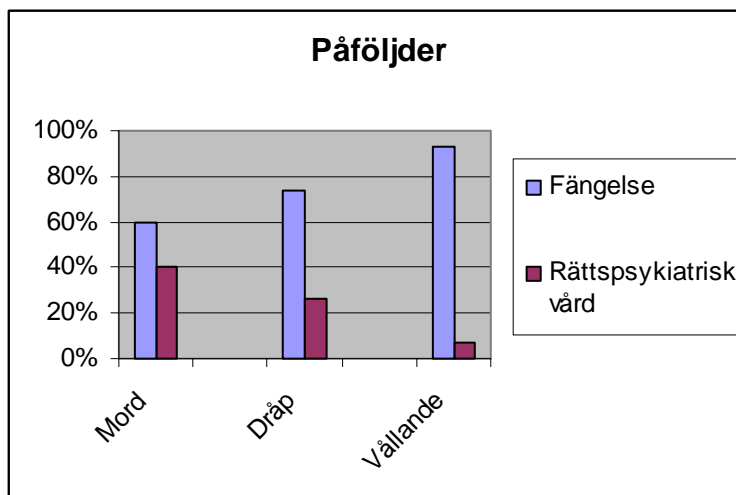
Påföljder

¹¹ Kartläggning av dödligt våld generellt i Stockholms kommun 1951-1991.

Vid dödligt våld i nära relationer skiljer sig påföljderna från dödligt våld generellt på två sätt. Dels döms en större andel gärningsmän till rättspsykiatrisk vård, dels utdöms längre fängelsestraff.

Att andelen som döms till rättspsykiatrisk vård är så hög hör delvis samman med att så många får genomgå rättspsykiatrisk undersökning, vilket är en förutsättning för att man skall kunna dömas till vård.

Fängelsestraffen är generellt längre. Gärningsmän i nära relationer dömdes i genomsnitt till fängelse i nio och ett halvt år, medan genomsnittstiden för fängelse för dödligt våld generellt var åtta och ett halvt år¹². Huvudförklaringen är den stora andelen fall med rubriceringen mord. Livstidsstraff utdömdes dock i något mindre utsträckning än vid dödligt våld generellt, antagligen beroende på den stora andelen psykiskt sjuka. Bland de livstidsdömda var åtta av de elva gärningsmännen födda i ett annat land än Sverige. Utvisning från Sverige kan också ingå i domen för utländska medborgare. Det skedde i 62 % av fallen. Det var främst medborgare i det f.d. Jugoslavien och från Mellanöstern som dömdes till utvisning. Av de gärningsmän som inte blev utvisade kom hälften från nordiska länder, något som tyder på en ”närhetskomponent” vid beslut om utvisning eller inte. De som utvisades var nästan uteslutande dömda för mord, medan de som inte blev utvisade var mer jämnt fördelade mellan mord och dråp. De som utvisades hade i nästan samtliga fall dödat en kvinna från samma land. Det finns ingen tendens att de utdömda strafftiderna blivit längre på grund av tidigare känt våld eller hot om våld. En förklaring till detta kan vara att det i stor utsträckning var de alkoholmissbrukande gärningsmännen som utsatt offren för detta, och de döms oftare för de lindrigare vållandebrotten, vilket innebär att de döms till kortare strafftider.^{xi}

Källa: BRÅ

¹² Livstids fängelse har här räknats som 19 år.

4.2 Prognos för 2002

Antalet anmälda fall av anmälda misshandlar ökade under 2002. Det gjorde också anmälningarna om olaga hot och ofredande.

4.2.1 Misshandel av barn

Under 2002 ökade antalet anmälningar om misshandel av barn i alla åldrar mellan 0 och 14 år. I åldersgruppen 7-14 år ökade anmälningarna med 4 %. Även för mindre barn ökade antalet anmälningar, men man kan nog dra slutsatsen att det i sådana fall rör sig om andra motiv än hedersrelaterade. Både BRÅ och Barnmisshandelskommittén¹³ har analyserat siffrorna, och bägge har kommit fram till att det är en ökad anmälningsbenägenhet snarare än en faktisk ökning av misshandeln som ligger bakom. Man kan med säkerhet anta att debatten som uppstod efter mordet på Fadime Shaindal gjort att fler unga invandrarkvinnor som blir trakasserade av sina manliga släktingar känner att de har lagen och samhällets stöd, och därför i större utsträckning än tidigare vågar gå till polisen.

4.2.2 Misshandel av kvinnor

Under 2002 steg antalet anmälningar om kvinnomisshandel till 21 400, vilket är en ökning med 5 % jämfört med 2001. Även ökningarna av antalet kvinnofridsbrott fortsätter att öka. BRÅ har kunnat konstatera att ökningen beror både på att fler brott anmäls, och att den faktiska misshandeln sannolikt också har stigit.

4.2.3 Olaga hot och ofredande

Siffrorna har stigit sedan mitten på 1970-talet, och fortsatte att göra det under 2002, med 4 respektive 9 procent. Framförallt var det fridsbrott mot vuxna kvinnor som ökade. Här är det troligt att många av de ”nya” anmälningarna kommer från just unga invandrarkvinnor, som är hotade av manliga släktingar, utan att bli direkt slagna, och därmed falla under misshandelskategorin.^{xii}

¹³ Kommittè tillsatt för att utreda barnmisshandeln.

5 GÄLLANDE RÄTT

Uppsåtligt dödande är sannolikt en av de handlingar som varit straffbara allra längst. Synen på människoliv har visserligen varierat över tiden, men det har alltid ansetts fel att bringa annan om livet. Alltifrån straffbenämningar och påföljder till gränsdragningar har ändrats, och gör det än idag. Man söker på olika sätt att utveckla lagstiftningen och få den att vara tidsenlig. I modern tid har relativt lite hänt, den stora händelsen var då man helt avskaffade dödsstraffet 1973, vilket i praktiken inte hade någon betydelse eftersom det varit avskaffat för brott i fredstid sedan 1921.¹⁴ Rättssystemet avspeglar i stor grad samhällets moral och värderingar, och är till viss del beroende av den politiska opinionen. Debatten kring rättsväsendet har därför alltid varit livlig, och kritiken mot systemet stundtals hård. På 1970-talet ansåg man att det var omodernt och barbariskt att spärra in folk, fokus sattes på gärningsmannen och man vårdade i stället för att fängsla folk. På 1990-talet höjdes protester, man menade att man skulle ta mer hänsyn till offren och som en följd av detta har vi sett hårdare brottsrubriceringar och längre straff.

5.1 Gällande rätt mord och dråp

Uppsåtligt dödande delas in i två typer, mord och dråp. Dråp är ”ringa mord”, dvs. mord med förmildrande omständigheter. Dödande av oaktsamhet kallas vållande till annans död, men det är inte av någon relevans här. Det kan dock vara av intresse att notera att mord är ett så grovt brott att även oaktsamhet straffas, något som inte är fallet vid alla brott.

De nuvarande bestämmelserna om mord och dråp hittar vi i BrB 3:1 och 3:2:

1 § Den som berövar annan livet, dömes för mord till fängelse i tio år eller på livstid.

2 § Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för dråp till fängelse, lägst sex och högst tio år.

Dagens brottsbalk trädde i kraft den 1 januari 1965, och sedan dess har en del förändringar gjorts, exempelvis har vissa paragrafer försvunnit och nya har kommit till. 1962 års brottsbalk var en omarbetning av 1864 års strafflag, som i sin tur var en omarbetning av 1734 års Missgärnings- och straffbalk. På nästan trehundra år har det alltså endast gjorts två stora omarbetningar av strafflagarna, något som möjligen kan ses som att vi är konsekventa i vår syn på dessa typer av brott. Det skall dock

¹⁴ Sista avrättningen i Sverige ägde rum 1910

poängteras att förändringar gjorts vid flertal tillfällen utan att man antagit en helt ny balk.

En av de största förändringarna i 1962 års brottsbalk jämfört med tidigare lagstiftning var att man omorganiserade rent språkmässigt och praktiskt. Man ville att språket skulle vara lättillgängligt även för lekmän och att det skulle vara lätt att hitta i den nya balken. Alla förändringar var dock inte rent administrativa, man tog t ex bort en del brott, men det är inte av någon relevans i det här sammanhanget och tas därför inte upp.^{xiii}

5.2 Gällande rätt brottsrubricering och påföljdsbestämning

Då domstolen finner det ställt utom allt rimligt tvivel att en tilltalad gjort sig skyldig till det brott han åtalas för, skall man först bestämma brottets art, den så kallade *brottsrubriceringen*. Några särskilda lagrum om denna finns inte. Sedan skall man bestämma vilken påföljd den tilltalade skall ådömas, det så kallade *påföljdsvalet*. Reglerna om detta finner vi i brottsbalkens 30 kapitel. Man gör då en så kallad *straffmätning*, dvs. bestämmer var på *straffskalan* man skall lägga sig. Domstolen måste då hålla sig inom *strafflatituden*, dvs. de undre och övre gränser som gäller för det aktuella brottet (BrB 29:1). Reglerna om straffmätning finner vi Brottsbalkens 29 kap. Vid straffmätningen skall brottets *straffvärde*, hur svårt det är, vägas in. Även regler om fastställandet av straffvärdet finns i 29 kap. (Lagtexten återfinns i bilaga A, kommentarer i bilaga B). Utöver straffvärdet väger man in andra omständigheter, bland annat s.k. *billighetsskäl*. Påföljdsvalet och straffmätningen brukar med ett gemensamt ord kallas för *påföljdsbestämningen*.

5.2.1 Brottsrubricering

Vid brottsrubriceringen gör domstolen en bedömning av hur brottet skall rubriceras, vilken typ av brott det är frågan om. Det finns vad gäller uppsåtligt dödande alltså två brottsrubriceringar: mord och dråp. Mord används vid den svårare typen av brott, uppsåtligt dödande utan förmildrande omständigheter, dråp vid det något mildare uppsåtligt dödande med förmildrande omständigheter. Vilken brottsrubricering man väljer har betydelse för vilken straffskala man skall tillämpa, varför brottsrubriceringen är central.

Man utgår naturligtvis från de faktiska omständigheterna, vad som verkligen inträffat vid gärningstillfället. Till detta kommer ofta andra omständigheter som får betydelse. Vid uppsåtligt dödande, där mord är normalgraden, är det frågan om huruvida det finns sådana förmildrande omständigheter så att brottet skall betraktas som dråp. Frågan blir då vilka dessa förmildrande omständigheter är, och hur de skall jämföras med de övriga omständigheter som finns. För att reda ut detta tar domstolarna hjälp av de så kallade *rättskällorna*.

5.2.1.1 Rättskällor

Det finns fyra huvudsakliga rättskällor domstolarna använder sig av. Dessa är, i sjunkande ordning:

Lagstiftningen: Den faktiska lagtexten. Lagtexten är naturligtvis den primära rättskällan, men ofta är lagtexten mycket kortfattad och ger inte tillräcklig vägledning, varför domstolarna får gå vidare till andra källor.

Förarbeten: De utredningar och diskussioner som föregår ny lagstiftning. De är mycket mer utförliga än lagtexten, som av flera skäl hålls kortfattad, och därför en bra rättskälla.

Praxis: Liknande domar. Då ny lagstiftning träder i kraft är det upp till domstolarna, och i första hand HD, att fastslå hur den skall tolkas. Detta sker genom prejudikat, dvs. vägledande domar. Sedan HD dömt i ett ”pilotfall” ser andra domstolar på hur de resonerat och gör samma tillämpning i liknande fall. Uppkommer det senare nya behov, antingen för att domen visar sig slå ut på fel sätt eller man helt enkelt ändrar uppfattning, kan HD ta upp ett nytt fall till prövning och på så vis skapa ny praxis. Praxis är en viktig rättskälla, eftersom det vid införandet av nya lagar ofta är osäkert hur de skall tolkas och tillämpas.

Doktrin: Litteraturen på området. När domstolen inte finner vägledning i de andra rättskällorna kan man se till vad sakkunniga på området uttalat. Inte sällan har personer som varit med skapat ny lagstiftning också och uttalat sig på andra håll.

Lagstiftning

I de aktuella paragraferna, BrB 3:1 och 3:2 ges inte någon egentlig vägledning för hur brottet skall rubriceras. Det framgår att den grövre graden, mord, är huvudstadgandet men finns det förmildrande omständigheter skall brottet ses som mindre grovt, dvs. som dråp. Detta innebär att alla fall av uppsåtligt dödande skall ses som mord, om inte omständigheterna talar för något annat. Vilka omständigheter som gör att brottet skall ses som mindre grovt berättas inte, enbart att man skall se till ”omständigheter som föranledde gärningen eller eljest”, dvs. samtliga omständigheter vid brottet skall vägas in. Vilka omständigheter som ses som förmildrande och hur dessa skall ställas i proportion till varandra går inte att utläsa.

Förarbeten

Förarbetena till brottsbalken är utförliga, och man får en god inblick i hur lagstiftaren resonerat och vad man avsett.

Straffrättskommittén¹⁵ betonar att man skall se till samtliga omständigheter vid brottet, istället för att som tidigare låta effekten av ett brott avgöra rubriceringen. Man tar upp en del exempel på förmildrande och försvårande omständigheter. Tidigare var det skillnad på ”hastigt mod” och ”berätt mod”, något kommittén vill frågå, då man menar att de planerade brotten inte alltid är de grövsta. Man lyfter fram exemplet med en misshandlad kvinna som under stor vånda tar livet av sin plågoande. Särskilt farliga är enligt förarbetena t.ex. sådana brott som kommit till för att dölja ett annat. Särskild grymhet och en nära relation mellan offer och gärningsman är också försvårande.^{xiv}

Värt att poängtera är att det inte talas i förarbetena om kulturell bakgrund till mord, möjligen beroende på att det inte var ett lika aktuellt ämne då den nya brottsbalken kom till som det är idag. Man har varit restriktiv med att ta upp exempel i förarbetena, möjligen har man varit orolig att dessa skulle ses som uttömmande. Dessutom verkar samtliga instanser vara övertygade om att paragraffördelningen skall vara tillräcklig för domstolarna, att några ytterligare riktlinjer inte skulle behövas.

Däremot gjordes en viktig ändring i den nya balken: alla brott kom att läggas under allmänt åtal. Endast ett fåtal undantag skulle göras. Ett av dessa undantag var dock just misshandel, som först 1982 kom att falla under allmänt åtal.^{xv}

Praxis

Domskälen är tyvärr ofta kortfattade, och ger inte mycket vägledning de heller. Nedan ges ändå ett par exempel på prejudikat vad gäller gränsdragningen mellan mord och dråp.

RH 1990:125

Bakgrund: Både den åtalade, Maurice C, och hustrun, Therese C, kom ursprungligen från Libanon. Maurice C uppger i förhör att enligt det livsmönster inom vilket han är uppfostrad är det värsta brott som finns att en gift kvinna är otrogen.

Paret flyttade från Libanon till Sverige, och efter en tid började Maurice C misstänka att hustrun var otrogen. Tidigt en morgon väckte Therese C sin make och bad honom lämna huset. Istället för att göra detta gick Maurice C och hämtade en hammare och skruvmejsel. Enligt egen uppgift var han kränkt över hustruns beteende och ville skrämma henne. Han ville behålla sin heder. Han slog Therese C med hammaren en gång i huvudet. Therese C medgav då att hon hade ett förhållande utanför äktenskapet. Maurice C menar att han inte haft för avsikt att döda sin hustru, utan bara att få henne att erkänna sin otrohet. När Therese C så uppgav att hon var otrogen tappade han besinningen och slog och högg henne upprepade antal gånger över hela kroppen. Hur slagsmålet egentligen

¹⁵ SOU 1953:14

gestaltat sig är inte klarlagt, eftersom Maurice C säger sig lida av en total minnesförlust. Klarlagt genom teknisk bevisning är dock att Therese C stretat emot kraftigt. Maurice C minns ingenting förrän den äldste sonen börjar ropa på honom. Han går då ut ur sovrummet och skickar iväg barnen till skolan som vanligt. Därefter kliver han på ett tåg till Stockholm för att rådgöra med en farbror som bor där. När han anländer till Stockholm går han dock raka vägen till polisen och berättar vad som hänt.

Tingsrättens bedömning: Tingsrätten anser det vara belagt att händelseförloppet inte varit helt kortvarigt, att Therese C befunnit sig i en utsatt och underlägsen position och att hon på alla sätt försökt freda sig. Hon måste enligt tingsrätten under dessa omständigheter ha varit försatt i en situation som varit ägnad att framkalla allvarlig dödsångest hos henne. Dessutom har Maurice C använt kraftigt övervåld samt visat sig vara totalt likgiltig inför att parets tre barn befann sig i ett intilliggande rum. Tingsrätten anser att trots att Maurice C får anses ha handlat i hastigt mod, och trots att det rättspsykiatriska utlåtandet visar att han under gärningen led av själslig abnormitet, finns det inte anledning att se brottet som mindre grovt. Någon diskussion om Maurice C kulturella aspekter förs inte. Han skall enligt tingsrätten dömas för mord.

I hovrätten vidareutvecklar Maurice C sin talan om sin kulturella bakgrund som en förmildrande omständighet. Han menar att då såväl han själv som hustrun kommer från en annan kultur och att hon därför måste ha varit införstådd med de regler som gäller i deras hemland. Där bedöms händelser liknande denna på ett helt annat sätt. Dessutom var han nyanländ till ett främmande land där den övriga familjen redan hunnit rota sig och därmed rubbat hans position som ledare. Han hade ”tung kulturell barlast” av traditioner med starkt patriarkalisk präglad familjesammanhållning och mycket stränga tabun mot otrohet. Han menar att hustruns skilsmäsoansökan mot bakgrund av detta var en mycket stark provokation. Detta ledde till den själsliga abnormitet som konstateras i läkarutlåtandet. Dessutom vill han att hovrätten skall ta i beaktande att brottet inte var planerat och att hustrun snabbt tappade medvetandet, vilket gör att handlingen inte var så grym som den annars skulle ha varit.

Hovrättens bedömning: De två senare invändningarna lämnar hovrätten helt utan beaktande, liksom invändningen om själslig abnormitet, vad gäller brottsrubriceringen. Man står så kvar vid rubriceringen mord.

Vad gäller de kulturella invändningarna uttalar hovrätten följande: De skulle möjligen vara att betrakta som sådana förmildrande omständigheter som avses i BrB 29:5, dvs. förhållanden som inte är knutna till gärningen som sådan utan till gärningsmannens person och vad som händer efter brottet. I punkten 8 nämnda paragraf upptas övriga omständigheter, och hovrätten anser att innehållet i gällande rätt på den tilltalades hemort och hans kulturella bakgrund kan vara sådana omständigheter som passar in. För att döma till lindrigare straff än straffskalan föreskriver krävs dock särskilda skäl, något som hovrätten

menar är en uppmaning att använda möjligheten restriktivt. De omständigheter som Maurice C kunnat anföra är därför enligt hovrätten inte tillräckliga för att gå under straffminimum. Tingsrättens dom står fast.

En ledamot var skiljeaktig och menade att kulturella omständigheter inte överhuvudtaget kan ses som förmildrande.

NJA 1980 s.407

Bakgrund: Efter att bråk uppstått mellan två rivaliserande ungdomsgäng, ett bestående av invandrarungdomar, det andra av s.k. raggare, har en av invandrarungdomarna, Hilmi T, dödat en av raggarna, Lars Håkan A, genom ett knivhugg i bröstet. I målet är efter vittnesutsagor klarlagt att Hilmi T. efter att en av hans kamrater misshandlat Lars Håkan A med en kedja så att denne blev liggande på knä på marken, tillfogat Lars Håkan A den stickskada som ledde till dennes död. Uppsåt anses styrkt då inget i målet tyder på att knivhugget skulle riktats mot någon annan del av kroppen än hjärtat, och det anses att Hilmi T måste förstått att ett knivhugg av detta slag i stort sett oundvikligen skulle leda till döden.

Tingsrättens bedömning: Tingsrätten anser att då mordet föregåtts av bråk mellan de två gängen, är brottet att se som mindre grovt. Fiendeskapet har bl.a. lett till att en av Hilmi Ts kamrater fick sin bil sönderslagen, något som orsakat heta känslor i den grupp där Hilmi T ingick. Man talade mycket om detta. Tingsrätten anser denna upprördhet vara förståelig och menar att den kan utgöra förklaringen till att Hilmi T under de upprörda ögonblicken då misshandeln skedde inte närmare kunde kontrollera sina handlingar. Gärningen skall därför enligt tingsrätten betraktas som dråp och inte mord.

Hovrättens bedömning: Hovrätten gjorde en annorlunda bedömning och menar att enligt förarbetena kan att även gärningar som inte varit planerade ses som grova. Man pekar på att departementschefen i förarbetena bl. a. uttalat att uppsåtligt dödande i sig är ett så grovt brott att mord skall anses vara huvudstadgande. De exempel som ges i förarbetena på omständigheter som kan göra brottet mindre grovt är inte aktuella här enligt hovrätten. Då Hilmi T och hans kamrater var ute efter hämnd på raggargänget och därför beväpnat sig, måste brottet ses som särskilt samhällsfarligt, även om det inte är styrkt att Hilmi T från början tänkt att gå så långt som till ett dödande. Därtill kommer att Lars Håkan A varit utsatt för misshandel som visat inte obetydlig råhet och hänsynslöshet innan Hilmi T utdelade knivhugget. Lars Håkan A har fallit ner på knä, och därför varit praktiskt taget försvarslös. Hovrätten finner med anledning av detta att gärningen är att betrakta som mord.

Två ledamöter var dock skiljeaktiga och ville gå på tingsrättens linje om dråp.

HD bedömning: HD anser att Hilmi T måste ha insett att det skulle bli handgripligheter då han följde med sin kamrat mot Lars Håkan A, och menar att han följde med för att hjälpa kamraten i en sådan situation.

Överfallet utlöstes inte av någon specifik handling av Lars Håkan A, som dessutom överfölls bakifrån. Lars Håkan A saknade försvarsmedel och var i underläge då han var ensam mot Hilmi T och dennes kamrater. Även HD betonar att Lars Håkan A. var försvarslös då han stod på knä och försökte att genom tal avstyra ytterligare misshandel. Hilmi T:s handlande är ett direkt fullföljande av den misshandel som inleddes av hans kamrat, menar HD. Gärningen kan utifrån dessa utgångspunkter inte ses som mindre grov. Hilmi T hade inte något personligt motsatsförhållande till Lars Håkan A, utan dessa förelåg mellan de två grupper de tillhörde. Dessa omständigheter kan dock inte föranleda att gärningen skall ses som mindre grov. Hilmi T skall därför enligt HD dömas för mord.

NJA 1985 s.510

Bakgrund: Klaas L har då det uppdagats att hans hustru under en längre tid haft ett förhållande med hans gode vän Leif L, och slutligen flyttat hem till denne, skjutit vännen genom ett badrumsfönster med två skott varav det ena varit dödande. Klaas L har erkänt vållande till annans död men menar att handlingen inte är att betrakta som mord då det aldrig varit hans mening att döda eller skada Leif L.

Tingsrättens bedömning: Tingsrätten anser det klarlagt bl.a. att Klaas L velat hämnas på Leif L för att denne tagit hans fru och familj ifrån honom, att Klaas L både till Leif L och till andra personer framfört hotelser om att han skulle skjuta Leif L, att Klaas L varit mycket uppretad vid tillfället efter ett par telefonsamtal med hustrun, att han blev ännu argare av att se sina barn hemma hos Leif L, att han skjutit två gånger genom badrumsdörren då Leif L befann sig inne i badrummet, att han då även efter beskjutningen misslyckats med att få upp dörren rusat runt huset, slagit sönder badrumsfönstret och skjutit två skott in genom detta och därefter med stor våldsamhet slagit sönder en altandörr för att ta sig in i huset. Tingsrätten menar man på grund av detta kan bortse från Klaas L: s uppgifter att han inte tänkt döda Leif L utan bara skrämma denne. Tingsrätten anser det genom detta samt brottsplatsundersökningen styrkt att Klaas L uppsåtligen berövat Leif L livet. De förmildrande omständigheterna, att Klaas L känt sig förorättad samt att han begått brottet under själslig abnormitet (vilket visats i den rättspsykiatriska undersökningen), är enligt tingsrätten inte tillräckligt för att brottet skall bedömas som mindre grovt. Tingsrätten finner att Klaas L skall dömas för mord.

Hovrättens bedömning: Även hovrätten finner det styrkt att Klaas L uppsåtligen berövat Leif L livet. I likhet med tingsrätten finner man inte de förmildrande omständigheterna tillräckliga för att bedöma gärningen så som dråp. Hovrätten finner att Klaas L skall dömas för mord.

HD bedömning: Även HD utgår från att man funnit det styrkt att Klaas L uppsåtligen berövat Leif L livet. Han skall därför dömas för mord om det inte föreligger sådana förmildrande omständigheter att

gärningen istället är att se som dråp. HD anser det vara en förmildrande omständighet att Klaas L under en tid varit utsatt för psykisk stress p.g.a. av hustruns affär med vännen, samt försöken att lappa ihop äktenskapet som misslyckats och osäkerhet inför framtiden p.g.a. att hustrun inte kunnat bestämma sig för om hon skulle stanna hos Klaas L eller flytta hem till Leif L. HD anser det även förmildrande att Klaas L begått gärningen under själslig abnormitet. Denna var dock inte av så djupgående natur att den skall anses jämställd med sinnessjukdom. Å andra sidan menar HD att Klaas L visat en grymhet som varit ägnad att inge Leif L svår dödsångest då han skjutit mot denne då han var instängd i ett litet utrymme utan möjlighet att försvara sig. HD finner därför att gärningen inte är att se så som mindre grov, utan att Klaas L således skall dömas för mord.

NJA 1987 s.33

Bakgrund: Lars H, som är narkotikamissbrukare, har efter ett gräl, berövat sin kamrat Roger A livet genom att tilldela honom femton knivhugg i ryggen, sju på bälens framsida samt ett knivhugg och en djup skåra på halsens framsida. Lars H har erkänt att han på detta sätt bragt Roger A om livet men förnekat att han haft uppsåt att döda Roger A. Gärningen bör enligt Lars H därför betraktas som grov misshandel och grovt vållande till annans död, eller om uppsåt anses föreligga, som dråp. Då gärningen begicks var både Lars H och Roger A påverkade av såväl narkotika som alkohol. De hade tidigare under natten umgåtts och varit goda vänner. Av någon anledning som Lars H i efterhand inte kan erinra sig uppstod meningsskiljaktigheter och efter att Lars H jagat Roger A en kortare bit längs en gata har Lars H bragt Roger A om livet.

Alla instanser anser det klarlagt att Lars H måste ha insett att ett sådant antal knivhugg skulle leda till döden, och att dödandet därför varit uppsåtligt.

Tingsrättens bedömning: Tingsrätten menar att det då Roger A före överfallet varit på flykt från Lars H och uppenbarligen varit försvarslös inför attacken kan man inte bortse från den särskilda grymhet som präglat brottet. Att Lars H begått brottet i hastigt mod och under inflytande av droger räcker enligt tingsrätten inte för att se gärningen som mindre grov. Lars H skall därför dömas för mord.

Hovrättens bedömning: Hovrätten anser att det inte framkommit något som kan förklara Lars H:s aggression mot Roger A, utan att hans beteende framstår som helt oöverlagt. Det finns enligt hovrätten ingenting som motsäger att Roger A kan ha uppträtt på ett sätt som Lars H i sitt omtöcknande tillstånd kan ha upplevt som provocerande. Hovrätten anser inte att det förhållandet att handgripligheterna inletts en bit ifrån platsen för själva dödandet, samt det stora antalet knivhugg motsäger att handlingen skett under en mycket kort tidsperiod. Hovrätten anser att detta skall leda till att gärningen ses som dråp.

HD bedömning: HD konstaterar att bedömningen av huruvida brottet är att se som mindre grovt skall inbegripa samtliga omständigheter kring brottet, även de som föranlett gärningen. Det är åklagaren som skall styrka de omständigheter som är av betydelse, och tveksamheter skall leda till den för den tilltalade förmånligaste bedömningen. HD anser att Lars H till följd av narkotika och alkoholberusning eller av annan, okänd anledning gripits av besinningslöst raseri och i detta tillstånd dödat Roger A. Inget motsäger att dödsmisshandeln skett inom mycket kort tid, och HD anser att det, trots det stora antalet knivhugg, inte kan anses att gärningen präglats av vad som i förarbetena betecknats som grymhet. Någon diskussion om självförvållat rus förs inte. HD anser p.g.a. det här anförda att gärningen är att betrakta så som dråp.

NJA 1989 s.97

Bakgrund: Benjamin A har efter en separation från hustrun Linda A samt en vårdnadstvist om parets dotter bragt sin hustru om livet genom att tilldela henne ett flertal knivhugg i halsen. Den tekniska bevisningen visar att Linda A försökt värja sig mot överfallet. Benjamin A har erkänt att han genom knivhugg berövat Linda A livet, men förnekar att han haft direkt uppsåt att döda henne. För den händelse rätten skulle finna att gärningen var uppsåtlig menar han att den är att betrakta som dråp och inte som mord. Samtliga instanser finner det styrkt att Benjamin A uppsåtlig berövat Linda A livet.

Tingsrättens bedömning: Tingsrätten anser det vara förmildrande att Benjamin A får anses ha handlat i hastigt mod, men att hustruns beteende inte kan medverka till att bedöma gärningen som mindre grov. Det har dock konstateras att Benjamin A begick gärningen under psykisk abnormitet, som dock inte är tillräcklig för att klassas som sinnessjukdom, något som även det talar för att bedöma gärningen som mindre grov. Det faktum att Benjamin A uppgett att han under en längre tid använt anabola steroider bortser tingsrätten helt ifrån då man anser att forskningen kring dessa preparats inverkan på psyket är alltför oklar. För att brottet inte är att betrakta som mindre grovt talar enligt tingsrätten framförallt att Benjamin A har använt sig av sina överlägsna kroppskrafter, att hustrun befunnit sig i en skyddslös ställning, att han hänsynslöst tillfogat henne ett stort antal knivstick som orsakat henne svårt lidande, och därigenom visat en särskild hänsynslöshet som varit ägnad att inge Linda A svår dödsångest. Sammantaget anser Tingsrätten att gärningen inte är att anse som mindre grov, utan att Benjamin A skall dömas för mord.

Hovrättens bedömning: Hovrätten anser att Benjamin A:s uppgifter om anledningen till besöket hos hustrun skall läggas till grund för bedömningen om gärningen varit grov eller ej. Hans intentioner att i lugn och ro tala enskilt med hustrun har urartat till ett häftigt gräl, varvid Benjamin A tappat besinningen. Hovrätten anser att den omständigheten att Benjamin A handlat i hastigt mod starkt talar för att gärningen är att se så

som mindre grov. Å andra sidan har han tillfogat Linda A ett stort antal knivhugg på ett sätt som vittnar om särskild grymhet. Emellertid framgår att Benjamin A har en omogen personlighet som i trängda situationer kan göra att han hamnar i ett närmast psykotiskt tillstånd. Hovrätten menar det därför ovisst om det stora antalet knivhugg vittnar om särskild grymhet eller är ett utslag av detta psykotiska tillstånd. Hovrätten finner med beaktande av samtliga dessa omständigheter att brottet är att betrakta som mindre grovt. Benjamin A skall således dömas för dråp.

HD bedömning: HD anser det klarlagt att händelseförloppet inte varit helt kortvarigt. Inte heller har Linda A varit helt passiv, utan hon har försökt värja sig. Det måste enligt HD därför hållas för visst att Linda A, som befann sig i en mycket utsatt situation, genom Benjamin A:s handlande utsatts för dödsångest och andra svåra lidanden. Detta, samt det faktum att Linda A var närstående till Benjamin A talar med betydande styrka för att brottet skall betraktas som mord. Mot detta talar enligt HD att Benjamin A får anses ha handlat i hastigt mod samt hans psykiska särdrag. Dessa omständigheter är dock inte tillräckliga vid en samlad bedömning. HD finner att gärningen är att betrakta så som mord.

5.2.2 Omständigheter som har betydelse vid brottsrubricering

Vilka kriterier är det då domstolarna ser till när de skall avgöra om ett brott med dödlig utgång är att ses som mindre grovt eller ej? Eftersom huvudstadgandet är mord, handlar det om att bedöma om det finns tillräckligt med förmildrande omständigheter för att frångå detta. Några försvårande omständigheter är det alltså egentligen inte tal om, utan snarare omständigheter som talar mot att brottet skall ses som mindre grovt. Knapphändig lagstiftning och kortfattade domskäl gör det svårt att utträna hur domstolarna tänker, men jag skall i alla fall göra ett försök att sammanställa de kriterier som gäller.

För att få en översikt av hur domstolarna resonerar kan det vara av intresse att se på vilka faktorer som återkommit i flera av dessa prejudicerande domar och vilken vikt domstolen tillskrivit dem. Nedan följer en sammanställning av Högsta Domstolens resonemang (då det är HD i första hand som prejudicerar, även om man naturligtvis kan se även till andra domstolars resonemang för vägledning).

Allmänt

HD konstaterar att vid brottsrubriceringen skall samtliga omständigheter vid gärningen övervägas. Detta betyder att även sådant som hände före gärningen skall beaktas. Vidare är det åklagarens sak att bevisa de omständigheter som har betydelse. Vid tveksamheter skall man döma till den tilltalades fördel, dvs. till dråp. Samtidigt säger man dock att mord är

huvudstadgande och allt uppsåtligt dödande skall ses som sådant om inte omständigheterna talar för en mildare bedömning.

Försvårande omständigheter

Grymhet: Det talas i förarbetena om att grymhet skall vara en försvårande omständighet. Frågan blir då vad som skall anses beteckna grymhet. HD tar i flera domar upp att antalet knivhugg eller sparkar eller skott är av avgörande betydelse för bedömningen av gärningens grymhet. Övervåld tyder med andra ord enligt HD på en grymhet som starkt talar mot en mildare bedömning av gärningen. Även tidsaspekten vägs in. Ett utdraget händelseförlopp tyder enligt HD på särskild grymhet. Grymheten tycks vara en av de omständigheter HD lägger störst vikt vid.

Offrets utsatthet: Att offret försökt värja sig och gjort motstånd talar enligt HD mot en mildare bedömning av gärningen. Överhuvudtaget vägs offrets möjligheter att försvara sig in som en viktig faktor. Man ser både på kroppskrafter, vapen och var gärningen begicks. Att offret angripits bakifrån tyder på utsatthet. Man skulle möjligen kunna invända att en person som befinner sig i en situation som riskerar hans eller hennes liv alltid torde befinna sig i ett utsatt läge, men detta är en av de omständigheter som väger tyngst vid HD: s bedömningar. HD poängterar att i de fall där gärningsmannen handlat på ett sätt som varit ägnat, eller uppenbarligen ingett offret dödsångest, är detta en försvårande omständighet. Handlande som kan ge offret dödsångest är i prejudikaten bl.a. att man beskjuter någon som befinner sig instängd på ett litet utrymme, eller att man utnyttjar överlägsen kroppsstyrka. Att offret varit en till gärningsmannen närstående person är en särskilt försvårande omständighet.

Motiv: Vad som ligger bakom handlingen ges viss betydelse av HD. Helt konsekvent är man dock inte i bedömningen. I fallet med den narkotikapåverkade gärningsmannen ser man det faktum att det likaledes påverkade offret kan ha gjort något som gärningsmannen såg som provocerande som en förmildrande omständighet. I fallet med mannen i badrummet ser man gärningsmannen frustration över hustruns beteende som en förmildrande omständighet. Emellertid poängterar man i fallet med bråket som spårade ur, där bägge parter var upprörda, att hustruns beteende inte på något sätt kan ses som provocerande. Avgörande för huruvida offrets beteende kan ses som provocerande och därmed vara en förmildrande omständighet verkar vara om det är något som pågått under en längre tid och därmed satt gärningsmannen under psykisk press, samt hur gärningsmannen, i det tillstånd han befann sig, uppfattade situationen. Någon diskussion om självförvållat rus görs inte i något av prejudikaten här, men i förarbetena står det tydligt att detta inte skall ses som en förmildrande omständighet. I fallet med gängbråket talar HD om att de inblandade inte stod i något personligt motsatsförhållande till varandra, något som möjligen e contrario¹⁶ kan tolkas som att ett sådant kan ses som en förmildrande omständighet. Denna torde dock ha relativt ringa betydelse. Att gärningsmannen insåg att det skulle

¹⁶ motsatsvis.

uppstå problem, och kanske t.o.m. sökt sig till platsen av den anledningen är en försvårande omständighet. Dock inte någon av de tyngst vägande.

Någon diskussion om kulturella motiv förs tyvärr inte, närmast kommer vi i fallet med mannen som hävdade det som en förmildrande omständighet. Domstolen avfärdar helt argumentet, utan närmare diskussion, vilket i sig är ett ställningstagande.

Förmildrande omständigheter

Psykiskt tillstånd hos gärningsmannen: I nästan samtliga av dessa fall tar HD upp att själslig abnormitet har konstaterats hos gärningsmannen, vilket naturligtvis skall ses som en förmildrande omständighet. I samtliga fall konstaterar man dock att det inte är att likställa med sinnesjukdom, varför faktorn väger relativt lätt. HD verkar anse att antingen är man så psykiskt avvikande att man skall dömas till rättspsykiatrisk vård, eller så är man så frisk att det psykiska tillståndet mer eller mindre saknar betydelse.

Hastigt mod: I likhet med forna tiders lagstiftning, där dråp avsåg just uppsåtligt dödande i hastigt mod, är detta en omständighet som ofta vägs in. Till skillnad från tidigare ges den dock inte så stort utrymme att den får påverka brottsrubriceringen i någon större utsträckning.

Sammanfattning

Man kan konstatera att HD är relativt restriktiva med att bedöma uppsåtligt dödande som dråp istället för mord. Det skall vara mycket som talar för det för att man skall gå ifrån huvudstadgandet om mord. Det bekräftas också av statistiken, åren 1990-1999 dömdes 56 % av gärningsmännen vid dödligt våld för mord och 23 % för dråp.^{xvi}

5.2.3 Hedersmorden

Det kan vara av särskilt intresse att se hur domstolarna resonerat i de fall av hedersmord vi haft i Sverige. Här kan vi särskilt studera om domstolarna lägger någon vikt vid att motivet till morden varit kulturella. Tyvärr är även dessa domskäl kortfattade och svårtolkade, men en viss tendens kan ändå tydas.

5.2.3.1 Sara

Tingsrätten

Tingsrätten anser det klarlagt att de tilltalade uppsåtligen berövat Sara livet genom att strypa henne med en livrem. Tingsrätten gör

ingen överläggning vad gäller brottsrubriceringen men tar upp ett par punkter som kan vara av intresse i diskussionen kring huruvida de tilltalades avsikt var att döda Sara eller inte.

Försvårande omständigheter: Grymhet: Tingsrätten kan konstatera att det har krävts stor styrka för att dra åt snaran kring Saras hals på det sätt som skedde.

Hastigt mod: Tingsrätten menar att eftersom de tilltalade innan mordet talat om att döda Sara, och hotat henne på olika sätt, får det anses uteslutet att gärningen begåtts i hastigt mod

Motiv: Utredning ger enligt tingsrätten vid handen att det verkliga motivet till att Sara dödades var att hon en längre tid misshagat de tilltalade och sannolikt också andra manliga släktingar genom att bryta det kulturella mönster hon förväntades följa och vilja leva ett vanligt tonårsliv som andra flickor i Sverige.

I övrigt konstaterar tingsrätten bara att det enligt deras mening inte föreligger några sådana omständigheter som föranleder att de tilltalades brott skall betraktas som mindre grovt, varför de skall dömas för mord.

Hovrätten

De tilltalade har i hovrätten endast överklagat domen vad gäller rubriceringen. Därmed är det klarlagt att de tilltalade berövat Sara livet på det sätt som angivits. Inte heller hovrätten tar någon hänsyn till de tilltalades påståenden att det var en olyckshändelse utan menar att det skedde uppsåtligt. Hovrättens domskäl då det gäller brottsrubriceringen är något mer utförliga än tingsrättens, eftersom det är just denna del som överklagats. Man går t.ex. in på regeln att mord är huvudstadgande enligt BrB 3:1.

Förmildrande omständigheter: Hastigt mod: Hovrätten finner att det inte kan anses säkert att de tilltalade planerat gärningen i förväg. De omständigheterna att gärningen skedde inne i ett tätbebyggt område samt att de tilltalade hade sällskap av en utomstående kamrat talar emot detta. Hovrätten menar därför att de tilltalade kanske inte hade för avsikt att döda Sara innan de lade snaran om hennes hals. Gärningen kan därför sägas ha begåtts i hastigt mod.

Provocerande beteende: Pojkarna hävdar att gärningen utlösts av att Sara uppträtt provocerande genom att spotta på och slå de tilltalade. Hovrätten nöjer sig med att konstatera detta men uttalar sig inte om vilken trovärdighet eller vikt uppgifterna har.

Försvårande omständigheter: Motiv: Även hovrätten anser att utredningen visar att de tilltalade under en längre tid, bl.a. under påverkan av äldre manliga släktingar känt sig kränkta av Saras beteende. Hovrätten anser att detta uppenbarligen varit en starkt bidragande orsak till gärningen.

Grymhet: Hovrätten konstaterar att det sätt på vilken gärningen skett, samt att de varit två gärningsmän, talar mot en mildare bedömning av brottet.

Skyddslöst offer: Sara har enligt hovrätten vid gärningstillfället befunnit sig i en skyddslös situation och varit mycket utsatt.

Närstående: Hovrätten poängterar den omständigheten att gärningen begåtts av närstående, offrets bror och kusin, som en viktig omständighet till att brottet skall bedömas som mord.

De förmildrande omständigheterna räcker inte för att föranleda att brottet skall betraktas som mindre grovt, utan hovrätten väljer också att rubricera gärningen som mord.

Sammanfattning

I fallet med Sara diskuteras lite utförligare vilken av brottsrubriceringarna som skall väljas, och varför. Man går dock inte in på de kulturella aspekterna, utan nöjer sig med att konstatera att Saras levnadssätt var det som låg bakom mordet. Den avvägning man kan se är att de förmildrande omständigheterna inte ges särskilt mycket uppmärksamhet, något som möjligen tyder på att man velat döma för mord. Det är dock de vanliga omständigheterna man lutar sig tillbaka på, man uttalar sig inte specifikt om vad den kulturella aspekten har för betydelse.

5.2.3.2 Pele

Tingsrätten

Tingsrätten finner det utrett att Pele Atroshi skjutits till döds i sin fars hus i staden Dhok i norra Kurdistan. De tilltalade har i tingsrätten uppgivit att de inte störcdes av Peles levnadssätt och inte var oroliga för familjens heder, något som helt motsägs av de uppgifter de lämnade när de stod inför rätta i Irak. Förklaringen till detta är enligt de tilltalade att deras vittnesmål inte blivit korrekt återgivna, utan istället speglar förhørsledarens värderingar. Tingsrätten anser dock att det framgår att de tilltalade har lagt sig i hur Pele levde och känt sig mycket kränkta. Tingsrätten utreder och förklarar noggrant skuldfrågan, men diskuterar överhuvudtaget inte brottsrubriceringen. Man konstaterar bara då man funnit bevisningen övertygande att det är ställt utom allt rimligt tvivel att de tilltalade gjort sig skyldiga till mord på Pele Atroshi i enlighet med åklagarens ansvarspåstående. Möjligen kan detta tolkas som att det med tanke på det tillvägagångssätt på vilket mordet skett enligt tingsrätten mening inte finns någon anledning att ens diskutera en mildare brottsrubricering.

Hovrätten

Inte heller hovrätten ger i domskälen någon annan motivering än att det är ställt utom allt rimligt tvivel att den ene tilltalade avlossat skotten mot Pele med uppsåt att beröva henne livet, och därmed skall dömas för mord. Den andre tilltalade skall dömas som medgärningsman. Varför de, då det är frågan om uppsåtligt dödande, skall dömas för mord och inte för dråp ges ingen förklaring till: Att hovrätten inte diskuterar brottsrubriceringen tyder på att hovrätten anser de förmildrande omständigheterna obefintliga.

Sammanfattning

I fallet med Pele får vi ingen inblick i hur domstolarna resonerar kring kulturella mönster som omständigheter att beakta vid uppsåtligt dödande. Man konstaterar att detta är motivet till brottet, men inte hur man ser på det. Vi kan sluta oss till att domstolarna tycker att det är ovidkommande att de tilltalade sannolikt varit påverkade av kulturella värderingar, som kraftigt skiljer sig från våra. En del diskuterades ju också om man överhuvudtaget kunde ta upp fallet i svensk domstol, eftersom de tilltalade redan var dömda i domstol i Irak. Att domstolen valde att göra det tyder i viss mån på att man tyckte det var viktigt att straffa de tilltalade även i Sverige, med de kulturella värderingar och rättssystem vi har.

5.2.3.3 Fadime

Tingsrätten

Tingsrätten finner det styrkt att den tilltalade uppsåtligen berövat Fadime Sahindal livet genom att med pistol skjuta henne i huvudet. Tingsrätten poängterar att det enligt rättspraxis framgår att bedömningen av brottsrubriceringen skall göras med hänsyn till samtliga vid brottet föreliggande omständigheter.

Försvårande omständigheter: Ej hastigt mod: Tingsrätten anser att tillvägagångssättet samt de uppgifter den tilltalade lämnat vid förhör tyder på att gärningen var överlagd och planerad. Den kan alltså inte sägas ha begåtts i hastigt mod.

Motiv: De omständigheter av kulturell karaktär som enligt den tilltalade fått honom att begå gärningen är inte enligt tingsrätten på något sätt förmildrande.

Inte heller finns några andra omständigheter som föranleder att gärningen skall betraktas som mindre grov.

Hovrätten

Hovrätten gör inga som helst uttalanden om brottsrubriceringen utan instämmer bara i alla de överväganden och bedömningar som tingsrätten gjort och väljer således också mord som brottsrubricering.

Sammanfattning

Eftersom hovrätten inte gör några tillägg blir det tingsrättens domskäl som är av intresse. Man kan i det här fallet utläsa ett mer tydligt avståndstagande från kulturella och familjära angelägenheter som förmildrande omständigheter. Tingsrätten uttalar att det ”inte på något sätt” är förmildrande. Man får därmed anse det klarlagt i praxis att kulturella värderingar inte är någon förmildrande omständighet vid brottsrubriceringen. Man kan således inte på något sätt rättfärdiga uppsåtligt dödande med att man har andra värderingar än de i Sverige rådande. Då HD valde att inte ge prövningstillstånd får man dra slutsatsen att de instämmer i detta.

5.2.4 Påföljdsbestämning

Efter att domstolen avgjort hur brottet skall rubriceras, följer *påföljdsvalet*. Man har då att välja på de påföljder som finns stadgade för brottet. För vissa brott stadgas olika typer av påföljder, t.ex. både böter och fängelse. Så är dock inte fallet med uppsåtligt dödande, där fängelse är den enda påföljden. Vid påföljdsvalet skall hänsyn tas till de omständigheter som föreligger vid det enskilda brottet. Därefter kommer *straffmätningen*. För ett mildare brott lägger man sig längre ner på straffskalan, för ett grövre längre upp. Det anses alltså inte att liknande brott måste ådömas samma straff, utan domstolen har en viss frihet att bestämma hur hårt straffet skall bli.

5.2.4.1 Rättskällor

Lagstiftning

Reglerna för val av påföljd har ett eget kapitel i brottsbalken, kapitel 30. Där stadgas hur rangordningen mellan de olika påföljderna skall vara, och fängelse är den svåraste påföljden (BrB 30:1). Det betyder att fängelse på livstid är den svåraste påföljd som kan utdömas av svenska domstolar.

Vid uppsåtligt dödande finns inga andra påföljder, varför straffmätningen blir desto viktigare. För mord stadgas fängelse i tio år eller på livstid (BrB 3:1) och för dråp fängelse i lägst sex och högst tio år (BrB 3:2). Det betyder att för mord kan domstolen välja att döma till fängelse antingen i tio år eller på livstid. Några alternativ däremellan finns inte. Livstids fängelse innebär att den tilltalade ådöms ett straff som inte är tidsbestämt, dvs. man sätts i fängelse så att säga ”tills vidare”. Livstidsdömda kan sedan bli frisläppta efter ett särskilt benädningsförfarande. För dråp kan domstolen välja fängelse i sex eller tio år eller vad som helst däremellan. Hur straffmätningen skall gå till anges inte i dessa paragrafer, endast de ramar som domstolen skall hålla sig inom.

Det finns särskilda regler om straffmätningen. Dels för hur straffvärdet skall fastställas, dels för hur straffmätningen sedan skall gå till. Dessa regler finner vi i brottsbalkens 29 kapitel. I 1 § finns de försvårande omständigheterna för straffvärdet, och i 2 § de förmildrande. I 5 § finns de omständigheter som utöver straffvärdet skall beaktas till den vid straffmätningen. Det är omständigheter som talar till den tilltalades fördel, och i 2 st. finns en ”slask” som gör det möjligt att döma till lägre straff än vad som är föreskrivet för brottet även vid andra, särskilda skäl än de som anges i paragrafen. 4 § stadgar att man skall ta hänsyn till om den tilltalade tidigare begått brott, om det inte tillräckligt har beaktats vid påföljdsvalet eller genom förverkad villkorlig frihet. I 7 § finner vi reglerna om ungdom.

Några specifika regler om kulturella motiv som försvårande eller förmildrande omständighet finns inte. I BrB 29:2 p7 tas rasistiska motiv upp som en försvårande omständighet, men det sägs ingenting om kränkningar på grund av kön, hedersuppfattning eller levnadsätt.

Lagstiftningen är alltså betydligt mer utförlig vad gäller straffmätningen än vid brottsrubriceringen. De andra rättskällorna är dock fortfarande viktiga, inte minst praxis.

Förförarbeten

Förförarbetena är utförliga även vad gäller påföljdsvalet och straffmätningen. Dock finns det inte heller här några uttalanden om hedersmotiv och förföljelse av invandrarkvinnor. Se även bilaga B.

Praxis

Praxis är en viktig rättskälla, framförallt eftersom det är viktigt med en konsekvent lagföring, att liknande brott får liknande straff. Nedan följer sammanfattningar av prejudicerande domar på området.

NJA 1985 s.510

Bakgrund: Klaas L har berövat Leif L livet genom att skjuta honom med minst två skott på nära håll. Det andra skottet har varit dödande. Bakgrunden till skottdramat var att Leif L inlett ett förhållande med Klaas L:s hustru (se ovan). Alla instanser rubricerar gärningen som mord.

Tingsrättens bedömning: Man har inhämtat ett § 7-utlåtande vilket konstaterar att Klaas L inte begått gärningen under psykisk störning, men att han befunnit sig i ett psykiskt stresstillstånd, beroende på svartsjukedramat. Läkarna anser att skäl för rättspsykiatrisk undersökning föreligger. I denna konstateras att Klaas L tillstånd inte är att jämföra med sinnessjukdom och att han inte är i oundgängligt behov av sluten psykisk vård. Tingsrätten anser att enär handlingen begåtts under själslig abnormitet och Klaas L inte visat någon särskild grymhet bör påföljden bestämmas till fängelse i tio år.

Hovrättens bedömning: Hovrätten konstaterar att straffet för mord i regel skall vara fängelse på livstid, och att detta frångås när brottet är att betrakta som mord, men livstid synes vara ett för strängt straff. Som omständigheter tar hovrätten upp att Leif L flera gånger hotats till livet, att Klaas L vid gärningstillfället inte varit utsatt för någon psykisk press eller provokation, att Klaas L haft gott om tid att besinna sig samt att Klaas L dessutom befunnits skyldig till valutabrott och olaga vapeninnehav. Förmildrande är att Klaas L begått gärningen under psykisk abnormitet. Hovrätten menar att det inte finns någon anledning att frångå normalpåföljden. Hovrätten bestämmer därför påföljden till fängelse på livstid.

HD bedömning: HD uttalar att i förarbetena till Brottsbalken menar Straffrättskommittén att straffet för mord enligt deras mening i regel skall vara fängelse på livstid. HD poängterar dock att Straffrättskommittén haft dråp som första lagrum, och tagit med livstids fängelse i straffskalan för detta och först i nästa lagrum tagit upp mord, såsom en särskilt grov form av dråp, med påföljden fängelse i tio år eller på livstid. Den omkastning av systematiken som gjordes, där mord blivit den normala rubriceringen av avsiktligt dödande, bör enligt HD ge domstolarna större frihet vid valet av påföljd. HD menar att den psykiska stress Klaas L varit utsatt för, samt den själsliga abnormitet under vilken brottet begåtts, talar för ett tidsbestämt straff. HD anser att även med beaktande av de andra brott Klaas L gjort sig skyldig till, som även de skulle kunna leda till fängelse, bör straffet stanna vid fängelse på tio år.

NJA 1989 s.97

Bakgrund: Benjamin A har genom att tilldela sin hustru, Linda A, ett flertal knivhugg i nacken berövat henne livet (se ovan). Tingsrätten och HD rubricerar brottet som mord, medan HovR valt rubriceringen dråp.

Tingrättens bedömning: Tingsrätten anser att det är en förmildrande omständighet att Benjamin A får anses ha handlat i hastigt mod. Även att Benjamin A enligt den rättspsykiatriska undersökningen har stått under inflytande av psykisk abnormitet, som dock inte är att jämställa med sinnessjukdom, är enligt tingsrätten en förmildrande omständighet.

Tingsrätten bortser från att vissa forskningsresultat tyder på att anabola steroider kan utlösa aggressivitet då det inte finns säkra resultat. Dessa förmildrande omständigheter räcker dock för att tingsrätten skall anse att straffet skall stanna vid fängelse i tio år.

Hovrättens bedömning: Hovrätten, som rubricerar brottet som dråp, är av en annan uppfattning. I fråga om straffmätningen uttalar hovrätten att Benjamin A:s psykiska abnormitet skall ligga till grund för

bedömningen. Därför fastställer hovrätten, utan närmare motivering, påföljden till fängelse sex år.

HD bedömning: I fråga om straffmätningen finner HD inga skäl att frångå tingsrättens bedömning, utan fastställer straffet till fängelse på tio år.

NJA 1999 s.531

Bakgrund: Kjell J har, i avsikt att stjäla och under stark alkoholpåverkan, nattetid brutit sig in hos Lennart O och Gullie J. Då dessa vaknat och upptäckt Kjell J har denne först flytt ur huset med det han hunnit tillgripa, och sedan återvänt till garageuppfarten och med upprepade knivhugg dödat Lennart O. Lennart O var vid tillfället yrvaken, naken, och dessutom obehärdad, och får anses ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Kjell J är dessutom 25 år yngre och betydligt längre än Lennart O. Alla instanser anser att Kjell J måste ha insett att han handlande skulle beröva Lennart O livet, eller i vart fall att han varit helt likgiltig inför effekten av det våld han utövade, och därför skall anses ha handlat med uppsåt att beröva Lennart O livet. Ingen instans finner anledning att se brottet som mindre grovt, utan alla tre instanserna anser att Kjell J skall dömas för mord. Den rättspsykiatriska undersökningen visar att Kjell J varken vid gärningstillfället eller vid undersökningen led av någon psykisk störning.

Tingsrättens bedömning: Tingsrätten poängterar att vid straffmätningen har de omständigheter som beaktats vid bedömningen av huruvida brottet är grovt eller ej betydelse. Det är då särskilt att beakta att Kjell J om natten olovligen tagit sig in bostad där de boende låg och sov i avsikt att stjäla. I samband med att han försöker komma undan och dölja stölden berövar han Lennart O livet i dennes eget hem. Sättet att döda Lennart J är också hänsynslöst och besinningslöst. Inga förmildrande omständigheter finns, därför skall påföljden enligt tingsrätten bestämmas till fängelse på livstid.

Hovrättens bedömning: Hovrätten instämmer till fullo med tingsrätten bedömning i påföljdsfrågan.

En hovrättslagman anförde dock skiljaktig mening och menade att då det inte varit Kjell J:s avsikt att bruka våld då han begav sig till Lennart O och Gullie J:s bostad, och då huggen måste utdelats under kort tid som inte kan anses visa på särskild grymhet, samt i panik då han blev upptäckt, borde straffet tidsbestämmas. Skiljeaktig anser att straffet borde sättas till fängelse tio år.

HD bedömning: HD menar att av bestämmelsen i BrB 3:1 framgår inte vad som skall vara normalpåföljden för mord, utan valet mellan tidsbestämt straff och livstidsstraff måste grundas på en samlad bedömning av omständigheterna i varje särskilt fall. I det aktuella fallet har Kjell J tagit sig in nattetid i en bostad, och då han upptäckts och förföljts av Lennart O dödat denne. Det förhållandet att brottet begicks i samband med ett inbrott nattetid i en bostad utgör en för Kjell J starkt graverande omständighet.

Därtill kommer att brottet var helt oprovocerat såtillvida att Lennart O-obeväpnad och ur stånd att värja sig mot ett knivangrepp- enbart sökte skydda sin och sambons egendom och möjligen också underlätta ett gripande av den person som i brottslig avsikt trängt sig in i deras bostad.

Händelseförloppet visar att det inte varit frågan om en hastigt uppkommen paniksituation i vilken Kjell J haft svårt att besinna sig och sett användande av kniv mot Lennart O som den enda möjligheten att själv undkomma. Tvärtom var det Kjell J, som istället för att springande bege sig från platsen, gick in i en närkamp med Lennart O i syfte att komma åt sin moped och bege sig bort med den. Av betydelse är slutligen det sätt på vilket Lennart O dödats. Även om angreppet med kniv kan antas ha varit relativt kortvarigt, så har ett stort antal hugg utdelats, på flera olika ställen på kroppen, och iakttagelserna som gjorts på Lennart O:s kropp visar att detta skett med stor brutalitet. En samlad bedömning av detta leder enligt HD fram till att påföljden bör bestämmas till livstids fängelse.

Två skiljeaktiga justitieråd ansåg dock att själva den omständigheten att brottet skett nattetid under inbrott i bostad redan beaktats vid brottsrubriceringen. Ett oplanerad dödande ses vid dessa omständigheter regelmässigt som mord. Livstidspåföljden skall enligt de skiljaktiga förbehållas de kvalificerade morden. Till dessa hör mord som planerats, som varit särskilt grymma eller som skördat flera offer. Händelseförloppet här har varit snabbt och Kjell J har handlat oöverlagt. På grund av de anförda anser de skiljaktiga att straffet skall stanna vid fängelse i tio år.

5.2.5 Omständigheter som har betydelse vid påföljdsval och straffmätning

För att sammanfatta vilka kriterier domstolarna använder får man se vilka omständigheter som återkommer. Det är dock, beroende på korta och odetaljerade domskäl svårt att uttala sig om några säkra riktlinjer. Domstolarna tycks inte ha några tumregler, utan samma omständighet kan i olika fall leda till olika slutsatser. Det är Högsta domstolens resonemang som lyfts fram nedan i ett försök att bena ut hur praxis ser på olika omständigheter, men även några av Hovrättens åsikter tas upp då HD är oerhört knapphändig i sina domskäl.

Allmänt

HD menar att det inte av lagtexten framgår vad som skall vara normalpåföljden för mord, utan valet skall grundas på en samlad bedömning av omständigheterna i varje enskilt fall. En samlad bedömning torde betyda alla föreliggande omständigheter. Vidare slår HD fast att i och med att man gjorde mord till huvudstadgande istället för dråp, har domstolarna givits större handlingsutrymme vad gäller påföljden, livstid behöver inte ses som normalpåföljd.

Försvårande omständigheter

Motiv: Precis som förarbetena föreskriver, anser HD det vara en mycket graverande omständighet att man dödat någon i syfte att dölja ett annat brott, i det prejudicerande fallet ett inbrott i en villa.

Grymhet: Hovrätten lyfter på flera ställen fram att grymhet ses som en försvårande omständighet. Vad som avgör huruvida gärningen präglats av grymhet eller inte är mer osäkert. Antalet knivhugg vägs dock in som ett tecken i ett av fallen. Även att offret skall ha känt dödsfruktan vägs in.

Möjlighet till besinning: En omständighet som ligger nära hastigt mod. Har den tilltalade haft tid och möjlighet att besinna sig anses brottet värre än om handlingen skett helt oöverlagt.

Skyddslöst offer: I flera av fallen talar man om att offret befunnit sig i en utsatt situation utan möjlighet att försvara sig som en försvårande omständighet.

Närstående: Att bli utsatt för dödligt våld av en närstående ses som särskilt grymt, varför det är en försvårande omständighet.

Förmildrande omständigheter

Psykisk abnormitet: En omständighet som verkar ges mer utrymme vad gäller straffmätning än brottsrubricering. Domstolarna verkar anse att en person som lider av en psykisk störning inte skall ådömas det hårdaste straffet. Möjligen anser man också att då man ofta bortsett från denna förmildrande omständighet vid brottsrubriceringen kan den ges större utrymme vid straffmätningen. Även psykisk stress har av HD betraktats som en förmildrande omständighet.

Hastigt mod: Att en gärning begåtts i hastigt mod är en förmildrande omständighet i straffmätningen. I flera av fallen tar man särskilt upp detta.

Kortvarigt händelseförlopp: Ett kortvarigt händelseförlopp tolkas som en förmildrande omständighet. Detta är föga förvånande med tanke på den likhet det har med hastigt mod.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan man säga att de förmildrande omständigheterna ges större tyngd vid straffmätningen än vid brottsrubriceringen. Ofta låter man psykisk abnormitet och hastigt mod räcka för att inte döma till det hårdaste straffet, medan det sällan räcker för att få brottet att bli betraktat som mindre grovt. I två av de tre prejudicerande fallen väljer HD tio års fängelse för mord. Man får intrycket av att domstolen tycker att tillräckligt med hänsyn tagits till de försvårande omständigheterna vid brottsrubriceringen. Vad gäller kulturella aspekter har inga uttalanden gjorts i de prejudicerande fallen.

5.2.6 Hedersmorden

5.2.6.1 Sara

Sara-fallet präglas av de tilltalades ålder, de var vid gärningstillfället 16 och 17 år gamla. Det betyder att deras ungdom särskilt skall beaktas vid valet av påföljd och vid straffmätningen, att fängelse på livstid inte får ådömas och att straffet även i övrigt får understiga vad som är stadgat för brottet (BrB 29:7 och 30:5 1 st.).

Tingsrätten

I bägge pojkarnas fall konstateras att ur individualpreventiv synvinkel vore vård det bästa. Tingsrätten menar dock att straffvärdet för det brott de tilltalade begått är mycket högt. Påföljden skulle för en vuxen gärningsman ha varit fängelse på livstid. Man går in på FN-konventionen om barns rättigheter enligt vilken den som är under 18 år endast får berövas friheten som sista utväg och då för kortast möjliga tid. Eftersom rättspsykiatrisk vård är uteslutet står valet av påföljd mellan ett mycket ingripande men noga reglerat fängelsestraff och en för den unges återanpassning klart lämpligare påföljd. Tingsrätten jämför med det så kallade Klippan-fallet¹⁷, där HD uttalat att det inte finns någon möjlighet för domstolen att påverka innehållet i och längden av vård inom socialtjänsten. Det blir därför mycket svårt att bedöma påföljden och jämföra med liknande fall.

Tingsrätten menar dock att då den inte kan tidsbestämma vården framstår ett överlämnande inte som en tillräckligt ingripande åtgärd från samhällets sida på det brott de gjort sig skyldiga till. Det anser tingsrätten vara sådana synnerliga skäl som avses i BrB 30:5 1 st. och de tilltalade kan därför trots sin ringa ålder dömas till fängelse. Vårdbehovet förutsätter tingsrätten skall tillgodoses i möjligaste mån.

Dock vill tingsrätten med hänvisning till tidigare nämnda lagregler och barnkonventionen döma till lägre straff än minimistraffet för mord, tio år. X döms med hänsyn till sin ålder och hjärnskada till fängelse tre år sex månader, och Y döms till fängelse i fyra år. Den lite längre strafftiden motiveras med att Y var lite äldre samt den mer aktive vid brottet.

Hovrätten

Hovrätten instämmer i bedömningen att ett överlämnande till socialtjänsten skulle vara det bästa ur individualpreventiv synvinkel. Å andra sidan menar man att det är viktigt att samhället reagerar på den här typen av brott på ett kraftfullt sätt. Därmed är det två intressen som står emot varandra. Hovrätten lutar sig då på HD:s resonemang i Klippan-fallet, där man lät intresset av en ingripande reaktion väga tyngst och bestämde påföljden till fängelse. Förhållandet i det här fallet är så likartade att hovrätten inte finner någon anledning att frångå prejudikatet. Hovrätten

¹⁷ NJA 1996 s.509.

finner inte heller några skäl att frångå tingsrättens bedömning av straffets längd.

Två nämndemän var dock skiljeaktiga och ville överlämna till vård inom socialtjänsten.

Sammanfattning

Både tingsrätten och hovrätten väljer att döma till fängelse trots att gärningsmännen var under 18 år. För att göra detta krävs synnerliga skäl, vilket betyder mycket starka skäl. Det är starkare än särskilda skäl, som snarare kan tolkas som starka skäl. Man poängterar dessutom att det är just samhällets reaktion som är det viktiga. Även om man inte i straffmätningen särskilt diskuterar motivet till brottet talas det mycket om detta i domskälen. Att domstolarna väljer att döma till fängelse måste tolkas som att man inte på något sätt är beredd att tolerera den här typen av hedersmord, ens om gärningsmännen enligt lag egentligen inte kan sättas i fängelse.

5.2.6.2 Pele

Tingsrätten

Tingsrätten menar att de brott de tilltalade gjort sig skyldiga till präglas av mycket stor grymhet. Det har varit fråga om ett utdraget förfarande under vilket Pele rimligen måste ha utsatts för svårt lidande och dödsångest. Det tredje, dödande skottet har avlossats på mycket nära håll. Dessutom befann sig Peles mor och syster i rummet.

Tingsrätten anser på grund av detta att påföljden skall vara fängelse på livstid.

Hovrätten

Hovrätten instämmer utan någon motivering i Tingsrättens bedömning.

Sammanfattning

Tingsrätten räknar upp ett antal kriterier som är graverande. Huvudpunkten är att gärningen varit mycket grym, vilket motiveras med ett utdraget händelseförlopp och offrets utsatthet. Dessutom fanns det nära anhöriga till offret i närheten. Motivet, offrets levnadssätt, säger man ingenting om, trots att detta varit föremål för stor uppmärksamhet under bevisningen i ansvarsfrågan. Inte heller nämner man att de tilltalade är närstående till offret. Detta behöver dock inte tolkas som att domstolen bortser från dessa omständigheter. Inte heller har man på något sätt resonerat kring att det skulle vara förmildrande att de tilltalade vuxit upp med och präglas av helt andra värderingar än de i Sverige rådande.

5.2.6.3 Fadime

Tingsrätten

Tingsrätten anser att tillvägagångssättet kan liknas vid en ren avrättning. Den tilltalade överrumplade offret och sköt henne först i huvudet en gång. Därefter har han trots att både hans hustru och en av hans döttrar försökt hindra honom, skjutit henne igen på mycket nära håll. Därtill kommer att den tilltalade var närstående till offret samt att dödandet skett inför ögonen på offrets mor och hennes två systrar, varav den ena bara var 13 år.

Tingsrätten anser därför att ingen annan påföljd än livstids fängelse kan komma på fråga.

Hovrätten

Hovrätten instämmer utan motivering i de överväganden och bedömningar tingsrätten gjort.

Sammanfattning

Domstolarna går visserligen inte in på det kulturella motivet till brottet, utan lutar sig på mer vedertagna omständigheter, grymhet och nära relation, men det får ändå ses som ett visst ställningstagande att man inte lägger någon vikt vid den tilltalades utsagor om att Fadime förstört hans liv och att han var tvungen att försvara sin heder.

5.3 Internationellt

Sverige är inte bara bundet att följa av vår inhemska lagstiftning, utan också av de internationella konventioner vi undertecknat och ratificerat. Det är främst frågan om två typer av dokument, FN-dokument och EU-dokument.

5.3.1 Internationella avtal

5.3.1.1 FN Dokument

FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna

Den 10 december 1948 antog Förenta Nationerna en allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna. Sverige ratificerade konventionen, som dock inte är juridiskt bindande. Det förtjänas att påpekas att konventionen naturligtvis avser statens behandling av medborgarna, men

den kan också användas som ledstjärna för samhället i övrigt. En sammanfattning av de aktuella atrierna återfinns i bilaga C.

FN:s Barnkonvention

Barnkonventionen¹⁸ antogs enhälligt av FN:s generalsamling i november 1989. Den är unik i det avseendet att den innehåller inte bara medborgliga och politiska rättigheter utan också ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Barnkonventionen gäller barn och ungdomar upp till 18 år och är inriktad på individen, det enskilda barnet. Den kan sägas innehålla fyra grundläggande principer, skydd mot alla former av diskriminering, utgångspunkten att barnets bästa alltid skall komma i första rummet, barnets rätt till liv och utveckling och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dessa respekterade. Barnkonventionen behandlar särskilt rätten till skydd mot övergrepp. I art 19 stadgas bl. a. att konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga rättsliga och sociala åtgärder för att skydda barn från alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, misshandel eller utnyttjande. Konventionsstaterna uppmuntras i artikeln att vidta förebyggande åtgärder såsom att upprätta sociala program som syftar till att ge barn nödvändigt stöd och att vidta direkta skyddsåtgärder när ett enskilt barn far illa. Efterlevnaden övervakas av en särskild FN-kommitté.

I denna anda infördes 1993 Barnombudsmannen i Sverige i syfte att stärka barnets rättigheter. BO:s huvuduppgift är att svara för en övergripande bevakning av barn- och ungdomsfrågor utifrån barnkonventionen.

Kvinnors rättigheter

I FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna från 1948 stadgas att alla människor har lika värde. För att ytterligare stärka kvinnans rättigheter antogs 1979 en deklaration om avskaffandet av all form av diskriminering mot kvinnor. 1993 antog generalförsamlingen en deklaration om våld mot kvinnor där medlemsländerna bl. a. enades om att våld mot kvinnor utgör en kränkning av kvinnans rättigheter och grundläggande friheter. 1994 togs beslut att utse en särskild rapportör om våld mot kvinnor, dess orsaker och verkan, och 1995 hölls en kongress om kvinnors rättigheter. Vid denna kongress antog regeringarna en handlingsplan, i vilken de bl. a. åtog sig att lagstifta mot och stärka befintlig lagstiftning som rör våld mot kvinnor.

Regeringarna åtog sig också att avstå från att åberopa sedvänjor, traditioner och religiösa hänsyn som skäl för att underlåta att vidta åtgärder för att bekämpa våldet mot kvinnor. I januari 2001 antog FN en särskild resolution¹⁹ om avskaffande våld mot kvinnor i hederns namn. Den slår fast att hedersrelaterat våld är en kränkning av kvinnors mänskliga

¹⁸ FN:s konvention om barnets rättigheter.

¹⁹ Nr 55/60.

rättigheter och att staten är skyldig att förhindra och utreda sådana brott och att gripa förövarna. Staten är dessutom skyldig att skydda kvinnor från hedersrelaterat våld. En underlåtenhet att göra det utgör i sig en kränkning av de mänskliga rättigheterna.^{xvii}

5.3.1.2 Europarådsdokument

Europakonventionen

Redan 1950 undertecknades Europakonventionen²⁰ och 1995 inkorporerades den i svensk rätt²¹. Lag eller annan föreskrift får inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen (RF 2:23). Enligt art. 8 i Europakonventionen har var och en rätt till sitt privatliv. Primärt innebär detta naturligtvis att staten inte får göra intrång hemma hos folk, utom i vissa undantagsfall. Artikelns betydelse är dock inte begränsad till detta, utan staten har också i viss mån skyldighet att vidta positiva åtgärder för att skydda enskilda individer, t.ex. utsatta kvinnor. Sådana positiva åtgärder kan utgöras av lagstiftning, men också av skydd mot övergrepp i särskilda situationer.

Ny rekommendation från ministerrådet

Inom Europarådet pågår sedan flera år tillbaka arbete för att motverka våld och övergrepp mot kvinnor. Den 30 april 2002 antogs en rekommendation, *Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member States on the protection of women against violence*. I rekommendationen uppmanas medlemsländerna bl. a att skärpa sin lagstiftning på området, att få till ett strukturerat samarbete mellan berörda myndigheter, att tillsätta en nationell samordnare med ansvar för våld mot kvinnor samt att arbeta med attitydfrågor och information om våld i nära relationer. Slutligen anmodas länderna att vidta alla åtgärder, t.ex. informationskampanjer för att förebygga hedersmord.

Daphne-programmet (2002-2003)

Syftar till att skapa bättre information och utökat skydd för våldsoffer. 1999 inleddes en informationskampanj för att bekämpa våld mot kvinnor i hemmet. En undersökning från EU-kommissionen visar att det fortfarande behövs insatser från EU på detta område.^{xviii}

²⁰ Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna.

²¹ SFS 1994:1219.

5.3.2 Mänskliga rättigheter i Sverige

I Sverige skyddas de mänskliga rättigheterna främst genom tre grundlagar; regeringsformen, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. Skyddet för de mänskliga rättigheterna hittar vi främst i de två första kapitlen i RF. Förutom Regeringsformen har många andra lagar och förordningar naturligtvis betydelse för den enskildes mänskliga rättigheter. Sedan 1995 är t.ex. som nämnts Europakonventionen svensk lag. Flera aspekter på lagstiftningen som rör de mänskliga rättigheterna ligger under EU:s kompetensområde. Främst gäller detta asyl- och jämställdhetspolitiken. När den gemensamma politiken skall genomföras i Sverige är det alltid viktigt att rättighetsperspektivet finns med. Detta visas bl.a. i den s.k. EU-stadgan, som Europeiska rådet proklamerade i december 2000.

Ansvar för att de mänskliga rättigheterna inte kränks vilar på regeringen, men flera andra instanser i samhället är viktiga. För att skydda de mänskliga rättigheterna har regeringen bl.a. upprättat en nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna. Denna skall identifiera åtgärder för att förbättra och skydda de mänskliga rättigheterna. Skrivelsen innehåller en treårig handlingsplan och talar bl.a. om ett mer samlat synsätt på de mänskliga rättigheterna i Sverige. Det primära syftet är att stärka och skydda de mänskliga rättigheterna.^{xix}

6 NY LAGSTIFTNING

I och med mordet på Fadime Sahindal blossade debatten om hedersmord upp, och pressen på regeringen att göra något ökade. Problematiken försvåras av att det är långt ifrån självklart vad som skall göras. Samtidigt som det är viktigt att de utsatta flickorna får all hjälp de behöver är det viktigt att vi fortsätter att värna om grundläggande rättigheter, så som religionsfriheten.²² Balansgången är svår, avvägningarna många och resultatet osäkert. Regeringen har dock vidtagit en del åtgärder, vilka presenteras nedan.

6.1 Allmänt

I skriften *Regeringens insatser för utsatta kvinnor i patriarkala familjer* konstateras att förutom den ”grundläggande orsaken” till mäns våld mot kvinnor, den obalans som råder i maktförhållandet mellan män och kvinnor, d.v.s. mäns överordning och kvinnors underordning, finns ytterligare en dimension - flickor eller unga kvinnor i strängt patriarkala familjer som lever under hot eller tvång. Dessa flickor står dessutom ofta helt utan stöd eftersom den närmaste familjen och släkten aktivt eller passivt understöder ofriheten.

Integrations- och jämställdhetspolitiken är naturligtvis grundläggande i sammanhanget, men även lagstiftningsfrågor kommer upp. Arbetet i Sverige måste dessutom förenas med insatser utomlands. Åtgärderna i Sverige skall huvudsakligen vara inriktade på förebyggande arbete samt förbättrat skydd för individen. Kunskap är givetvis en av grundstenarna. Regeringen vill både utveckla de arbetsmetoder som finns idag och hitta nya. I skriften presenteras bl. a följande insatser:

Nationellt råd för Kvinnofrid startades år 2000 och har sedan dess genomfört sex seminarier om mäns våld mot kvinnor. Ett av dessa behandlade särskilt hedersmord. Fler seminarier planeras.

Två kunskapsseminarier genomfördes under hösten 2001 där företrädare för myndigheter, kvinnojourer, etniska organisationer, andra frivilligorganisationer och experter diskuterade hur myndigheter och organisationer bättre skall kunna samarbeta för att förbättra situationen för flickorna och deras familjer.

En expertgrupp tillsätts under ledning av integrationsministern. Gruppens uppdrag är att ge förslag på åtgärder och arbetsmetoder som kan skydda och stödja flickor i en utsatt situation. Den skall även komma med förslag till åtgärder för att nå pojkar och män som har starkt patriarkala värderingar.

²² RF 2:1 p6.

2 000 000 kr har avsatts till skyddat boende för utsatta flickor i patriarkala familjer. Länsstyrelserna i de tre storstadsregionerna kommer dessutom att erhålla särskilda medel för att hitta en skyndsam lösning på frågan om jourbostäder för utsatta flickor.

En översyn av mottagandet och introduktionen för flyktingar beslutades i november 2001. I uppdraget ingår bl. a att se över hur alla nyanlända invandrare skall kunna få bättre kunskap och förståelse för grundläggande normer i det svenska samhället.

6.2 Lagstiftningsåtgärder

Barnäktenskap: Inom Justitiedepartementet förbereds förslag till lagändringar som medför att den svenska lagens 18-års gräns för äktenskap blir tillämplig även för utländska medborgare. Tanken är att genom att införa åldersgräns skall man kunna stoppa en del av de s.k. tvångsäktenskapen, d.v.s. de fall där brudens far kommer överens antingen med en brudgummen själv eller med dennes far om äktenskap, mot kvinnans vilja. Dessa ingås ofta då i alla fall kvinnan är mycket ung.

Förstärkt skydd för barn och ungdomar i utsatta situationer: Tidigare i år lades en proposition fram som stärker barnens rättigheter i lagstiftningen. Möjligheterna att gripa in till stöd för utsatta flickor kommer att förtydligas.²³

Besöksförbud: Departementspromemorian *Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer*²⁴ har som utgångspunkt att det inte är offret som skall behöva fly, d.v.s. det är inte den som trakasseras som skall behöva lämna hemmet. Besöksförbudet skall utvidgas så det kan gälla även det egna hemmet, samt täcka ett större geografiskt område än idag. Se nedan.

Stärkt ställning för brottsoffer: Från den 1 juli 2001 har socialtjänstens ansvar för stöd och hjälp till brottsoffer förtydligats. Flera myndigheter jobbar för närvarande på att förbättra sina uppgifter på området.

Skydd för vittnen: I december 2001 tillsattes en särskild utredare för att utforma ramen för ett program till skydd för bevispersoner m.fl. samt föreslå den lagstiftning som behövs. I uppdraget ingår att överväga behovet av att låta andra hotade personer än vittnen omfattas av ett liknande program. Utredningen, som antog namnet *Personsäkerhetsutredningen*, resulterade i ett delbetänkande som lades fram i augusti 2002, *Nationell handlingsplan för våld i nära relationer*, se nedan.²⁵

²³ prop. 2002/03:53.

²⁴ Ds 2001:73.

²⁵ SOU 2002:71.

6.3 Ds 2001:73

Under de senaste tio åren har ökning skett av antalet anmälda fall av misshandel. Detta gäller i synnerhet våldsbrott mot närstående kvinnor. En del av detta torde bero på den minskande toleransen mot kvinnovåldet, som medfört att mörkertalet minskat, men det kan inte uteslutas att det faktiska våldet ökat. Mäns våld mot kvinnor utgör ett allvarligt samhällsproblem, inte minst med tanke på den stora grupp människor som påverkas: kvinnan, hennes barn och anhöriga, mannen, hans vänner etc. Det är därför angeläget inte bara att motverka våldet, utan också att erbjuda utsatta kvinnor skydd och stöd.

6.3.1 Tidigare åtgärder

Även om debatten har blommat upp på nytt under det senaste året är problemet gammalt. Arbetet har pågått under lång tid och några av de viktigaste milstolparna har varit:

Kvinnovåldskommissionen från 1993 som i sitt slutbetänkande *Kvinnofrid*²⁶ lade fram en rad olika åtgärder, bl.a. infördes en ny lagparagraf, BrB 4:4a Kvinnofridskränkning. Förslagen behandlades²⁷ och regeringen beslutade om en rad olika myndighetsgemensamma och myndighetsspecifika uppdrag, som myndigheterna fortfarande arbetar med. Brister i socialtjänstens hantering av dylika ärenden upptäcktes och riksdagen beslutade därför i enlighet med regeringens förslag att ändra i socialtjänstlagen så att utsatta kvinnor och deras anhöriga skall kunna erbjudas bättre och snabbare hjälp²⁸.

Brottsofferutredningen undersökte hur lagen om besöksförbud fungerade och fann att några ändringar inte behövde göras. I sitt slutbetänkande *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?*²⁹ föreslog utredningen dock att besöksförbuden bör anpassas bättre till parternas förhållanden.

De åtgärder som vidtagits har dock inte varit tillräckliga, vilket de senaste årens tragiska händelser tydligt visat, och det finns därför behov av fler. Framförallt finns ett behov av stärkta åtgärder mot män som inte kan förmås respektera besöksförbud, att ge polis och åklagare effektivare verktyg i deras brottsförebyggande verksamhet osv.

6.3.2 Förslag till åtgärder

Den s.k. Österrike-modellen: Regelverket som tillämpas i Österrike uppkom eftersom staten ansåg sig behöva ett effektivt sätt att

²⁶ SOU 1994:56.

²⁷ prop. 1997/98:55.

²⁸ prop.2000/01:79.

²⁹ SOU 1998:40.

kunna intervensera i våldsamma relationer. Den vanliga administrativa processen är för omständlig och ansågs inte bereda någon hjälp i krissituationer, vilket det ju ofta är frågan om. Regelverket bygger på två grundläggande principer: 1) Mäns våld mot kvinnor i nära relationer är mycket sällan engångsföreteelser. 2) Det ankommer på staten att aktivt försöka förmå kvinnor att lämna en våldsam man. Processen för att underlätta detta kan delas in i tre steg:

1) Polisen kan omedelbart och även utan misstanke om brott avlägsna en våldsam eller hotfull person från hans bostad och de närmaste omgivningarna samt förbjuda honom att under de närmaste tio dagarna återvända. Kvinnan kan inte på eget initiativ häva förbudet. Förbudet kan inte upprätthållas med tvång.

2) Under det andra steget förväntas kvinnan aktivt delta. Under den tid mannen är förbjuden att kontakta henne skall hon komma till insikt om hur hon skall förbättra situationen. Hon behöver då i de flesta fall råd och hjälp från utomstående. I regelverket finns bestämmelser som ålägger brottsoffer- och kvinnoorganisationer att tillhandahålla sådan. Polisen är skyldig att underrätta kvinnan om vart hon kan vända sig samt att underrätta en särskild myndighet om ingripandet. Kvinnan kan under de tio dagarna vända sig till en familjedomstol som kan förlänga besöksförbudet att gälla i ytterligare tre månader, om situationen är sådan att det är outhärdligt för kvinnan att leva med mannen.

3) Väcker kvinnan talan om äktenskapsskillnad m.m. kan domstolen ytterligare förlänga förbudet. Kvinnan måste själv föra sin talan i domstol, eftersom det inte föreligger någon koppling mellan detta förfarande och en brottmålsprocess.

Modellen har stora fördelar, inte minst genom att det är mannens och inte kvinnans rörelsefrihet som inskränks. Dessutom skickar samhället ut en klar signal om att man inte tolererar våld mot kvinnor. En liknande ordning i Sverige skulle innebära att polisen fick ytterligare ett verktyg för att förebygga brott. Idag kan polisen i dessa situationer inte ingripa på något effektivt sätt. Med tanke på det stora ingrepp i den personliga integriteten det innebär att avlägsna någon från hans bostad måste dock en bedömning göras, att det föreligger en påtaglig risk att mannen kommer handla våldsamt i fortsättningen. En sådan riskbedömning innebär alltid en osäkerhet. Rättsäkerhetsgarantierna måste därför vara starka. Någon längre tid kan inte komma på fråga. Därför måste kvinnan handla snabbt, och ett snabbt ingripande från stödjande myndigheter kommer att krävas. Ändringar i äktenskapslagen och sambolagen skulle bli nödvändiga för att möjliggöra för kvinnan att så snabbt ansöka om äktenskapsskillnad etc. Är förutsättningarna för häktning uppfyllda skall man dock i första hand använda sig av dessa regler. Det skulle inte i Sverige föreligga någon obligatorisk skyldighet för frivilligorganisationer och myndigheter att uppmuntra kvinnan att lämna mannen.

Besöksförbudslagen:³⁰ Den nuvarande lagstiftningen förbjuder ett aktivt kontaktsökande med en viss person, oavsett var den skyddsbehövande befinner sig(1§). Oplanerade möten innefattas alltså inte, men kan ändå vara påfrestande för den som behöver skydd. Om det kan antas att ett sådant förbud inte är tillräckligt, kan ett utvidgat förbud meddelas(2§). Ett sådant får innefatta förbud att uppehålla sig på platser där den skyddsbehövande brukar uppehålla sig, t.ex. vid dennes bostad eller arbete. Det får dock inte gälla ett större geografiskt område. Problemet som uppstår är att personer som beviljats besöksförbud då ofta upplever sin rörelsemöjlighet som begränsad. Därför finns ett behov av möjligheten att utvidga besöksförbudet till ett större geografiskt område, t.ex. en viss kommun eller stadsdel.

Ett sådant beslut inskränker dock den som åläggs det betydligt, något som strider mot bl.a. 8§ RF. Begränsningar får endast göras om det finns anledningar godtagbara i ett demokratiskt samhälle, och inskränkningen skall minimeras, 12§1 RF. Därför måste noggranna avvägningar mellan dessa motstående intressen göras. Utredningen anser dock att inskränkningen i gärningsmannens rörelsefrihet får vika för offrets behov att känna sig trygg i sin närmaste omgivning . Hänsyn bör tagas till om kränkningarna varit systematiska eller särskilt hänsynslösa. Även tidigare brottslighet mot den trakasserade skall vägas in.

Man måste enligt utredningen hålla i minnet att besöksförbud inte är en påföljd, utan en brottsförebyggande åtgärd, dvs. det bygger på en bedömning att risk för brott föreligger, något som alltid är vanskligt. Därför måste stor försiktighet iakttas. Förbudet bör aldrig medföra att den som åläggs det måste byta arbete eller bostad eller hindras i umgänget med sina barn, om avsikten inte är att skydda barnen. Utredningen föreslår att ett utvidgat besöksförbud skall kunna meddelas även när den det gäller inte brutit mot ett tidigare, men endast om det finns synnerliga skäl.

Tillfälligt försöksförbud: Förslaget innebär att polisman tillfälligt får meddela besöksförbud om det finns en omedelbar risk att den beslutet kommer att gälla kommer begå brott mot den beslutet skall skydda. Detta förutsätter att avgörandet inte kan uppskjutas till avgörande av åklagare. Beslutet skall sedan skyndsamt överlämnas till åklagare, och gäller bara fram till att denne fattat beslut, dock högst 24 timmar. Idag prövas beslutet av åklagare på begäran av den hotade eller om annan anledning finns (7§), och även om frågor om besöksförbud enligt 6§ skall behandlas skyndsamt tar förfarandet naturligtvis tid. För att polisen skall kunna ingripa idag då de kallas till en plats av en kvinna som hotats av en närstående man måste det finnas grund för ett frihetsberövande. Ur rättsäkerhetssynpunkt är det dock viktigt att bägge parter hörs innan något slutgiltigt beslut fattas. Dessutom kan man jämföra ett tillfälligt besöksförbud med häktning eller reseförbud, där endast domstol får besluta. Huvudregeln skall därför även fortsättningsvis enligt förslaget vara

³⁰ Lag 1988:688.

att åklagare beslutar om besöksförbud. Polisen skall inte kunna besluta om utvidgat besöksförbud.

Besöksförbud i egen bostad: Om skäl som väger tyngre än den inskränkning i privatlivet det innebär föreligger skall en person kunna förbjudas att vistas i sin bostad eller dess närhet. Förbudet skall gälla i högst 30 dygn, med möjlighet till förlängning i ytterligare 30 dygn om särskilda skäl föreligger. Polisman kan utfärda tillfälligt förbud och sedan avlägsna personen från bostaden. Samma förutsättningar som ovan gäller då. Dagens reglering är oklar, men anses allmänt inte kunna tillämpas då gärningsmannen och offret delar bostad. För att det skall vara möjligt att avlägsna en person från hans bostad måste idag ett gripande ske. Detta har lett till att den hotade kvinnan ofta tvingats lämna bostaden. Detta kan enligt utredningen inte anses rimligt. Dessutom kan fortsatt brottslighet undvikas om mannen avlägsnas. Utredningen anser att det går att utforma reglerna så att de inte bryter mot regeringsformen eller de internationella konventioner vi är bundna av.

Utredningen anser att utgångspunkten skall vara att den som ålagts besöksförbud själv skall ordna med ersättningsbostad, då det med bakgrund av att staten inte ordnar ersättningsbostäder för människor som på andra sätt blir bostadslösa, framstår som orimligt att göra det för personer som anses som farliga för sin närmaste omgivning. Utomstående skall se till att den förflyttade får tillgång till personliga tillhörigheter denne är i behov av. Befogade kontakter, t.ex. frågor rörande gemensamma barn skall aldrig omfattas av besöksförbudet. Socialtjänsten skall underrättas, så att kvinnan kan beredas erforderlig hjälp. Utredningen föreslår att straffskalan för överträdelse inte skall ändras utan stå kvar vid böter eller fängelse ett år (24 §).

Häktning: Utredningen föreslår att det vid häktningsförhandlingarna skall övervägas särskilt om mannen och kvinnan har ett närstående förhållande till varandra. Skälet till detta är att det vid sådana mål är vanligt att den tilltalade under processen både fortsätter sin brottslighet och påverkar målsäganden, ofta med följderna att denne ändrar eller tar tillbaka sitt vittnesmål. För att undvika detta menar utredningen att det skall övervägas om det vid brott som riktats mot en närstående är möjligt att sänka kraven när det gäller risken att den tilltalade fortsätter sin brottsliga verksamhet. Vid en närmare undersökning kommer man dock fram till att det inte är praktiskt genomförbart med hänsyn till rättssäkerheten. Redan idag finns möjligheten att väga in relationen mellan den tilltalade och målsäganden, men benägenheten att göra så varierar kraftigt mellan domstolarna. Därför föreslås att man i lagtexten uttryckligen lägger till att den omständigheten skall vägas in.

6.4 SOU 2002:71

6.4.1 Allmänt

Pågående Myndighetsarbete: Nationellt Råd för Kvinnofrid: Inrättades av regeringen i juni 2000 för att förstärka arbetet med våld mot kvinnor. Rådet skall vara ett forum där regeringen kan utbyta erfarenheter och idéer med företrädare för organisationer och forskare som är engagerade i frågor som rör våld mot kvinnor samt uppmärksamma problemområden. Rådets arbete var från början tänkt att pågå fram till hösten 2002, men uppdraget är förlängt till sommaren 2003.

Nationell myndighetssamverkan för kvinnofrid: Bildades av Socialstyrelsen för att följa de samlade myndighetsinsatser som vidtas med initiativ på området. Närmare 15 myndigheter är idag knutna till projektet. Representanter för dessa träffas fyra gånger per år. Just nu pågår arbetet med att utforma en portal om våld i nära relationer där information om t.ex. olika projekt skall finnas tillgänglig.³¹

Bemötande av brottsoffer: sedan tidigare pågår ett fortlöpande arbete med frågor om bemötande av brottsoffer inom bl.a. polisen och åklagarorganisationen. De samverkar också för att förbättra rutinerna vid besöksförbudsärenden.

Brottsbekämpande arbete mot familjevåld: RPS har i regleringsbrevet för år 2002 fått i uppdrag att redovisa det arbete som bedrivits. Redovisningen skall innehålla en sammanhållen nationell beskrivning och analys.

Sammanfattningsvis konstaterar utredningen att problemet nu är att med alla de pågående projekten är behovet av att sätta igång fler åtgärdsprogram inte speciellt stort, utan det handlar om att samordna alla de bollar som just nu är i luften och att utnyttja resurserna maximalt.

6.4.2 Problem med den nuvarande ordningen

Bristande rutiner: Vem inom organisationen svarar för frågor om våld i nära relationer? Det får inte hänga på en enskild eldsjäl, utan arbetet måste bedrivas långsiktigt. Härunder faller också samverkan mellan myndigheterna och de frivilliga organisationerna på området. Gränsdragningen mellan de olika myndigheternas ansvarsområden måste klargöras.

Metodfrågor: Här hittar vi bl. a. riskbedömningarna. Arbetet med att utforma säkra metoder för detta måste breddas och spridas. Skall polisen få föra register över gärningsmännen i dessa speciella fall? I så fall hur? En annan metodfråga avser möjligheterna att rikta fler insatser till de våldsutövande männen. Det är inte bara frågan om att skydda kvinnorna, utan också om att behandla männen. Ytterligare metodfrågor rör kvinnor

³¹ www.kvinnofridsportalen.se.

som är särskilt utsatta, men trots detta har svårt att få kontakt med och hjälp av polisen. Hit hör missbrukare, psykiskt sjuka och kvinnor i strängt patriarkala familjer. Viktigast torde dock frågan om utbildning för dem som skall arbeta med dessa frågor vara.

Tekniska frågor: Avser främst polisens möjligheter att använda sig t.ex. av videoinspelningar vid utredningar.

Rättsliga frågor: Gäller olika brister i lagstiftningen och tillämpningen av gällande bestämmelser. Lagstiftningen om skyddande av personuppgifter måste ses över vad gäller s.k. spärrmarkeringar, både användandet och hanteringen. En annan fråga gäller möjligheten att få ersättning av förövaren för vissa skyddsåtgärder. Vidare tar man upp handläggningstiderna inom rättsväsendet, besöksförbudet, reglerna om byte av efternamn för underårig. Ytterligare ett sätt för mannen att förfölja kvinnan kan vara att starta en tvist om vårdnad och umgänge.

Resursproblem: Det handlar om både ekonomiska resurser och personalresurser. Kommittén har kommit fram till att just nu kan de vara angeläget att satsa resurser på socialjourer runt om i landet, fler kvinnojourer och mer skyddat boende.

6.4.3 Förslag till ytterligare åtgärder

En nationell handlingsplan antas: För att undvika att kunskap som inhämtats på ett håll försvinner på ett annat, samt göra det lättare att överblicka vilka åtgärder som är på väg att genomföras. Den bör även innefatta åtgärder som syftar till att stärka skyddet för våldsutsatta kvinnor.

Lagstiftningsåtgärder: Det föreligger ett behov att ändra reglerna vad gäller sekretessbelagda uppgifter, därför föreslår utredningen ett helt nytt institut för personer som utsätts för hot: skyddad folkbokföring. Det skall vidare enligt utredningens förslag bli lättare att få skadestånd genom en ny bestämmelse i Skadeståndslagen. Utredningen föreslår också att domstolarna i samband med påföljdsbestämningen skall ges möjlighet att besluta om besöksförbud i ett brottmål om relationsvåld. Vidare vill utredningen att namnlagen skall ändras, så att minderårig får byta efternamn med tillstånd bara av den ena föräldern, den som har vårdnaden.

7 AVSLUTANDE KOMMENTARER

Under det att jag arbetat med examensarbetet har jag gjort en del reflektioner och en del nya frågor har uppkommit. Jag har inte funnit svar på alla, men vissa slutsatser har jag kunnat dra. Andra frågor får för tillfället fortsätta att vara obesvarade. Nedan sammanställer jag de tankar och funderingar jag har, samt de slutsatser jag dragit.

7.1 Allmänt om våld mot kvinnor i nära relationer

Våld mot kvinnor har alltid förekommit men på senare år har problemet fått ökad uppmärksamhet. Detta torde hänga samman med den ändrade karaktär problemet fått. Kvinnomisshandel har gått från att vara en privat angelägenhet till att bli samhällets problem.

Det faktum att man vid brottsbalkens utformande lade i stort sett alla brott, utom misshandel, under allmänt åtal förstärker bilden av att man såg det som ett ”privat” problem som samhället inte hade någon rätt att lägga sig i. Inte förrän tjugo år senare fick andra än den misshandlande rätt att dra igång en rättsprocess. Det är svårt att inte dra slutsatsen att lagstiftaren tyckte det var lite kvinnans eget problem. I varje fall är det inte svårt att förstå alla de kvinnor som inte kände att de hade samhällets stöd och således inte vågade bryta sig loss. I vårt, i alla fall relativt jämställda samhälle, har kvinnan fått en allt starkare ställning, och därmed också vågat stå upp för sina rättigheter på ett annat sätt än tidigare. Kvinnor idag vet bättre än att det skulle vara deras eget fel att de blir hotade eller misshandlade. Samhället har fått bättre kunskap och bättre resurser att ta hand om de drabbade kvinnorna. Lagstiftningen har utvecklats för att bättre möta behovet i den extrema situationen när en kvinna trakasseras av en man hon har ett nära förhållande till. Det är inte längre bara en möjlighet för samhället att skydda kvinnorna, det har blivit en skyldighet. Trots detta förekommer fortfarande våld mot kvinnor, men problemet är i alla fall allmänt känt och debatterat. Det är inte längre skamligt att bli misshandlad, och det är inte längre endast upp till den slagna kvinnan att göra någonting åt misshandeln. Förhållandet är det omvända, det är skamligt att misshandla, och kvinnans självklara rätt att få skydd.

De patriarkala samhällena har inte kommit dit ännu. Det är fortfarande mannens självklara rätt att bestämma över kvinnan, och hans skyldighet att straffa henne då hon inte lyder. När personer som vuxit upp med dessa värderingar konfronteras med vår svenska kultur uppstår problem. Rättssamhällets problem blir att hantera dessa fall av hedersmord på

ett sätt som är förenligt med vår lagstiftning. Dels skall lagstiftningen syfta till att hindra män från att begå brott i hederns namn, dels skall den hantera de fall där brottet redan begåtts. Det förebyggande arbetet skall naturligtvis i första hand göras på andra sätt än genom lagstiftning, men även de signaler vi genom lagstiftningen sänder ut är viktiga.

Det faktum att kvinnomisshandel är vanligare i flyktingfamiljer än i andra invandrarfamiljer tyder på att en person som frivilligt lämnar sitt land också har lättare att släppa dess värderingar. Någon som tvingats fly sin hemmiljö tycker kanske att det är svårare att vilja ta till sig det nya landets synsätt.

7.2 Allmänt om uppsåtligt dödande

Det faktum att det gjorts så få omarbetningar av våra lagar beträffande uppsåtligt dödande tyder på att vi är konsekventa i vår inställning: uppsåtligt dödande är en svår form av brott som i princip skall straffas med hårdast möjliga straff. Av humana skäl har man gjort det möjligt att vid behov frångå denna huvudprincip. Det är dock rättstillämpningen som varierat över åren, inte lagstiftningen. Vi har t. ex. de senaste åren sett en skärpning av straffen. Färre personer döms till vård och fler till fängelse. De som döms till fängelse får dessutom längre straff. Det är dessutom ett ställningstagande från lagstiftarens sida att fängelse är den enda påföljden vid uppsåtligt dödande. Det spelar ingen roll hur goda skäl man har att ta livet av någon, det straffas ändå med fängelse.

De skärpa straffen är ett resultat av dagens politiska opinion. Vi har lämnat 1970-talets behandlingsinriktade ideologier för ett mer straffinriktat tänkande. Hårdare tag mot kriminella har varit en viktig politisk fråga på senare år. Man kan anta att opinionens inställning påverkats av att några fall av mycket grov brottslighet, så som Malexandermorden och Fadime-fallet, fått stor massmedial uppmärksamhet. Oppositionspolitiker har utnyttjat dessa tragiska händelser för att slå mot sittande regeringar och på så sätt fått med sig delar av folket. Dessutom är vi med all sannolikhet påverkade av att den tidigare justitieministern Gun Hellsvik var en anhängare av hårdare straff och mindre behandling, och under sin tid i regeringen genomförde många förändringar.

Möjligen gör denna opinion, tillsammans med det faktum att vi ogärna ändrar i brottsbalken, att det inte förs fram fler idéer om förändringar i lagstiftningen. De förändringar man vill göra handlar inte om brottsbalken, utan istället vill man täcka upp det nya behovet genom att ändra i andra, mindre framträdande lagar. Möjligen finns en rädsla att ändringarna skall framstå som rasistiska, att de skall inskränka religionsfriheten eller på något annat sätt slå fel ut. Dessutom verkar domstolarna inte anse att det finns behov av en ny lagstiftning. Man har inga problem att få hedersmorden under mord och påföljden till livstids fängelse, varför domstolarna inte heller ser några problem med lagstiftningen, eller i vart fall inte ger uttryck för sådana åsikter.

7.3 Domstolarnas behandling av hedersmord

Generellt sett är domskälen mycket korta, och därmed svårtolkade. Inte i något av fallen förs en diskussion om heder som motiv till uppsåtligt dödande. Att domstolen är så kortfattad kan möjligen tolkas som att man inte ens anser det vara värt att diskutera hedersmotiv som en förmildrande omständighet.

I flera av fallen förs en genomgripande diskussion om gärningsmännens inställning till offrets levnadssätt, men det har varit i ansvarsfrågan, dvs. man har låtit de tilltalades hedersuppfattning vara grund för om det kan ses som rimligt att de varit skyldiga till gärningen, om de haft tillräckligt starka motiv att utföra dådet. I Pele-fallet låter man systemens berättelse om de tilltalades inställning till Peles levnadssätt fungera som bevismateriel i ansvarsfrågan, men diskuterar den inte vid brottsrubricering och straffmätning.

Värt att notera i Pele-fallet är också att svensk domstol väljer att ta upp fallet trots att de tilltalade redan dömts i Irak. Domstolen går inte så långt som till att ta upp ordre public, dvs. hävda att detta strider så starkt mot vår rättsuppfattning att man förbiser den Irakiska domen. Anledningen till detta torde vara att invändningar om ordre public kan tolkas som kritik av det andra landets rättsamhälle, och på så vis leda till komplikationer mellan länderna. Istället väljer man att stöda sig på att brottet planerades i Sverige och att svenska domstolar därför enligt internationell rätt har möjlighet att döma. Läser man hovrättens avgörande får man det bestämda intrycket att man hade varit beredd att gå långt för att få döma i en svensk domstol, något som får ses som en tydlig markering att man tar starkt avstånd från hedersrelaterade brott och behandlingen av dessa i Irak.

I domen mot Fadimes far uttalar tingsrätten att de invändningar om familjeproblem p.g.a. kulturella skillnader den tilltalade anfört inte på något sätt är förmildrande. Det är det närmaste vi kommer ett uttalande om heder som motiv till mord.

Det faktum att hedersmotiv inte ens kommenteras kan möjligen ses som ett stadgande att en annan uppfostran eller kulturell bakgrund inte kan användas som ursäkt, som förmildrande omständighet.

Man kan också konstatera att domstolarna är hårda, både vid brottsrubriceringen och vid straffmätningen. I alla tre fallen har gärningsmännen dömts till fängelse. I fallen med vuxna gärningsmän har domstolarna utan vidare diskussion dömt till livstids fängelse. Särskilt intressanta är dock fängelsedomarna mot de minderåriga gärningsmännen. Domstolen väljer, trots att man inser att vård skulle vara det bästa alternativet r individualpreventiv synpunkt, att döma pojkarna till fängelse. Den allmänpreventiva effekten samt framförallt samhällets reaktion får alltså gå före intresset av att få in två unga människor på rätt spår i livet. Detta kan inte tolkas på något annat sätt än att domstolarna tycker brottet är oerhört grovt. Jag betvivlar att utgången skulle ha blivit densamma om det hade rört sig om ett gängbråk som sparat ur, då jag mellan raderna tycker

mig kunna läsa domstolens avsky inför pojkarnas resonemang kring Sara och hennes levnadssätt.

Några generella uttalanden om heder som motiv gör dock inga domstolar. Kanske är det en strävan att inte falla för det massmediala och publika trycket utan att hålla juridiken saklig. Uppsåtligt dödande är uppsåtligt dödande, domstolens uppgift är inte att moralisera över andra kulturer eller lösa de integrationsproblem samhället har.

Vad gäller den internationella rätten kan vi konstatera att det under senare år kommit flera konventioner som tar upp just frågorna kring kvinnors rättigheter och hedersmord. Detta beror troligen till viss del på att problemet ökat i västvärlden och således också fått ökad uppmärksamhet, men kan också ses som ett led i jämställhetsarbetet och ökade rättigheter för kvinnor även i patriarkala länder. Många länder har dock lång väg kvar, starka traditioner går ofta före lagstiftning.

7.3.1 Brottsrubricering

Det görs ingen skillnad på uppsåtligt dödande med hedersmotiv och uppsåtligt dödande med andra motiv. Domstolarna är hårda vid brottsrubriceringen, det skall till mycket starka skäl som talar för en mildare bedömning för att man skall rubricera uppsåtligt dödande som dråp istället för mord. En anledning till detta är att mord är huvudstadgande, men det skall noteras att domstolarna är ovilliga att frångå detta. Domstolarna tycks anse att uppsåtligt dödande är ett så allvarligt brott att huvudstadgandet gäller om det inte är uppenbart oskäligt.

7.3.2 Straffmätning

Domstolarna verkar vara mer benägna att ta hänsyn till förmildrande omständigheter vid straffmätningen än brottsrubriceringen. Trots att det i stor utsträckning är samma omständigheter som beaktas ges de större tyngd vid straffmätningen. I förarbetena uttalas att sådant som beaktats vid brottsrubriceringen ofta inte behöver beaktas igen vid straffmätningen. Detta tycks domstolarna tolka så som att om omständigheten varit utslagsgivande vid brottsrubriceringen skall den inte beaktas ytterligare en gång, men i de fall där den inte varit utslagsgivande kan den tas med i beräkningen igen vid straffmätningen. I fallet med villainbrottet är det dock de skiljeaktiga som poängterar att man redan vid brottsrubriceringen använt den omständigheten att den tilltalade nattetid brutit sig in i en bostad för att rutinmässigt rubricera gärningen som mord, och därför borde bortse från den vid straffmätningen och låta påföljden stanna vid tio års fängelse, medan majoriteten av justitieråden vill använda samma omständigheter som grund för att döma till livstids fängelse.

7.4 Behövs det förändringar i lagstiftningen?

7.4.1 Domstolarnas inställning

Förarbetena tar inte upp diskussionen kring hedersmord, sannolikt för att det var ett i Sverige okänt fenomen vid brottsbalkens utformande. Inte heller nu har någon diskussion förts om huruvida förändring behövs. Domstolarna verkar tycka att det inte är några svårigheter att få in hedersmorden i lagstiftningen så som den är utformad. Man lutar sig på vedertagna kriterier om nära relationer och grymhet, och tar inte upp det kulturella perspektivet som en särskild aspekt.

7.4.2 Hur skulle en förändring se ut?

Det naturliga om man vill förtydliga lagstiftningen vore att lägga till en ny punkt, eller utöka punkten 7 i BrB 29:2 till att uttryckligen också omfatta att motivet varit någons kön eller levnadssätt. Domstolarna tycks dock inte finna något behov av detta, och i de nya lagförslag som lagts fram diskuteras inte möjligheten. Möjligen beror detta på att vi redan idag dömer dessa typer av brott till den svåraste påföljden svensk lag erbjuder, livstids fängelse.

7.4.3 Vad skulle en förändring tjäna för syfte?

Det är av många skäl viktigt att endast ha lagrum som verkligen fyller en funktion. En alltför utförlig lagtext skulle bli svåröverskådlig och svårhanterlig. Dessutom löper man risken att den ses som uttömmande och att det på så vis uppstår kryphål. En annan aspekt är att lagen måste vara rationell för att befolkningen skall se den som effektiv och rimlig. En orimlig lagstiftning skulle sannolikt leda till att folk helt struntade i den, även de delar som vore rationella. Det är därför viktigt att tänka noggrant efter innan man ändrar en lag som fyller den funktion man vill uppnå, att män som dödar sina närstående p.g.a. deras levnadssätt döms till den svåraste påföljd vi har.

Problemet är vad som händer om en ung kvinna blir mördad i hederns namn utan att tillvägagångssätten liknar en ren avrättning, eller hennes närstående lejt en utomstående för att utföra dådet. Det går inte att förutsäga hur domstolen skulle behandla ett hedersmord som inte innehöll någon av de försvarande kriterier som idag finns i lagtexten. I ett sådant fall vore det bättre om lagstiftningen tydligt talade om att hedersmotiv i sig är en försvarande omständighet, precis som rasism. Förhoppningsvis kommer vi aldrig att få tillfälle att erfara hur domstolen skulle resonera i ett sådant fall.

7.5 Frågeställningarna

7.5.1 Vilka kriterier ser domstolarna på vid straffmätningen?

Frågan tycks lätt att besvara; domstolarna använder de kriterier som nämns i lagtexten och i förarbetena. Praxis framstår som konsekvent och saklig. Kulturella aspekter är inte någon omständighet som nämns i lagtexten, varför den inte heller specifikt diskuteras vid brottsrubriceringen eller påföljdsvalet.

7.5.2 Är kulturella aspekter en försvårande eller förmildrande omständighet?

Nej, det verkar inte så. Möjligen kan man tolka det faktum att domstolarna dömer fallen till livstids fängelse som att de ser hedersmotivet som en försvårande omständighet, men det är ingenting de uttalar. Inga av de lagförändringar som är föreslagna tar upp möjligheten att göra kulturella aspekter till en uttalad omständighet som skall beaktas vid straffmätningen och påföljdsvalet.

Slutligen skall man komma ihåg att frågeställningen är ny i svenskt rättsmedvetande, och att vi har mycket kvar att lära. Det gäller för lagstiftaren att fortsätta att utreda situationen och problematiken, och om ett behov av förändring uppstår, på nytt överväga om lagändringar skulle göra någon nytta.

Bilaga A

29 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

1 § Straff skall, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Vid bedömningen av straffvärdet skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft.

2 § Såsom försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få betydligt allvarigare följder än det faktiskt fått,
2. om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet,
3. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig,
4. om den tilltalade grovt utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,
5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom allvarligt tvång, svek eller missbruk av dennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,
6. om brottet utgjort ett led i en brottslig verksamhet som varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning och i vilken den tilltalade spelat en betydande roll, eller
7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet.

3 § Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende,

2. om den tilltalade till följd av psykisk störning eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,
3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,
4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla eller
5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

4 § Vid straffmätningen skall rätten, om förhållandet inte tillräckligt kan beaktas genom påföljdsvalet eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet, utöver brottets straffvärde, i skälig utsträckning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Härvid skall särskilt beaktas vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt huruvida den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig.

5 § Vid straffmätningen skall rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
3. om den tilltalade frivilligt angett sig,
4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,
5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit

sedan brottet begicks eller

8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet. Lag (1988:942).

6 § Är det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § uppenbart oskäligt att döma till påföljd, skall rätten meddela påföljdseftergift. Lag (1988:942).

7 § Har någon begått brott innan han fyllt tjuugoett år, skall hans ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Härvid får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet. Ingen får dömas till fängelse på livstid för brott som han har begått innan han fyllt tjuugoett år. Lag (1988:942).

30 kap. Om val av påföljd

1 § Vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn.

2 § Ingen får dömas till flera påföljder för samma brott, om inte något annat är föreskrivet.

3 § När någon döms för flera brott, skall rätten döma till gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet.

Om det finns särskilda skäl, får rätten för ett eller flera brott döma till böter och samtidigt döma till annan påföljd för brottsligheten i övrigt. Vidare får rätten döma till fängelse för ett eller flera brott samtidigt som den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt. Lag (1988:942).

4 § Vid val av påföljd skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid skall rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 §.

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Lag (1988:942).

5 § För brott som någon begått innan han fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand skall bestämma påföljden till

sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 31 kap. 1 a §.

För brott som någon begått efter det att han fyllt arton men innan han fyllt tjugooett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det. Lag (1998:604).

6 § Den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning får inte dömas till fängelse. Om rätten i ett sådant fall finner att inte heller någon annan påföljd bör ådömas, skall den tilltalade vara fri från påföljd. Lag (1991:1138).

Bilaga B

BrB 29:2

I paragrafen stadgas vilka omständigheter som skall ses som försvårande vid bedömningen av straffvärdet. Uppräkningen skall ses som exemplifierande, men meningen är att den skall inrymma de vanligaste och mest betydelsefulla. Det betyder dock inte att andra omständigheter inte kan ges lika stor tyngd. Samtliga omständigheter skall givetvis beaktas vid straffvärdesbedömningen. Vid bestämmande av straffvärdet skall man avgöra om den förevarande handlingen är svårare eller lindrigare än andra gärningar av samma brottstyp. Det uttalas att om hänsyn tagits till en omständighet vid brottsrubriceringen, saknas ofta anledning att väga in den igen. Man poängterar också att det förhållandet att flera försvårande omständigheter föreligger inte ger möjlighet att gå över strafflatituden.

p1: Subjektivt överskott: har gärningsmannen avsett att handlingen skall få värre konsekvenser än den fått skall detta verka höjande i bedömningen av straffvärdet. Punkten blir aktuell då det rör sig om ett brott som redan är hänfört till den svåraste typen, eller ett brott som inte är gradindelad.

p2: Särskild hänsynslöshet: Det skall vara frågan om något extra, utöver den hänsynslöshet som normalt är kopplad till brottet. Som exempel nämns att rån under vapenhot normalt bedöms som grovt rån. Att skjuta skarpa varningsskott är en extra, särskild, grymhet.

p3: Utnyttjande av skyddslöshet: Tar bl.a. sikte på brott som riktats mot barn, handikappade eller äldre. Detta är en faktor som normalt skall tillmätas betydande vikt, i synnerhet brott mot barn.

p4: Grovt utnyttjande av ställning: Förarbetena ger ingen vidare information än den som finns i lagtexten.

p5: Tvingande av annan att begå brott: Tanken är inte att punkten skall vara användbar i alla de fall som ger strafflindring enligt kap.24, utan bara då det är fråga om allvarligt tvång.

p6: Organiserad brottslighet: Det räcker inte med ett välplanerat brott, utan det skall vara frågan om en brottslig verksamhet. Framförallt tar paragrafen sikte på brott som begåtts av flera personer.

Gemensamt för p.1-6: Lagstiftningen är allmänt hållen och skall användas försiktigt. Åklagaren har naturligtvis bevisbördan för om en försvårande omständighet föreligger.

Senare lades till ytterligare en punkt, som stadgar att om motivet varit att kränka en person på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller annan liknande omständighet skall detta ses som en försvårande omständighet. Rasistiska motiv är alltså en uttalat försvårande omständighet.^{32xx}

³² Lag 1994:306

BrB 29:3

Även denna paragraf, innefattande de förmildrande omständigheterna vid bedömningen av straffvärdet, skall ses som exemplifierande. Det poängteras att omständigheter som inte specifikt nämns i paragrafen kan vara förmildrande, i ännu högre grad än vid de försvårande.

1 st.p1: Provokation: Det poängteras att punkten är avsedd att användas med mycket stor försiktighet.

p2: Okontrollerat handlande: Stark sinnesrörelse som uppstår av provokation faller under punkten 1. Till denna punkt hänförs fall av t.ex. depression under vilken någon begår en handling som annars skulle varit honom främmande. Uttrycket ”annan orsak” syftar på bl.a. extrem trötthet, fysisk utmattning, eller hög feber. Omständigheterna måste dock vara så starka att gärningsmannen på grund av dem haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Det krävs också att gärningsmannen hamnat i situationen utan eget vållande.

p3: Bristande utveckling: Dels skall handlandet vara en effekt av den bristande utvecklingen, dels skall denna vara grav. Bestämmelsen skall tillämpas med stor försiktighet.

p4: Barmhärtighetsmord: Förarbetena bekräftar bara att det sällan kan bli fråga om att tillämpa denna paragraf.

Gemensamt för p.1-4: Det är åklagaren som har bevisbördan för att paragrafen ej skall tillämpas, utom då det kan uteslutas helt att någon av punkterna förelegat.

2 st. Om det är påkallat, får man gå under straffminimum. Denna formulering innebär att paragrafen skall tillämpas restriktivt. Stycket gäller även sådana omständigheter som inte omnämns i 1 stycket.(s.85-88)

BrB 29:4

Uttrycket ”den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott” klargör att även åtalsunderlåtelse och påföljdseftergift täcks in. Det är dock inte meningen att paragrafen skall innebära en allmän straffskärpning för återfallsförbrytare, annat än då återfallsbrottsligheten framstår som särskilt allvarlig. Annars tillkom paragrafen i syfte att utjämna den praxis som fanns för dylika fall, då olika domstolar tog olika mycket hänsyn till tidigare brottslighet. Paragrafen var den enda där lagrådet uttalade sig avvikande, med att det var viktigt just att poängtera formuleringen ”den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott” istället för ”den tilltalade tidigare dömts för brott”.^{xxi}

BrB 29:5

Paragrafen innehåller de så kallade billighetsskäl. Huvudregeln är att straffvärdet skall ligga till grund för straffmätningen, men billighetsskäl (omständigheter som har med gärningsmannens person och handlande att göra) skall också vägas in. När man bestämt straffvärdet ser man således på om det finns några billighetsskäl, varefter man fastställer straffet. Uppräkningen är uttömmande och kan endast verka i förmildrande riktning. Den avslutande punkten är dock allmänt hållen och ger möjlighet att ta hänsyn även till andra omständigheter. Även denna paragraf skall tillämpas med stor försiktighet.

p1: Kroppsskada: skall vara allvarlig för att beaktas och skall vara av bestående karaktär.

p2: Förebyggande/avhjälpande av skadliga verkningar: Utgår från gärningsmannens förmåga. Gärningsmannens handlande skall normalt ha skett på eget initiativ. Agerandet skall i princip visa på ånger, men kan tillämpas även i andra fall.

p3: Frivillig angivelse: Bestämmelsen avser endast angivelse av egna brott. Skulle undantagsvis ett kronvittne motivera lägra straff faller det under punkten 8.

p4: Utvisning till följd av brottet: Att den tilltalade utvisas ur riket skall regelmässigt ses som men för honom.

p5: Avsked från arbete: skall utgå från yttrande från arbetsgivaren. Det andra momentet innefattar sådant som indraget körkort.

p6: Ålder och hälsa: Allmänt kan sägas att pensionsåldern, 65 år, gäller som riktlinje, men någon åldersgräns finns inte. Även det psykiska tillståndet kan beaktas, om det inte faller under annan reglering.

p7: Lång tid: Skall ses i förhållande till brottets art.

p8: Övrigt: Skall täcka situationer som inte är så vanliga och därför inte räknats upp. De mer regelmässiga följderna av ett brott, som t.ex. familjens ogillande, skall inte beaktas. Normalt skall påföljden inte påverkas av skadeståndsskyldighet, men viss sådant utrymme finns enligt denna punkt.

2 st: Omständigheter i första stycket kan leda till att man går under straffskalan. Förutom att särskilda skäl skall föreligga, vilket betyder restriktiv tillämpning, lämnar man upp till praxis att bestämma i vilken utsträckning stadgandet skall tillämpas.

6 § tar upp påföljdseftergift och 7 § ungdomsbrottslingar.

BrB 30 kap.

Reglerna om påföljdsvalet finns i Brottsbalkens 30 kap. Då någon annan påföljd än fängelse inte kan komma ifråga för uppsåtligt dödande saknar de relevans här och tas således inte upp. Jag nöjer mig med att konstatera att reglerna även tidigare i stor utsträckning fanns i lagtexten,

men var utspridda. Med den nya regleringen skapade man alltså ett eget kapitel för påföljdsvalet.^{xxii}

Bilaga C

FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna

Artikel 1

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De är utrustade med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av broderskap.

Artikel 3

Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.

Artikel 5

Ingen må utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Artikel 16

1. Fullvuxna män och kvinnor har rätt att utan någon inskränkning på grund av sin ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj. De äga lika rättigheter vid giftermål, under äktenskap och vid äktenskaps upplösning.

2. Äktenskap må ingås endast med de blivande makarnas fria och fullständiga samtycke.

3. Familjen är den naturliga och grundläggande enheten i samhället och äger rätt till skydd från samhället och staten.

Artikel 19

Envar har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet för envar att utan ingripanden hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser.

Artikel 22

Envar äger i sin egenskap av samhällsmedlem rätt till social trygghet och är berättigad till att de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som är oundgängliga för hans värdighet och för en fri utveckling av hans personlighet, förverkligas genom nationella åtgärder och mellanfolkligt samarbete med hänsyn tagen till varje stats organisation och resurser.

Artikel 28

Envar har rätt till en social och internationell ordning, i vilken de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, till fullo kan förverkligas.

Litteraturförteckning

Offentligt Tryck

- BRÅ-rapport 1998:2 Brottsutvecklingen i Sverige 1995-1997
- BRÅ-rapport 2001:10 Brottsutveckling i Sverige 1998-2000
- BRÅ-rapport 2000:11 Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer
- Ds 2001:73 Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer

Propositioner:

- Proposition 1962:10 Förslag till brottsbalk
- Proposition 1987/88:120 Om ändring i BrB m.m.(straffmätning och påföljdsval)
- Regeringens skrivelse 2001/02:83

Statens Offentliga utredningar:

- SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk
- SOU 1986:13-15 Påföljd för brott
- SOU 2002:71 Nationell handlingsplan för våld i nära relationer

Bakgrundsmaterial

- Holmqvist, Lena m.fl. Brottsbalken-en kommentar Del I, andra upplagan, Göteborg 2000, Norstedts Juridik
- Jareborg/Zila Straffrättens påföljdslära, första upplagan, Stockholm 2000, Norstedts Juridik
- Jareborg; Nils Brotten Första häftet, andra upplagan, Stockholm 1984, PA Norstedt och söner förlag

Litteratur

- Swanberg, Lena Katarina Hedersmordet på Pela-lillasystemen berättar,

Stockholm 2002, Bokförlaget DN

Övriga källor

Internet:

www.amnesty.se

www.bra.se

www.roks.se

Tidningsartiklar:

Aftonbladet 2002-03-15

Göteborgsposten 2002-04-03

Faktablad Regeringens insatser för utsatta flickor I patriarkala familjer, art.nr 2002.007, Stockholm 2002, Näringsdepartementet

Pressmeddelande BRÅ 2003.01.16/23

Rättsfallsförteckning

Hovrätten	RH 1990:125 RH 1998:8 RH 2000:84	
Högsta Domstolen	NJA 1980 s.407 NJÄ 1985 s.510 NJÄ 1987 s.33 NJÄ 1989 s.97	
Domar	Stockholms Tingsrätt Uppsala Tingsrätt Svea Hovrätt	B 338-00 B 237-02 B 715-01 B 4651-02

Slutnoter

- ⁱ Svenska Amnesty.
- ⁱⁱ Swanberg, kap.2-3.
- ⁱⁱⁱ Svenska Amnesty.
- ^{iv} GP 2002-04-03.
- ^v Aftonbladet 2002-03-15.
- ^{vi} BRÅ 1998:2 s.16-20.
- ^{vii} BRÅ 1998:2 s.12.
- ^{viii} BRÅ 1998:2 s.21-26.
- ^{ix} BRÅ 1998:2 s.27-33.
- ^x BRÅ 1998:2 s.27-29.
- ^{xi} BRÅ 1998:2 s.34-36.
- ^{xii} Pressmeddelande BRÅ 2003.01.16/23.
- ^{xiii} Prop. 1962:10.
- ^{xiv} SOU 1953:14 s.122-123.
- ^{xv} Prop. 1962:10 s.B9.
- ^{xvi} BRÅ 2000:11 s.34.
- ^{xvii} SOU 2002:71 s.43-44.
- ^{xviii} SOU 2002:71 s.44-46.
- ^{xix} Regeringens skrivelse 2001/02:83.
- ^{xx} Prop. 1978/88:120 s.81-84.
- ^{xxi} Prop. 1987/88:120 s.85-88.
- ^{xxii} Prop.1987/88:120 s.89-96.